

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA EKONOMICKO-SPRÁVNÍ
ÚSTAV EKONOMIE**

**VÝVOJ NÁZORŮ NA „ČESKOU
CESTU“ EKONOMICKÉ
TRANSFORMACE V ODBORNÉ
VEŘEJNOSTI**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2004

SEJVAL JAN

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA EKONOMICKO-SPRÁVNÍ
ÚSTAV EKONOMIE**

**VÝVOJ NÁZORŮ NA „ČESKOU
CESTU“ EKONOMICKÉ
TRANSFORMACE V ODBORNÉ
VEŘEJNOSTI**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: Jan Sejval

VEDOUCÍ PRÁCE: Ing. Jan Šolta, CSc.

2004

**UNIVERSITY OF PARDUBICE
FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATION
INSTITUTE OF ECONOMICS**

**THE EVOLUTION OF VIEW ABOUT
„CZECH WAY“ OF ECONOMICAL
TRANSITION IN PROFESSIONAL
COMMUNITY**

THESIS

AUTHOR: Jan Sejval

SUPERVISOR: Ing. Jan Šolta, CSc.

2004

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Děkuji panu Ing. Janu Šoltovi, CSc. za cenné rady a připomínky při psaní této práce.

.....

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Lounech dne

Jan Sejval

Abstrakt

Práce se zabývá názory na průběh transformačních procesů v Československu, resp. v České republice po roce 1989. Cílem této práce je zdokumentovat vývoj transformačních strategií přechodu k tržní ekonomice, vývoj názorů ekonomů a politiků, jejichž úkolem bylo tuto změnu realizovat, i fakticky zdokumentovat názory na transformaci v odborné veřejnosti.

Teoretická část popisuje faktický průběh transformace s důrazem na reálnou stránku problému. Praktická část práce obsahuje citace jednotlivých ekonomů a politiků publikovaných v jejich vlastních knihách, i úryvky z článků zveřejněných v odborných ekonomických časopisech.

Summary

This thesis deals with views of evolution of the transition process in Czechoslovakia, or more precisely in Czech Republic after the year 1989. The aim of theoretical part of the thesis is to document the evolution of transformation strategies of transition to market economy, the develop of views of the economist and politicians, whose are charged to realize this change, and really document the opinions of transformation in professional community.

The theoretical part describes the actual process of transition with accent on real aspect of this problem. In the practical part contains the quotations of economists and politicians published in their own books and fragments of papers published in professional economic journal.

Obsah

ÚVOD	10
1 VÝCHODISKA ČS. EKONOMIKY PO ROCE 1989	12
1.1 Ekonomická situace před rokem 1989.....	12
1.2 Výchozí podmínky Československa.....	12
1.3 Ekonomické myšlení před rokem 1989.....	14
1.4 Předlistopadová ekonomická teorie.....	15
2 POČÁTEČNÍ DISKUSE O SMĚRECH A FORMÁCH VÝVOJE ČS. EKONOMIKY	18
2.1 Alternativní scénáře ekonomické reformy.....	26
2.2 Diskuse o vládním scénáři.....	27
3 PROSAZENÍ RADIKÁLNÍ STRATEGIE EKONOMICKÉ TRANSFORMACE	42
4 REALIZACE TRANSFORMAČNÍCH PROCESŮ ČS. EKONOMIKY	45
4.1 Vymezení pojmu privatizace.....	45
4.2 Průběh privatizace.....	47
4.3 Kupónová privatizace.....	51
4.4 Způsob privatizace.....	52
4.5 Výhody a nevýhody kupónové privatizace.....	54
4.6 Porovnání průběhu reforem.....	57
5 ROZDÍLNÉ NÁZORY A KRITICKÉ OHLASY NA ZVOLENOU STRATEGII A JEJÍ VÝSLEDKY	59
5.1 Zahraniční názory na průběh ekonomické transformace v ČR.....	59
5.2 Názory nadnárodních institucí a organizací.....	63
5.3 Názory české ekonomické a politické veřejnosti.....	66
5.4 Objektivní porovnání průběhu transformace v některých tranzitních zemích.....	72
5.5 Hodnocení průběhu transformace veřejností.....	74
Shrnutí.....	75
6 SITUACE V LETECH 1996 A 1997	76
6.1 Názory prezentované v letech 1996-1997.....	77
7 PO DESETI LETECH	85
ZÁVĚR	94
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	96

Seznam tabulek, obrázků a grafů

Tabulka č. 1: Alternativní scénáře ekonomické reformy.....	26
Tabulka č. 2: : Struktura české privatizace k 30. 9. 1999.....	48
Tabulka č. 3: Chronologie reformních opatření do r. 1991.....	58
Graf č. 1: Index strádání v průběhu transformace.....	73
Graf č. 2: Index strádání v průběhu transformace (kumulovaná hodnota 1990-1995).....	74

Úvod

V roce 1989 došlo v České republice k zásadní změně společenského zřízení. V bouřlivých dnech okolo 17. 11. 1989 byl položen základ nové epochy ve vývoji české společnosti – pád komunismu a následný odklon od socialismu. Společnost dala jasně najevo, že není spokojena se svým vývojem, hospodářskou a politickou situací a směrem, kterým se měla Československá socialistická republika dále ubírat.

Byl zřetelně vysloven požadavek konce centrálně řízené ekonomiky a touha po jiném způsobu života. Tím vyvstala potřeba změny hospodářského mechanismu na ekonomiku převážně tržní. Její budoucí podobu vytvářeli politici a ekonomové v průběhu prvních porevolučních let. Rodila se těžce jako průsečík rozličných, někdy až protichůdných názorů, rozporných koncepcí, postojů a zájmů.

Cílem této práce je pokus o zdokumentování vývoje transformačních strategií přechodu k peněžně tržní ekonomice, vývoj názorů „vlivných“, tedy ekonomů a politiků, jejichž úkolem bylo tuto změnu realizovat, i fakticky zdokumentovat obecné názory na transformaci v odborné veřejnosti vyjádřené v citovaných periodikách. Odbornou veřejnost zde představují především ekonomové, ať již domácí nebo zahraniční. Materiálem pro tuto práci budou jejich názory publikované v letech 1990-1997 v jejich knihách nebo prezentované v odborných časopisech, které se uvedenou tematikou zabývají. Mezi hlavní zdroje bude tedy patřit časopis Politická ekonomie, Finance a úvěr, Ekonom, Hospodářské noviny, Listy a další. Z důvodu značné rozsáhlosti tématu je zřejmé, že není možné postihnout zcela komplexně daný problém. Zcela jistě nebude tato práce obsahovat všechny vydané články všech odborníků na toto téma. Snahou ovšem je vybrat ty důležité a z nich si utvořit obraz, jak „nastartování“ a následný průběh ekonomické transformace československé ekonomiky viděla odborná veřejnost, a to na základě článků publikovaných v určených periodikách.

Úkolem bylo pokusit se zmapovat publikovanou diskusi v letech 1989-1997, ale ne ji hodnotit. První kapitola je věnována situaci před rokem 1989, popisuje výchozí podmínky Československa, ekonomickou teorii a ekonomickou realitu předrevolučního

období. Druhá kapitola pojednává o vytváření strategie ekonomické transformace, obsahuje také část věnovanou sporům o konkrétní podobu reform a názory a námitky politiků a ekonomů. Třetí kapitola popisuje přijatou strategii ekonomické transformace. Čtvrtá část popisuje průběh transformace čs. ekonomiky. Pátá část popisuje rozdílné názory a kritické ohlasy na zvolenou strategii a její výsledky ke konci roku 1995. V šesté kapitole jsou uvedeny názory odborné ekonomické veřejnosti na průběh ekonomické transformace po uplynutí šesti let od jejího začátku. V roce 1997 dochází k určitému zlomu jak ve vývoji národního hospodářství tak ve vývoji názorů na transformaci. Zesilují se kritické hlasy vůči zvolenému způsobu transformace naší ekonomiky. Podle zadání diplomové práce byla zkoumána tematika vymezena lety 1989-1997, ale pro větší názornost byla přidána ještě další kapitola dokumentující nárůst pestrosti názorů a postojů ekonomů a politiků, včetně názorů vysloveně ostře kritických. Závěr obsahuje shrnutí celé problematiky.

1 Východiska čs. ekonomiky po roce 1989

Úkolem této kapitoly je popsat ekonomickou realitu konce centrálně plánované ekonomiky v Československu a první snahy o změnu poměrů. Dále se zaměří na formulaci výchozích podmínek, které určovaly formu a přístupy k transformaci československého hospodářství a na popis ekonomické teorie předlistopadového Československa.

1.1 Ekonomická situace před rokem 1989

Československá ekonomika vstupovala do transformačního procesu jako silně centralizovaná. Neexistoval v ní, na rozdíl od ostatních tranzitních ekonomik, prakticky žádný soukromý sektor. Pracovníci nebyli dostatečně stimulováni ke zvyšování pracovního výkonu a měli jistotu stálého zaměstnání. Životní prostředí bylo silně zdevastováno. V ekonomice se objevovaly deformace strukturálního charakteru, byl zde nadměrný podíl těžkého a zbrojního průmyslu. Většina (70 – 80%) našich obchodních vztahů byla vázána na Sovětský svaz a země RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci).

Extenzivní zvyšování objemu výrobních vstupů po II. světové válce vedlo k vysokému hospodářskému růstu, který v té době Československo vykazovalo. V 70. a 80. letech se však tento zdroj vyčerpal – nebylo již možné zapojovat v takové míře do výroby nové pracovní síly, stavět nové výrobní kapacity apod. Začala se stále zřetelněji projevovat tendence k poklesu tempa ekonomického růstu. Národní důchod na obyvatele od konce 70. let v podstatě stagnoval. V důsledku tohoto vývoje se vytvořila značná technologická mezera mezi centrálně plánovanými a vyspělými tržními ekonomikami.

1.2 Výchozí podmínky Československa

V roce 1948 dochází k převzetí moci komunisty a Československo se stává součástí sovětského bloku. Začíná oslabování mezinárodní ekonomické pozice ČSR, které trvá po následujících čtyřicet let. Vzhledem k vyspělosti naší ekonomiky bylo toto oslabování výraznější než v jiných socialistických zemích.

Do procesu transformace vstupovala Česká republika s pozicí vyspělého průmyslového centra v rámci sovětského bloku, ovšem ve srovnání s vyspělými západními ekonomikami z technologického hlediska výrazně zaostávala. Československo uplatňovalo systém centrálního plánování a kontroly ze všech zemí sovětského bloku nejdůsledněji. Došlo zde k procesu úplného znárodnění a združstevnění národního hospodářství. Neexistoval žádný soukromý sektor, žádné tržní instituty. Ceny byly centrálně řízeny. V roce 1981 byla např. uplatňována záporná obrátová daň (vlastně druh dotace). Tato daň činila u některých výrobků až -227% (pro ropné výrobky, polotovary a nealkoholické nápoje).¹ V roce 1982 se míra dotací ještě zvýšila. První pokusy o omezení netržní tvorby cen založené na nákladové bázi lze vystopovat teprve na konci 80. let. Existovalo velice silné napojení na trhy v rámci RVHP. Na konci 80. let tam směřovalo až 70 % československého exportu. Po rozpadu RVHP a zániku vzájemných obchodních smluv (resp. plánů), měla naše republika v jejím rámci relativně horší postavení než ostatní ekonomiky střední a východní Evropy.

Jednou z nejdůležitějších pozitivních podmínek při nastoupení procesu transformace řadíme tradici restriktivní monetární politiky. To platí již od počátku založení státu. Československo bylo ostrovem monetární stability v hyperinflaci postižené Střední Evropě po 1.světové válce a tuto tradici si udrželo i v mnoha desetiletích plánovaného hospodářství. Finanční disciplína vlády a podniků byla relativně vysoká a vláda nedopustila vznik velkých a hlavně pravidelných deficitů státního rozpočtu ani deficitů nebo přebytků platební bilance. Míra inflace (otevřená i skrytá) byla relativně nízká. Podle analýz celková míra inflace v 80. letech nepřekročila 5 % ročně (složení – 2 % otevřená a 3 % skrytá). Pozitivní bylo i celkové zadlužení Československa v konvertibilních měnách, které bylo nízké podle všech standardních kritérií. Nejmenší rozdíl v zaostávání za vyspělými ekonomikami je v oblasti lidského kapitálu – kvalifikace, vzdělání a zkušenosti pracovní síly byly na relativně vysoké úrovni.² Jisté dovednosti samozřejmě nelze získat v systému netržního hospodářství. Mezi relativní výhody zahrnujeme i geografickou polohu země. Jako nejzápadněji položená transformující se ekonomika má blíže k západnímu zboží, kapitálu a know-how než ostatní socialistické země východní Evropy.

---

¹ Šulc, Z.: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995, Doplněk 1998, str.80

² Slaný, A. - Žák, M.: Hospodářská politika, 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1999, str. 36

1.3 Ekonomické myšlení před rokem 1989

Na začátku 80. let probíhala na výzvu Sovětského svazu korekce fungování ekonomiky. Stupňuje se důraz sovětské zahraniční politiky na integraci československého ekonomického potenciálu do strategických záměrů SSSR při posilování pozic ve světovém boji o moc. Jedním z prvních normalizačních pokusů o zdokonalení soustavy řízení je „Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980“, často se používá zkrácený název „Soubor opatření“. Jde v zásadě o pokus o opakování nezdařené Rozsypalovy reformy z roku 1959, jejíž neúspěch nebyl přisuzován špatné koncepci, ale nepříznivé shodě mezinárodních událostí (zejména hospodářský dopad roztržky s Čínou). Původní varianta předpokládala pětileté plány, přepracovaná varianta počítá s vytvořením dlouhodobějších, až dvacetiletých plánů.

Ani soubor opatření ve svém důsledku však nepřispěl k vyřešení ekonomické situace Československa. Hledaly se proto další cesty. Jednou z nich je v roce 1987 vypracovaný „Komplexní dokument pro přestavbu hospodářského mechanismu ČSSR“. Ten se měl stát východiskem pro realizaci změn a pro vydání nových právních předpisů. Základním systémotvorným prvkem zůstává centrální pětiletý plán, od něhož jsou odvozeny dlouhodobé normativy hmotné zainteresovanosti podniků. Je však kladen důraz na jejich jednotnost, což je jistý pokrok, který ovšem degraduje to, že operuje stále s plánovanými cenami. Cenovou problematiku představuje nová přestavba velkoobchodních cen. Stejně tak je tomu i se mzdovým systémem, který má být založen na centrálně určených mzdových tarifech a katalozích práce.

S realizací přijatých zásad však centrum příliš nespěchá, počítá s ní až na rok 1991. Některé dílčí kroky však byly provedeny v průběhu roku 1989. Jde o přestavbu velkoobchodních cen k 1. 1. 1989, schválení zákonů o státních a družstevních podnicích, novelizaci Hospodářského zákoníku a o rozhodnutí o oddělení obchodní a emisní činnosti bank při jejich reorganizaci.

Dříve než mohl být „Komplexní dokument“ realizován jako celek, přišel listopad 1989, který ukončil normalizační éru polovičatých reforem a na řadu přichází druhá systémová transformace.

1.4 Předlistopadová ekonomická teorie

Po roce 1968 došlo k přerušení činnosti ekonomů teoretiků, někteří odešli do exilu, jiní nesměli publikovat. V roce 1985 se v SSSR dostává k moci M. Gorbačov a s ním i jistá prreformní atmosféra. Po několika letech odmlčení ekonomů teoretiků se začínají objevovat další pokusy vyjádřit se k problematice ekonomické reformy. Mají však jeden společný rys, a to opatrnost týkající se formulace praktických závěrů pro hospodářskou politiku – nesmějí porušit oficiální dogmata o trhu (tj. socialistické vlastnictví a plán).

Jednou z prvních studií je studie Ekonomického ústavu ČSAV z roku 1986, za níž stojí V. Klusoň. Zde v teoretické poloze prokazuje nesoudržnost dosavadní soustavy plánovitého řízení, jejíž používané nástroje neprokázaly schopnost zabezpečit trvalý efektivní ekonomický růst.

Další je studie vypracovaná v Ústředním ústavu národohospodářského výzkumu z roku 1987. Jejím autory byli J. Mynář a V. Kasalický. Ve své práci shrnuli základní fakta o třech čs. reformách (v letech 1959, 1965 – 1968 a 1980) a pokusili se objasnit hlavní příčiny jejich neúspěchu. Výsledkem bylo jakési varování, že nový koncept přestavby ekonomického mechanismu, představovaný „Zásadami přestavby“ schválenými předsednictvem ÚV KSČ a vládou v lednu 1987, má stejné systémové vady jako předcházející pokusy a není tedy schopen splnit očekávání, která vytvořila stranická propaganda.

V roce 1989 vytvořil kolektiv v čele s V. Klusoňem, L. Mlčochem a O. Turkem studii, ve které podal nástin principů modelu fungování socialistické ekonomiky, kde je vlastnická transformace pojímána jako přeměna státních podniků na samosprávné a na akciové společnosti. Plánování má zde mít smluvní charakter, ceny mají být určovány trhem a centrum má mít tvrdé rozpočtové omezení a svou regulativní roli uplatňovat tržními nástroji hospodářské politiky.

Důležitou událostí pro rozvoj ekonomického myšlení bylo založení Kabinetu prognóz při Ekonomickém ústavu ČSAV v roce 1986 a jeho následná přeměna

v Prognostický ústav ČSAV o rok později. V jeho čele stál Valtr Komárek. Do tohoto ústavu byli přijati i aktéři Šikova reformního týmu z 60. let. Jmenovitě šlo o K. Koubu, Č. Kožušníka, O. Turka a L. Urbana. Působili zde i ekonomové střední a mladší generace, např. V. Klaus, K. Dyba, T. Ježek, V. Dlouhý, V. Rudlovčák, starší generaci reprezentovali M. Pick a R. Vintrová. Toto několikagenerační složení vytvářelo podmínky pro vyjádření různých názorů.

Na zakázku vlády byla v Prognostickém ústavu ČSAV vypracována „Souhrnná prognóza ČSSR do roku 2010“, která byla projednávána v září 1988. Tento text se dostal ilegálními cestami za hranice a důležité části byly dokonce vysílány radiem Svobodná Evropa. Nakonec bylo rozhodnuto, aby místo textu Prognózy byly uveřejněny podkladové texty jednotlivých autorů. Jednalo se o texty V. Komárka, R. Vintrové, K. Dyby, V. Klause, T. Ježka, O. Turka, V. Dlouhého a O. Rudlovčáka. V těchto textech je patrná názorová nejednotnost jednotlivých autorů o mechanismu fungování ekonomiky, kterou upravený text Prognózy pro vládu zakrýval. Nicméně i oficiální text vyvolával negativní reakce vlády a ÚV KSČ, protože podával podrobně zdokumentovaný obraz o rostoucím zaostávání čs. ekonomiky co do její efektivity, tak i technické úrovně a stavu životního prostředí. Přijatelná východiska z této situace nabízely názory části týmu reprezentovaným samotným V. Komárkem. Ten navrhoval jakousi novou strukturální přestavbu, která by umožnila rychlé překonání rozdílů v technické úrovni a s ní spojenou nízkou výkonnost ekonomiky.

Z podkladových studií je pro „Prognózu“ je patrné, že řada ekonomů, kteří ji zpracovávali vidí klíč k řešení v systémových změnách mechanismu fungování ekonomiky. Jedná se zejména o V. Klause, T. Ježka a O. Turka. Tito se již uplatnili více v další verzi Prognózy v prosince 1989 (již po listopadových událostech), nazvané „Dominanty nového sociálně ekonomického programu rozvoje ČSSR“. Její publikovaná verze již formuluje reformní cíle, jako jsou pluralita vlastnictví podniků (včetně soukromého), transformace podniků na akciové společnosti nebo samosprávné podniky s možností jejich další privatizace, postupná liberalizace cen, potřeba vytvoření peněžního a kapitálového trhu, daňová reforma a postupná liberalizace zahraničního obchodu včetně kursové podpory vývozu devalvací měnového kurzu.

Jednou z komplexnějších studií byla monografie Z. Šulce: Stát a ekonomika. Reprezentoval zde svůj názor, že centrální plánování ve své čisté podobě ponechává značný prostor volnosti pro samostatné rozhodování podniků z důvodu toho, že plány jsou vždy neúplné a operují s globálními agregáty. Popsal zde zvláštní jev v chování podniků, a to jev převráceného minimaxu. Jde o to, že nejprve podnik při jednání s centrem minimalizuje své budoucí výkony a maximalizuje požadavky na vstupy, a následně hledá takové substituty výrobků a výrobních činitelů, které umožní při minimálním úsilí maximálně naplnit schválené parametry a tím i svůj důchod (mzdy a zisk). Studie obsahuje i nástin scénáře transformace centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku peněžně tržní. Základem je souběžná liberalizace cen a odstátnění podniků spojené s jejich kapitalizací. Cenovou liberalizaci si Z. Šulc představuje jako jednorázový krok. Vychází přitom z neúspěchu dřívějších reformačních pokusů rozložit liberalizaci do několika let. Požaduje zrušení systému maloobchodních a velkoobchodních cen oddělených rozdílovou či sazbovou daní z obratu a následným přechodem na daň z přidané hodnoty. Centrální regulace cen by měla být zachována u malého počtu cen některých strategických surovin a potravin. Ostatní ceny bude určovat vztah poptávky a nabídky. Druhým bodem je transformace vlastnictví, označované jako deetatizace. Předpokládal oddělení podnikové oblasti od státního rozpočtu přeměnou státních podniků na kapitálové jednotky s peněžně vymezeným základním jměním na bázi konkurzní podstaty jejich majetku.

Veškeré tyto aktivity vytvářely předpoklady k tomu, že po pádu totalitní moci mohla ekonomická teorie rychle vytvořit strategii přechodu centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Přispěly k tomu i výrazné změny ve společnosti. V podnicích narůstá nespokojenost nejen dělníků, ale i manažerů se soudobými poměry. Stále častěji se volá po radikální reformě „soustavy řízení“, nicméně podle průzkumů veřejného mínění občané neočekávají principiální změnu řízení ekonomiky, ale pouze přizpůsobení a korekci stávající situace. Po pádu komunismu v listopadu 1989 je konec centrálně plánované ekonomice a je potřeba přeměnit ekonomiku na ekonomiku tržní a tak se diskuse o formě a postupech transformace se dostává na vládní úroveň.

2 Počáteční diskuse o směrech a formách vývoje čs. ekonomiky

V listopadu roku 1989 vyvrcholila nespokojenost občanů se současnou situací a po „sametové revoluci“ dochází ke konci socialismu v Československu. Nečekaná rychlost rozpadu totalitních systémů u nás i v dalších zemích střední a východní Evropy šokovala svět. Vznikla potřeba položit základy pro zásadní přeměnu hospodářských mechanismů. Centrální plánování jako hospodářský mechanismus zklamal a společnost to dala jasně najevo. Většina ekonomů však do té doby nepředpokládala, že by v dohledné době mohlo dojít k tak výraznému posunu mocensko-politických předpokladů, aby reforma přerostla v transformaci systémových prvků tohoto mechanismu, jehož výsledkem musel být peněžně tržní mechanismus. Pravděpodobně proto se před listopadem 1989 s konkrétními plány transformace v domácím prostředí nesetkáváme.

Ekonomové se zabývali víceméně kritikou systému centrálního plánování a jeho soudržnost. Teprve po zásadní změně mocenských a politických poměrů po listopadu 1989 vznikla reálná potřeba programu upřesňujícího přechod centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní. Jedním z pokusů o popsání transformace bylo pojednání Z. Šulce „Stát a ekonomika“.

O tom, že je nutné vytvořit ekonomiku založenou na peněžně tržním mechanismu, se vytvořil konsensus téměř okamžitě. Vytvoření tržního hospodářství je v literatuře označováno jako „cílové řešení“ a ztotožnila se s ním většina ekonomů i političtí představitelé reprezentováni novou vládou. Základní problém však tvoří cesta, kterou se má republika vydat za svým „cílovým řešením“, tedy jakou strategii přechodu od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní zvolit.

Pravděpodobně prvním titulu zabývajícím se ekonomikou byl 27. 11. 1989 vydaný text „Československo na rozcestí“. Vydavatelský kolektiv vedl J. Zieleniec z Ekonomického ústavu ČSAV, členy byli R. Češka, T. Ježek, J. Jonáš, V. Klusoň, P. Kysilka, V. Rudlovčák a další. Text se zabývá popisem stavu čs. ekonomiky, konstatuje neúspěch všech pokusů o reformu existujícího ekonomického systému. Podrobnou analýzou dokazují, že státní vlastnictví spojené s centrálním řízením je příčinou našeho

ekonomického postavení. Je zde vysloveno přesvědčení, že se nabízí jediné alternativní řešení – a to plně liberální, tržní a podnikatelský řád. Text obsahuje i obecnou charakteristiku „cílového řešení“ s důrazem na privatizaci státních podniků a na vytvoření konkurenčního trhu. Nicméně trajektorii přechodu na tržní systém se tento text nezabýval.

Dalším, možná důležitějším počinem, je studie exilového ekonoma J. Švejnara z Pittsburg University v USA. Byl určen pro setkání ekonomů a politiků zorganizované čs. vládou v únoru 1990. Tento text se již plně orientuje na problematiku přechodu k tržní ekonomice. J. Švejnar zde vyslovuje přesvědčení, že největší problémy ekonomické přeměny jsou v mikroekonomické oblasti, ale nezbytnou podmínkou úspěchu přeměny podnikové sféry (tedy mikroekonomické) je správná makroekonomická politika. Navrhuje strategii založenou na sérii rychle uskutečňovaných právních, institucionálních a ekonomických opatřeních, prováděných v rámci komplexního, věrohodného a široce publikovaného projektu. Švejnar v textu pojmenovává hlavní ekonomické problémy přechodu a nabízí jakýsi časový rozvrh transformačního scénáře. Tento rozvrhl do tří fází.

V první fázi musí dojít k přijetí zákonů vymezujících všeobecná pravidla pro budoucí hospodářskou činnost a předpisů definujících detailně jednotlivé nástroje: míra zdanění, úroveň cel, rozdělení akcií státních podniků přeměněných na akciové společnosti obyvatelstvu a další. Současně je nutné ustavit nové a zrušit nebo zreformovat staré instituce. Podniky musí vybrat manažery a připravit podnikatelskou strategii pro tržní podmínky. Výkonné orgány musí reformovat státní správu pro potřeby ekonomické přeměny.

Ve druhé fázi by mělo dojít k liberalizaci cen a devizových kurzů a podniky by měly začít pracovat podle tržních signálů. Počítá se se souběžným přidělením dotací a stanovením daní.

Třetí fáze zahrnuje přechodné období dvou- až čtyřleté, kdy by měly být postupně odbourány dotace. Bude docházet k pohybu pracovních a jiných zdrojů podle poptávky, budou se realizovat projekty v dopravě a jiných prioritních oblastech, začne fungovat

burza, budou draženy vybrané podniky. Třetí fáze bude u konce v momentě odstranění všech dotací, kdy se podniky stanou plně samostatnými jednotkami.

Zde se vůbec poprvé mluví o masové privatizaci. Nedoporučuje se však přímý prodej akcií obyvatelstvu, ale rozdělení jejich portfolia prostřednictvím fondů. I když se autoři obou uvedených textů účastnili zpracovávání scénáře transformace na úrovni federálního ministerstva financí, jejich studie se nestaly přímým východiskem pro vytvoření plnohodnotného programu transformace.

Snaha o rychlé nastolení tržní ekonomiky vedla ke zrušení administrativních nástrojů centrální regulace, které však nebyly okamžitě nahrazeny adekvátními účinnými tržními nástroji. Prováděná zdlouhavá demonopolizace státních podniků podle dříve přijatého zákona o podniku vytvořila podmínky, které umožňovaly, aby se management mnoha podniků mohl obohacovat na úkor státního vlastnictví. Podniky dále neměly pro rok 1990 jasně vymezené podmínky pro hospodaření. Výsledkem je značné zesílení tlaku na destabilizaci ekonomiky vlivem neracionálních prvků v chování podniků, neprůhledností dodavatelsko-odběratelských vztahů. Dochází k devalvaci koruny, což vede k rozsáhlému vykupování zboží, vyvolává to silný zájem zahraničních občanů o výkup nemovitostí. Dalším krokem je přijetí zákona o individuálním podnikání, ale ani tato událost není prvkem systematického plánu transformace mechanismu fungování ekonomiky.

V té době byl odpovědný za oblast ekonomiky místopředseda federální vlády a ředitel Prognostického ústavu ČSAV V. Komárek. Ve svých návrzích vycházel hlavně z již několik let připravované reformy reprezentované tzv. „Komplexním dokumentem“. Snažil se vytvořit tým spolupracovníků, ale nezískal pro svou věc ani pracovníky ústavu, jež sám řídil. Nicméně ve svých vystoupeních propagoval koncepci přechodu k tržní ekonomice rozvrženou do 4-8, v nejhorším případě 8-10 let. Dokument nazvaný „Realizace vládního programu v oblasti hospodářské politiky“ odmítá provedení daňové a cenové reformy v krátkém období několika měsíců jako „šokovou terapii“, která je nepřijatelná. Uvažuje pouze rychlé uvolnění prostoru pro drobné soukromé podnikání. Tento jeho návrh byl později nazýván v literatuře jako gradualistická koncepce. Důležité je ovšem to, že

výsledkem jeho práce je pouze návrh, ale ne ucelený a konkrétní projekt způsobu transformace ekonomického mechanismu.

Po vytvoření národních vlád České a Slovenské republiky dochází k dalšímu posunu ve vytváření programu transformace.

Na úrovni vlády České republiky se stává místopředsedou vlády pro ekonomické otázky F. Vlasák. Ten vytváří tým expertů pro přípravu scénáře transformace čs. ekonomiky. Důvodem je nedůvěra ve schopnost vyřešení otázky programu transformace na federální úrovni. Expertní tým tvoří K. Kouba, J. Fogl, J. Hanzelka, J. Holed, V. Klusoň, Č. Kožušník, L. Mlčoch, P. Ševčík, Z. Šulc, O. Turek, O. Šik, M. Pick, A. Suk a M. Matějka. Tato expertní skupina na svém druhém zasedání projednala dokument „Náměty pro dotváření strategie ekonomické reformy“, který zpracoval Z. Šulc a rozhodla se použít tento text jako výchozí pro vytváření scénáře ekonomické reformy. Tato skupina si uvědomuje, že vláda převzala roli tvůrce hospodářské politiky v době, kdy měla začít reálně fungovat více než dva roky připravovaná přestavba. V jejím duchu se nesly veškeré novelizované zákony. Ujímá se tedy moci v době, kdy „pravidla hry“ jsou již daná a je tedy nutné hrát podle nich. V této situaci bylo jediným řešením přechodu k tržní ekonomice převzít dočasně provizorní mechanismus a s jeho nástroji se snažit minimalizovat destabilizující účinky, a současně vytvořit komplexní soubor změn, který bude realizován od 1. 1. 1991.

Součástí tohoto balíku byla transformace cenového systému, tedy zrušení dvouokruhové soustavy a liberalizace většiny cen, vytvoření nových pravidel podnikání reprezentovaných zákoníkem práce, vytvoření nové daňové soustavy a odstátnění a komercializace státních podniků. Komercializací chápeme přeměnu podniku na kapitálovou společnost s vymezeným základním jměním daným zůstatkovou hodnotou jejich majetku, oddělení od státního rozpočtu, tedy zrušení dotací, a přenesení závislosti podniku na výši tržeb. V další fázi se měla postupně ekonomika otevírat světovým trhům a mělo dojít k postupné privatizaci.

Na přelomu března a dubna byl tedy vypracován první „Návrh strategie přechodu k tržní ekonomice“. Byl však již z počátku nejednotný. V oblasti vlastnické transformace panovala jednotnost celého týmu, ale ne již v pojetí liberalizace cen. V „Návruhu“ byly dokonce obsaženy dvě možné varianty postupu liberalizace. Shodně předpokládají začátek vnitřní liberalizace od roku 1991, liší se však v pojetí liberalizaci zahraničního obchodu. První varianta počítá se souběžnou vnitřní i vnější liberalizací, druhá varianta nabízí postup v podobě dvou kroků. Nejprve souběžná existence regulovaného trhu deviz s volným trhem, v dalším pak postupné rozšiřování volného trhu až k úplné směnitelnosti měny.

Na zveřejněný scénář reagovalo federální ministerstvo financí vedené V. Klausem vypracováním transformačního scénáře. Ten byl vydaný 20. dubna a připravilo ho federální ministerstvo financí a Státní plánovací komise. Předkladateli byli V. Klaus a V. Dlouhý ve spolupráci se S. Stračárem, J. Tošovským, A. Barčákem a I. Šujanem. Na samotném zpracování textu se podíleli i další ekonomové, zejména T. Ježek, D. Tříška a R. Češka. Dokument pojmenovaný „Strategie ekonomické reformy“ uvádí, že k vypracování návrhu přispěla diskuse nad dvěma variantami reformy navrženými experty vlády České republiky. Obsahuje však i řadu myšlenek z materiálu vlády ČR. Oba návrhy spojuje požadavek rychlého postupu v klíčových otázkách reformy, především v otázce liberalizace cen a směnitelnosti měny. Zásadní je však názor na proces privatizace. Navrhuje realizovat ji co nejrychleji. Jedinou známou metodou, jak proces privatizace znatelně urychlit, je rozdat konkrétní části národního majetku domácím obyvatelstvu.

Tato představa zahrnovala převedení jednotlivých státních podniků na akciové společnosti. Vybraná část majetku těchto státních akciových společností spolu s majetkem v komunálním vlastnictví měla být obyvatelstvu nabídnuta zdarma, prostřednictvím majetkových kupónů. Pokud by nebyl majetek nabízený za kupóny celý prodán, předpokládal se prodej za peníze domácím i zahraničním investorům. Zde je již zmíněno, že privatizačních vln bude více. Další možností je i manažerský pronájem a uplatnění zaměstnaneckých akcií. Otázku liberalizace řeší souběžnou liberalizací vnitřních cen i zahraničního obchodu se současným přechodem k rovnovážnému směnnému kurzu koruny prostřednictvím její devalvace. Součástí této operace je postupná transformace soustavy daní.

Součástí scénáře je i popis odpovídající makroekonomické politiky, kterou je restriktivní rozpočtová i měnová politika. Předpokládají se i určité institucionální změny státního a hospodářského aparátu.

Při srovnání federálního scénáře a scénáře české vlády, zjišťujeme, že se neliší „cílovým řešením“. Je zde jednoznačně určená nezbytnost rozchodu s ekonomikou založenou na centrálním plánování a její nahrazení peněžně tržním mechanismem s příslušnými systémiotvornými a regulativními prvky. Rozdíly jsou však ve dvou zásadních bodech. Těmi jsou liberalizace cen hlavně ve vztahu k zahraničním trhům a způsob vlastnické transformace státních podniků.

Ohledně liberalizace vnitřních cen panuje shoda v obou scénářích. Liberalizaci vnitřních cen nelze rozložit do více let, předpokládá se jednorázová realizace v roce 1991. Liší se ale v šíři liberalizace. Federální scénář předpokládá liberalizaci cen pouze ve vztahu k obyvatelstvu, český scénář i pro sféru podnikovou. Do značné míry to souvisí s pojetím vlastnické transformace.

Zásadní rozdíly jsou v otevírání čs. ekonomiky světu. Federální scénář předpokládá okamžitou liberalizaci zahraničního obchodu. To ovšem vyžaduje vysokou míru devalvace koruny (přibližně z 15 na 28 Kčs/USD). Nevyhnutelným důsledkem by byl prudký vzestup cenové hladiny, redukce domácí poptávky a následný pokles výroby.

Expertní tým české vlády nabízel postup liberalizace zahraničního obchodu rozdělený do dvou kroků. V prvním mělo dojít k částečnému uvolnění při zachování určitého rozsahu regulace zahraničního obchodu a devizového trhu. To předpokládalo souběžnou existenci dvou devizových trhů, jeden s úředním kursem bez výrazné devalvace s předpokládaným kurzem 17-20 Kčs/USD a druhý trh, kde by se obchodovalo podle kursu určeného poptávkou a nabídkou. Předpokládalo to hospodářskou politiku směřující k postupnému rozšiřování trhu s volnými kurzy a přibližování kurzů obou trhů a končící deregulací celé této oblasti.

Rozdílný pohled je patrný i v oblasti vlastnické transformace. Tvůrci federálního scénáře vycházejí z představy, že pro ekonomické chování subjektů v tržní ekonomice je nejdůležitější soukromé vlastnictví. Proto směřují svůj scénář k tomu, jak rychle přeměnit zestátněné podniky na podniky soukromé. Standardní způsob privatizace, používaný ve vyspělých tržních ekonomikách, je pro ně neakceptovatelný pro svou pomalost. Dalším problémem je nedostatek domácího kapitálu. Z těchto důvodů navrhuje nestandardní metodu privatizace, a to metodu kupónovou. Jejím prostřednictvím se rozdělí majetek zestátněných podniků mezi občany jako jejich soukromé vlastníky.

V expertním týmu české vlády však převládá jiný pohled. Nijak nepopírají důležitost soukromého vlastnictví, zvláště ve sféře drobných a středních podniků. Maximální motivaci pro podnikatele bude, když se spojí funkce vlastníka, manažera a pracovníka v jednu osobu, nebo společenství osob, většinou spojených formálními i neformálními vztahy, ať už rodinnými, přátelskými aj. Proto také došlo k rychlé dohodě o zahájení tzv. malé privatizace, kde budou privatizovány právě malé a střední podniky.

Jiná situace je ovšem u velkých podniků. Zde jsou členové expertního týmu skeptičtí vůči očekávání, že kupónová privatizace jednorázovým formálním vytvořením miliónů nových vlastníků může dosáhnout změny jejich motivací a tržního chování. Ve velkých podnicích je totiž odděleno vlastnictví od managementu a zaměstnaneckých zájmů. Vlastníci ovlivňují rozhodování pouze nepřímo, svým hlasováním na valné hromadě akciové společnosti, nebo obchodováním svých akcií na kapitálovém trhu. Toto však vyžaduje určité vlastnosti, určitou kvalifikaci, kterou však není možné očekávat u vlastníků vzešlých z masové kupónové privatizace. Dalším problémem je závislost velkých podniků na minulém vývoji, na jejich čtyřicet let trvající účasti v mechanismu centrálně plánované ekonomiky. Stát reguloval kapitálové přerozdělování většinou podle jiných než ekonomických kritérií. To vytvořilo pro jednotlivé podniky rozdílné startovní podmínky, které byly nezávislé na jejich podnikatelských schopnostech. Pro velké podniky tedy expertní tým doporučoval odlišnou strategii přeměny vlastnických vztahů. Nejprve mělo dojít k odstátnění státních podniků souběžně s liberalizací cen na trhu zboží a služeb, poté měla proběhnout privatizace. Smyslem tohoto řešení bylo umožnit, aby na uvolněné trhy

vstupovaly podniky již jako plnohodnotné tržní subjekty schopné chovat se podle obecně platných „pravidel hry“ tržní ekonomiky.

Oba uvedené scénáře ekonomické transformace projednala federální vláda 3. května 1990. Nebylo rozhodnuto o přijetí konkrétního scénáře, ale bylo rozhodnuto o předložení jednoho integrovaného scénáře. Další práce tedy probíhaly na půdě federální vlády a F. Vlasák jako představitel české vlády působil již jen jako připomínkový činitel.

Výsledný scénář byl projednáván ve Federálním shromáždění v září 1990. Uvádí, že: „Ekonomická reforma je změnou ekonomických institucí a vztahů mezi nimi. Jejím cílem je přechod od centrálně plánované ekonomiky k tržní ekonomice. Na rozdíl od předcházejících reformních pokusů nejde o zdokonalení ekonomického systému, ale o jeho zásadní změnu.“ Vymezoval makroekonomický rámec hospodářské politiky pro zbytek roku 1990 a rok 1991 jako restriktivní měnovou a fiskální politiku, tedy nulový růst peněz v oběhu a mírně přebytkový státní rozpočet. Změna vlastnických vztahů bude provedena ve třech etapách, a to v malé privatizaci, částečné restituci a velké privatizaci. Velká privatizace měla být uskutečněna po předchozím odstátnění a oddlužení státních podniků prostřednictvím Fondu národního majetku standardními i nestandardními metodami. Zde se počítá mezi nestandardní metody i metoda kupónové privatizace. Od 1. ledna 1991 se předpokládá souběžná liberalizace vnitřních cen a zavedení tzv. vnitřní směnitelnosti měny, což vyžadovalo devalvaci koruny o více než 80% oproti začátku roku 1990. Scénář dále rozpracovává další souvislosti ekonomické reformy, jako jsou kompenzace účinků reformy na sociálně slabší vrstvy obyvatelstva, vytvoření záchranné sociální sítě a problematiku obnovování trhu práce. Jsou zde určeny i cíle a způsoby realizace strukturální politiky podporující nezbytné strukturální změny zejména s použitím nepřímých nástrojů. Federální scénář tedy integroval některé specifické prvky českého scénáře, jako jsou vytvoření Fondu národního majetku a restrukturalizace transformovaných státních podniků. Federální shromáždění však scénář neschvalovalo, ale pouze projednalo. Jeho interpretace závisela na vládních institucích, zejména pak na ministerstvu financí, kde se soustředila většina transformační aktivit státu. To se pak odrazilo i ve způsobu realizace scénáře, která se v některých směrech od původní popsané varianty odlišovala.

2.1 Alternativní scénáře ekonomické reformy

Současně s předložením vládního „Scénáře ekonomické reformy“ si poslanci Federálního shromáždění objednali u pěti vědeckých institucí tzv. alternativní scénáře. Jejimi autory byly Prognostický ústav ČSAV, Prognostický ústav SÁV, Ekonomický ústav ČSAV, VŠE Praha a Československé ekonomické fórum. Všechny tyto scénáře však měly na výsledný scénář minimální vliv, prosadila se jako jediná správná cesta varianta radikálního pojetí transformace federální vlády. Přehled alternativních verzí uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 1: Alternativní scénáře ekonomické reformy³

Opatření podle vládního scénáře	PgÚ ČSAV	PgÚ SÁV	EÚ ČSAV	VŠE Praha	Čs. Ekonom. fórum
Makroekonomická stabilita	+	+	+	+	+
Malá privatizace	+	+	+	+	+
Velká privatizace - standardní metody	+	+	+	+	+
Velká privatizace - kupónová metoda	-	-	+ -	-	-
FNM	+	+	+	+	+
Liberalizace vnitřních cen k 1. 1. 1991	+	-1)	+	-2)	+
Zavedení vnitřní směnitelnosti měny	-4)	-	+	-3)	+ -4)
Navrhovaný kurz Kč/USD	16 - 17	18	?	?	17
Sociální souvislosti	++	++	+	+	+
Strukturální politika	++	+	+	++	+

Poznámky:

+ ano

- ne

++ silný důraz

? neuvádí konkrétní výši

1) v zásadě ano, ale termín neupřesňuje

2) postupně ano, ale termín 1. 1. 1991 je příliš brzy

³ Němcová, I., Žák, M.: Hospodářská politika, Grada, Praha 1997, str. 28

- 3) postupný vývoj podle vývoje věcných vztahů
- 4) krátkodobá koexistence dvou kurzů – nižšího, úředního a vyššího, volně směnitelného

Jak ukazuje tento přehled, ani jeden ze scénářů nenabízí ucelené a ekonomickou teorií zdůvodněné řešení, které by respektovalo požadavek rychlého řešení ekonomické situace. Právě v tomto je síla vládního scénáře ekonomické reformy. Představuje totiž jedinou ucelenou, logickou a teoreticky zvládnutou cestu změny hospodářství v tržní ekonomiku.

2.2 Diskuse o vládním scénáři

Problematika transformace se stala předmětem diskusí mnoha ekonomů. Objevuje se zde celá škála rozdílných názorů. Vládní koncepci obhajují především ekonomové zaujímající vysoká politická postavení, na prvním místě V. Klaus, podporovaný názory vládních i nevládních ekonomů, zejména T. Ježek, V. Dlouhý, D. Tříška, J. Jonáš, J. Kotrba a další. Argumentují zejména minimalizací nutnosti státních intervencí do ekonomiky a maximalizací prostoru pro spontánní uplatňování tržních sil, pojetí vlastnické transformace jako jednorázové přímé privatizace s rozhodujícím důrazem na její rychlost, předností monetárních instrumentů hospodářské politiky před fiskálními nástroji, snahou o uplatnění tržních principů i ve sféře mimoekonomických cílů a preferencí společnosti.

Rozdílné názory na různé aspekty transformačního procesu zastávají četní nevládní ekonomové, oponující zejména koncepci kupónové privatizace a kladoucí důraz na aktivní strukturální, průmyslovou a proexportní politiku státu, uskutečňovanou tržně konformními nástroji. Mezi největší kritiky vládní transformační politiky patří V. Klusoň, Č. Kožušník, O. Turek, L. Mlčoch, J. Klacek, M. Matějka, Z. Šulc a další.

Jedním z kritiků vládního scénáře je výše uvedený Otakar Turek. Staví se zejména proti tomu, že metodu kupónové privatizace obhajovala „zarputilá menšina“, která nevyvracela protiargumenty na profesionální půdě, lpěla na svém s tím, že není jiná cesta, která by překlenula problém nedostatku domácího kapitálu a vedla k rychlým

výsledkům. Ve své stati „Úvěr jako privatizační alternativa“⁴ nabízí další možnost postupu privatizace, odlišnou od vládní kupónové metody. Stylizuje se zde do vyhraněného sporu „bezplatné kupóny versus hypotekární úvěr“. Argumentuje tím, že metoda využití úvěru má právě ty dvě vlastnosti, pro které autoři trvají na kupónové metodě, a zároveň eliminuje její nedostatky. Jde mu o to, aby úvěr byl využíván v co nejširším reálném měřítku, aby na jeho základě se rozšířilo pásmo v němž přejde majetek do soukromých rukou formou aukcí.

Autor by v problematice poskytování hypotekárního úvěru postupoval následovně. V prvním kroku by emisní banka otevřela pro sektor komerčních bank přístup ke zdroji hypotekárního úvěru bez omezení horním limitem s přísně jednoúčelovým použitím pro ty, kteří v privatizačních aukcích zvítězí. Konkrétní komerční banka by zdroj čerpala střídavě a v souladu s tím, do jaké míry by rozvinula svou aktivitu vůči účastníkům aukcí a s ohledem na to, že za čerpání úvěrů platí úrok. Klienti by banku přicházeli žádat o úvěrový příslib, který by jim umožnil „hrát“ v aukci vyšší hru, adekvátní jejich očekáváním budoucího výnosu draženého objektu. Nemuseli by tedy být omezeni výší peněžní částky, kterou sami disponují. Rozhodování o příslibu ze strany banky by bylo podloženo zkoumáním bonity klienta. Na samotné bance a její ochotě jít do rizik by záleželo, zda by příslib pro konkrétního klienta byl otevřený či vázaný na konkrétní dražený objekt. Pokud klient v žádné aukci neuspěje, kontakt s bankou končí.

Výnos z aukcí by plynul do fondu národního jmění. Výše výnosu odpovídá součtu použitých úspor plus čerpanému hypotekárnímu úvěru. Takto shromážděvané peníze ve fondu by musely být blokovány. V následných letech by částka poskytnutých úvěrů postupně plynula zpět do komerčních bank a přes ně do emisní banky. Po skončení celé operace by se peníze vrátily tam, kde je emisní banka účelově vytvořila, přičemž by se státní majetek prodal podnikatelům za cenu, která by byla právě o rozsah hypotekárního úvěru větší než bez něj.

Ekonomové vychovaní tržní ekonomikou pohlízejí na poskytování úvěru nad rámec zdrojů shromážděných v bankách jako na způsob tvorby peněz. Tak to ale funguje

---

⁴ Turek, O., Úvěr jako privatizační alternativa, Politická ekonomie 7-8, 1991, str. 577

pouze v ekonomice s tržní kontinuitou. Při přechodu k trhu ze systému, v němž investoval jen stát a v němž tedy stát také vlastní veškerý produktivní kapitál, může zdroji nekrytý úvěr umožnit odprodej kapitálu do soukromých rukou, aniž by to přímo ovlivnilo důchodové toky nebo zvýšilo zásobu peněz. To proto, že proti úvěru stojí nabídka, vytvořená v minulosti a jde jen o změnu jejího vlastníka. Podmínkou takto makroekonomicky neutrálního úvěru je samozřejmě jeho jednoúčelovost, výhradní použití právě jen k nákupu kapitálu ze státních rukou. Tato podstata specifického úvěru se obvykle setkává u západních ekonomů s nepochopením a v tom je asi vysvětlení, proč se tato myšlenka neujala a nebyla zatím rozvíjena jako alternativa privatizační politiky.

Dalším kritikem je Milan Matějka, v polistopadovém období působící na postu ředitele Ústavu mezinárodních manažerských studií na VŠE v Praze. V jeho publikaci Spor o reformu uvádí své výhrady k jednotlivým krokům Scénáře ekonomické transformace. On sám používá pro strategii transformace zvolenou federální vládou termín „šoková terapie“.

Začneme kritikou rychlé liberalizace všech ekonomických vztahů. Doslova píše: „Základním cílem ultraliberálů, reprezentovaných u nás V. Klausem, je vytvořit co nejjistší tržní podmínky, maximalizovat konkurenci a minimalizovat regulaci trhu vládou. Pokud vůbec vláda k nějaké intervenci přistoupí, může to být jen regulace plošná, nesmí být odvětvově či jinak diferencovaná, aby nedeformovala přirozené tržní cenové relace a celý tržní systém. Vládní intervencionismus by vše zamlžil, vedl by ke ztrátě objektivních kritérií potřebných pro správné hodnocení a rozhodování“.⁵

V dalším textu uvádí, že se (v souladu se „Scénářem“) konkurence vytvoří nejrychleji a v největší šíři právě otevřením národní ekonomiky světu. K tomu je však nezbytná směnitelnost národní měny. Zavedení tzv. vnitřní směnitelnosti koruny umožňuje volný dovoz zahraničních výrobků a samozřejmě i vývoz. Důležité je, že domácím výrobcům se vytvářejí rovnocenné podmínky se zahraničními konkurenty i v přístupu k výrobním vstupům. Pravidla volného trhu a konkurence tedy fungují. M. Matějka vidí problém právě v konkurenceschopnosti českých výrobků. Otevřít se plně konkurenci, soupeřit úspěšně se silnými konkurenty a uspět, to je možné jen tehdy, je-li národní

---

⁵ M. Matějka, Spor o reformu, Nakladatelství Alternativy, Praha, 1992, str. 47

ekonomika dostatečně silná, její výrobky konkurenceschopné. Podle M. Matějky to není případ čs. ekonomiky, protože většina výrobních oborů byla za socialismu zaměřena na silně uzavřený, málo náročný vnitřní trh a na ještě méně náročné trhy ostatních socialistických zemí. Dalším argumentem proti všeobecné liberalizaci je to, že země prožívá vnější ekonomické šoky, nejen z hlediska odbytu výrobků, ale i z hlediska podstatného zdražení vstupů. V takové situaci i ekonomicky velmi silné země ustupují od liberalismu a posilují intervencionismus. Vlády pomáhají nejvíce postiženým sektorům ekonomiky v adaptaci na změněné vnější podmínky a poskytují jim nezbytný čas na adaptaci.

Dále M. Matějka vytýká vládnímu scénáři způsob privatizace. Píše: „Rychlost, s jakou má být u nás zprivatizován státní majetek a váha metod, jež mají být při privatizaci uplatněny, nemají zřejmě ve světě obdoby. A to nejen v minulosti, ale i v porovnání s předpokládanými privatizačními postupy v jiných bývalých socialistických zemích“.⁶ Dále uvádí, že na kupónové privatizaci mají největší zájem spekulanti, sdružující se v různých investičních privatizačních fondech. Tito lidé nabízejí majitelům kupónů své služby s vidinou snadných vlastních výdělků. Upozorňuje dále na asymetričnost informací. Informace, které dostanou kupující o jednotlivých podnicích, jsou bezcenné a donutí lidi sázet naslepo. Výsledkem bude to, že pár informovaných jedinců a zahraniční kapitál skoupí hodnotné papíry. Dalším aspektem je to, že kupónová metoda neposiluje vlastnický vztah zaměstnanců k firmě, zaměstnanci zůstanou námezdními pracovníky, navíc pro někoho, kdo problematice vůbec nerozumí. Toto je zcela v rozporu se soudobým světovým trendem. Jako východisko z této situace nabízí M. Matějka spojení kupónové privatizace se zaměstnaneckým vlastnictvím prostřednictvím vytváření investičních privatizačních fondů při podnicích.

Dále M. Matějka kritizuje makroekonomickou restrikcí, o jejíž správnosti jsou přesvědčeni nejen příznivci V. Klause, ale i většina domácích politiků. Restrikce je sympatická proto, že působí jako brzda inflaci. M. Matějka píše toto: „Restriktivní makroekonomická politika je zaměřená na omezení celkové poptávky na vnitřním trhu. V tržním hospodářství se uplatňuje v době prudké konjunktury, kdy růst poptávky je velmi

---

⁶ M. Matějka, Spor o reformu, Nakladatelství Alternativy, Praha, 1992, str. 49

rychlý a růst výrobních kapacit mu nestačí, což vede k inflaci. Na zvýšené požadavky zákazníků po množství výrobků, jimž výroba nestačí vyhovět, reaguje trh růstem cen. Tím dochází ke snížení poptávky na úroveň možností výroby. Restriktivní makroekonomickou politikou je možné růst souhrnné poptávky brzdít, a tím čelit inflaci. Není-li restrikce přehnaná, nesníží-li poptávku pod kapacitní možnosti výroby, nemá negativní důsledky pro hospodářský růst. Restriktci je třeba uplatnit i tehdy, kdy inflaci či hyperinflaci vyvolala předchozí makroekonomická politika v podmínkách recese, kdy se nešetřilo na výdajích a tiskly se jen další a další peníze“. Na počátku roku 1990 nebylo Československo ve fázi konjunktury, nehrozila ani hyperinflace. Československo se naopak nacházelo ve fázi recese, inflace byla velmi nízká a hlavním úkolem bylo oživení hospodářství ve spojení s jeho modernizací a restrukturalizací. V souhrnu tedy M. Matějka tvrdí, že ekonomický růst a restriktivní makroekonomická politika jsou neslučitelné.

V tomto mu ovšem oponuje R. Holman⁷. Popisuje paradox, při kterém musíme rozlišovat mezi ekonomickým růstem stimulovaným se strany poptávky a růstem stimulovaným ze strany nabídky. Poptávkově stimulovaný růst může být dosažen expanzivní rozpočtovou a měnovou politikou, tj. zvyšováním státních výdajů, popř. snižováním daní a zvyšováním množství oběživa. Zde je však důležité, aby hospodářství disponovalo nevyužitými ekonomickými zdroji, zejména nevyužitou pracovní silou. Poptávková stimulace sice může být v situaci nevyužívaných zdrojů úspěšná, ale nese s sebou vždy nebezpečí inflace. Vytvoření inflačního prostředí zamlžuje ekonomickou situaci, činí jí nejasnou a tudíž riskantní. Inflační prostředí potlačuje podnikatelskou aktivitu, vede dále k neefektivní alokaci zdrojů, což má dlouhodobě negativní vliv na ekonomický růst. Je tedy více než pravděpodobné, že politika poptávkové stimulace, i kdyby měla na ekonomický růst krátkodobě příznivé účinky, v dlouhodobém horizontu bude mít účinky nepříznivé.

Oproti tomu nabídkově stimulovaný růst je pokládán za skutečně zdravý růst, který nemá žádné vedlejší negativní účinky a jehož příznivé důsledky trvají, nejsou pomíjivé. Základem tohoto typu růstu jsou individuální nabídkové motivace, tj. pracovitost, podnikavost a spořivost. Podle klasiků politické ekonomie jsou pouze ony konečným

---

⁷ Holman, R., Restriktivní politika nebo ekonomický růst, Politická ekonomie, 2/1991, str. 146

zdrojem ekonomické prosperity a růstu národního bohatství. Tyto motivace se uplatňují v prostředí ekonomické svobody, kde je každý jednotlivec odkázán na sebe sám, kde má svobodu volby jakéhokoli zaměstnání nebo sféry podnikání, kde se ekonomické vztahy mezi lidmi vytvářejí především na základě dobrovolné smlouvy a nikoli úředních předpisů, kde je jediným tlakem tlak volné konkurence. Není tedy pochyb, že k posílení nabídkových motivací a na tomto základě k urychlení ekonomického růstu dojde vždy, když stát uvolní svou kontrolu nad hospodářstvím a omezí své přerozdělování národního důchodu, tj. státního rozpočtu. R. Holman dále uvádí, že minulý režim zanechal ekonomický systém s potlačenými nabídkovými motivacemi, neefektivně rozmístěnými ekonomickými zdroji a s obrovským státním rozpočtem (vzhledem k národnímu důchodu), čili s nadměrnými přerozdělovacími procesy. Bude-li ekonomická reforma nasměrována tak, aby právě tyto zděděné vady odstranila, odkryjí se ohromné rezervy pro nabídkově stimulovaný, čili zdravý ekonomický růst.

Robert Holman se vyjadřoval i k nutnosti „rychlé“ transformace. Stalo se tak v článku „Úspěchy a úskalí ekonomické reformy“⁸. Odvolává se na zkušenosti ostatních transformujících se zemí, zejména Maďarska, že pomalá reforma se může změnit v těžkopádné „klopýtání“ a že její ekonomické i sociální náklady jsou příliš vysoké. Píše, že je nutné využít relativně stabilní ekonomickou situaci i porevoluční odhodlání lidí a zvolit rychlou cestu radikálních systémových změn. Nezasťirá, že bude nutné přinést oběti v podobě snížené spotřeby a vyšší nezaměstnanosti během přechodného ozdravovacího období. Píše, že je zřejmé, že délka trvání těchto obětí bude nepřímo úměrná jejich velikosti. Přechod k fungujícímu tržnímu hospodářství totiž vyžaduje rozsáhlé strukturální změny v průmyslu a důkladnou restrukturalizaci podniků – a to vše při nedostatku domácího kapitálu a manažerských zkušeností a při nedostatečně rozvinutých finančních institucích. Podporu pro rychlou transformaci nachází i ve výchozí ekonomické situaci Československa, která je podle něj lepší než v ostatních bývalých socialistických zemích. Příznivou výchozí podmínkou byla poměrná makroekonomická stabilita, která slibovala – když se jí podaří udržet -, že můžeme zvládnout složité ekonomické přeměny bez hyperinlace a z ní plynoucího ekonomického chaosu a sociálních problémů. Státní rozpočet netrpěl vleklým deficitem a naše zahraniční zadluženost nedosahovala tak

---

⁸ Holman, R., Úspěchy a úskalí ekonomické reformy, Finance a úvěr, 7/1991, str. 285

dramatických rozměrů jako u našich sousedů. Rovněž ekonomická výkonnost byla u nás vyšší než v jiných zemích, které se snaží o ekonomickou transformaci, a to slibovalo, že se můžeme přes složité transformační období přenést rychle a bez velkých sociálních a politických otřesů. S vědomím těchto „startovních“ podmínek se R. Holman vyslovuje pro variantu rychle reformy pro radikální systémové změny, rychlou liberalizaci trhů a pro rychlou privatizaci.

Podporu rychlé transformace vyjadřuje také V. Klaus, který je de facto autorem scénáře. O nutnosti rychlé přeměny píše již v roce 1989 v článku „Imperativy dlouhodobé prognózy a dominantní charakteristiky současné ekonomie“⁹, v části „Optimální reformní tempo“. Zde se zabývá otázkou hledání rychlosti, s jakou mohou nebo dokonce musí ekonomické reformy probíhat, aby vůbec byly uskutečnitelné. Jednou variantou je podle něj „politika malých kroků“, která by měla přinášet menší sociální náklady jak proto, že všechny změny budou pomalejší (a mírnější), tak proto, že bude postupně možné korigovat reformní proces a díky tomu se nedopustit nějaké velké chyby (např. ve strukturální politice). Naproti tomu platí, že „krátká bolest je lepší než dlouhá bolest“ a hrozí nebezpečí, že „gradualismus existující strukturální krizi pouze prodlouží“. Ještě podstatnější je podle něj to, že politiky malých kroků si většina ekonomických subjektů nemusí prakticky povšimnout a nemusí dojít k narušení jejich dlouhodobých behaviorálních návyků.

Jako ideální nabízí „léčbu šokem“ a jako příklad uvádí zkušenost Německa po II. světové válce a jeho rychlý přechod k tzv. sociálně tržní ekonomice. Tvrdí, že pro toto řešení mluví drtivá většina ekonomických argumentů za předpokladu, že existuje jasná politická vůle tuto reformu realizovat a že existuje jasná představa o jejím obsahu. Dosavadní neúspěch reformních opatření vidí ve zvoleném mírném tempu reformu a neochoty rychlejšího řezu do stávajícího ekonomického uspořádání.

---

⁹ Klaus, V., Imperativy dlouhodobé prognózy a dominantní charakteristiky současné ekonomie, Politická ekonomie 37,1989, str. 570

Podporu vládního scénáře je možné najít i v článku K. Kouby nazvaném „Systémové změny v československé ekonomice a její otevírání světovým trhům“¹⁰. Zde se autor snaží nastínit stručně ekonomické jádro strategie přechodu k peněžně tržní ekonomice.

Za výchozí předpoklad každé účinné reformní strategie považuje politiku pevné měnové a finanční disciplíny. Toto tvrzení obhajuje tím, že bez restriktivních monetárních opatření nelze očekávat příznivé účinky institucionálních změn, včetně změn vlastnictví, na chování ekonomických subjektů. Nemá zde na mysli obvyklý přesun k přísné monetární politice, kterého se běžně užívá k řešení problémů normálně fungující tržní ekonomiky. Jde ještě dále. Tvrdí, že v ekonomice našeho typu je nezbytným předpokladem rozsáhlý posun směrem k zavedení přísných metod monetární politiky včetně nekompromisního uzavření neefektivních podniků, jejichž přežívání zůstává stále ještě příčinou přerozdělovacích procesů a deficitního financování. Taková monetární politika je nezbytným předpokladem účinné strategie přechodu, zároveň však není sama o sobě postačující podmínkou pro podstatné systémové změny.

Neméně důležitá je existence volné tržní tvorby cen. Tvorba cen na základě poptávky a nabídky je však podmíněna demonopolizací tržních struktur a podporou soutěžního prostředí v ekonomice s různými formami vlastnictví, jako i svobody vstupu do ekonomiky, a to nejen pro domácí, ale i pro zahraniční firmy. Otevírání ekonomiky světu je nedílnou součástí strategie zásadních systémových změn a mělo by mít značnou prioritu. V této souvislosti je důležité mít realističtější směnný kurz, který směřuje k ekonomické rovnováze a ovlivňuje alokaci zdrojů. V naší ekonomice je však alokační a restrukturalizační vliv směnného kurzu blokován diferencovanými sazbami, dotacemi a přerozdělovacími procesy. Reálný směnný kurz může mít vliv na změnu chování ekonomických subjektů jen tehdy, je-li zbaven různých administrativních přepočítacích koeficientů a redistribučních procesů, které vedou k vyrovnávání zisků úspěšných vývozců s neúspěšnými.

---

¹⁰ Kouba, K., Systémové změny v československé ekonomice a její otevírání světovým trhům, Politická ekonomie 38,1990, str.515

Zásadní problém efektivní strategie přechodu tedy K. Kouba spatřuje v přechodu od deformovaného cenového systému, typickému pro centrálně plánované ekonomiky, k cenovým relacím, jejichž racionalita je určována a generována trhem, v podmínkách ekonomiky, která je otevřená vůči světovým trhům.

Dalším ekonomem, který souhlasí s transformačním scénářem, je Miroslav Hrnčíř.¹¹ Cíl přechodu československé ekonomiky na tržní systém vidí v zásadní změně chování, motivace a výkonnosti ekonomických subjektů. Uplatnění logiky tržního systému znamená, že rozhodování subjektů se již neodvíjí od plánovaných úkolů a ukazatelů, ale podle fungujících peněžních veličin, že místo jednání s centrálními orgány jsou směrodatné výsledky z vlastní realizace. Tržní systém může účinně fungovat jen za předpokladu, že základní stavební kameny ocenění – cenové relace, devizové kursy, úroková míra, mzdové relace - racionálně informují ekonomické subjekty, tedy adekvátně vyjadřují reálné relace v ekonomice. Bez těchto informací nemůžou ekonomické subjekty splňovat nároky na ekonomickou racionalitu.

Dále autor vyjadřuje názor, že přechod od centrálně plánované ekonomiky na tržní systém je kvalitativní změnou. Znamená posun od určující role administrátora k prosazení kritériální a motivační funkce tržních kategorií. Disciplína a logika administrativní koordinace je nahrazována logikou a disciplínou tržních závislostí. K dosažení takovéto změny, k překonání setrvačnosti dosavadního řešení a k rozvinutí mechanismů trhu je proto nutný dostatečně silný a koncentrovaný „náraz“. Cesta postupných kroků, pozvolný „gradualismus“ naopak nemá předpoklady pro překonání setrvačnosti výchozího uspořádání a navození hybných sil nového řešení. Autor ovšem připouští, že problémem „nárazů“, jednorázových změn neboli tzv. „terapie šokem“ je, že nevytváří rozložení adaptačních procesů v čase. Tím se náklady adaptace, respektive jejich důsledků zpravidla podstatně zvyšují. Oba přístupy tedy mají své přednosti, ale i omezení.

Přechod na soustavu racionálních ocenění a tržních kritérií má charakter kvalitativní změny v celé logice fungování systému. K jejímu prosazení je tedy nezbytná diskontinuita, dostatečně silný náraz, v jehož rámci se mění a přizpůsobují ve vzájemném

---

¹¹ Hrnčíř, M.: Alternativy přístupů k realizaci ekonomické reformy, Politická ekonomie, 38, 1990, str. 549

vztahu cenové relace, úroková míra, devizový kurz, a to směrem k rovnovážným hodnotám. Rozložení úprav jednotlivých ocenění do delšího časového horizontu, respektive postup pouze částečnými změnami je nutně řešením méně uspokojivým, jestliže vůbec schůdným a nadějným.

Transformaci ekonomiky jako cestu od příkazové ekonomiky k novému systému vidí Lubomír Mlčoch¹² jako klišé. Píše: „Nejde o objevování trhu – jakoby až dosud žádný neexistoval – nejde ani dokonce o zcela novou tvorbu vlastnických struktur. Úkolem transformace a privatizace je nahradit méně formální „entitlements (oprávnění)“ právním systémem vlastnických práv a učinit existující trhy, až dosud neefektivně ztrnulé, nesoutěžní, monopolizující a diskriminující, trhy otevřenějšími, soutěžnějšími a výkonnějšími.“ Dále vyjadřuje myšlenku, že pro úspěch transformace je nutné zajistit řád v celé možné šíři, tedy ekonomické, právní, ekologické, morální a politické.

Patrně nejdiskutovanější částí transformace byla kupónová privatizace. Jde o problém de facto bezplatného „rozdání“ majetku občanům v situaci, kdy neexistuje domácí kapitál, takže na koupi privatizovaného majetku nejsou odpovídající prostředky. Například maďarský ekonom János Kornai¹³ považuje za příčinu selhání byrokraticky řízených ekonomik naprostou převahu, resp. výlučnou existenci veřejného čili společenského vlastnictví výrobních prostředků. Tento druh vlastnictví nevytváří (při srovnání s vlastnictvím soukromým) vhodné podmínky pro optimální alokaci a intenzivní využití prostředků k výrobě. Dochází tedy k tomu, že neexistuje domácí kapitál, který by mohl jednotlivé podniky ve státním vlastnictví podle všech pravidel trhu kupovat.

Dochází tedy ke snaze „rozdat“ část společenského vlastnictví obyvatelstvu. Každý občan by obdržel svůj díl veřejného vlastnictví ve formě akcie, s níž by měl právo v rámci pravidel manipulovat. János Kornai se staví proti tomuto přístupu. Tvrdí, že: „ S tím, co člověk obdrží zdarma, zachází méně zodpovědně než s plody vlastní námahy a s darovanými akciemi bude spíše spekulovat, než aby pracně hledal jejich nejlepší

---

¹² Mlčoch, L., Ekonomická transformace a pojem řádu, Politická ekonomie, 3/1994, str. 314

¹³ Kornai, J., Cesta ke svobodné ekonomice (Vášnivý pamflet ve věci ekonomického přechodu), Praha, Academia 1990, str. 157

zhodnocování“. Problém nevidí v tom, jak vlastnictví státu co nejrychleji rozdat, ale jak by se mohlo dostávat do rukou prokazatelně lepších hospodářů.

Kornaiovu kritiku „rozdávání zdarma“ naprosto odmítá spoluautor kupónové privatizace Dušan Tříška. Tvrdí, že podle logiky „toho co dostanu zdarma si nevážím“ by občané, kteří získají akcie za investiční kupóny by tyto akcie prodávali ve větším množství, než je ekonomicky žádoucí. Dále namítá, že v kupónové privatizaci nikdo nic zadarmo nezískává. Situaci vidí tak, že mezi občany se rozděluje odpovědnost a starost o majetek, který je ve velice špatném stavu. Prostřednictvím kupónové privatizace vláda oslovuje aktivní občany k tomu, aby jí pomohli a aby přispěli talentem a pílí k pokusu postavit čs. ekonomiku znovu na nohy.¹⁴

Přímo samotným scénářem se zabývá Milan Zelený¹⁵. Na otázku co říká na scénář ekonomické reformy, odpověděl 30. září 1990 následující: „ Nejde zde ani o „scénář“ ani o reformu, ale spíše o dosud nezabalený balík různých neprovázaných technických opatření, vedoucích zřejmě k administrativnímu zmatku a nejistotě v činnosti a funkci ekonomických subjektů. Je to škoda, protože tzv. „Varianta II“ srpnového návrhu Hospodářské rady vládě byla výborně koncipována již v tom, že předpokládala zrušení nové státní centrální struktury, která vznikla již po volbách. Vytvořila řadu zbytečných nebo nekompetentně obsazených institucí - ministerstvo pro hospodářskou strategii a dokonce i ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci, tedy prostě celé nové ministerstvo hospodářského strachu, které bude státní byrokratické intervence do podnikatelské činnosti nadále omezovat. Je zajímavé, že „Varianta II“ nebyla poslancům předložena“.

Na adresu privatizace řekl: „Privatizace se v balíku odkládá vlastně na neurčito. Obzvláště ve velké říjnové privatizaci dostává poslanec do ruky jen stará hesla o odstátnění, organizační a finanční restrukturalizaci, o objektivním ocenění a bizarní metodě investičních kupónů - bez jakéhokoliv obsahu či náplně. Konstatuje se pouze, že tato kupónová metoda je velice flexibilní a má nekonečně mnoho variant. To je asi právě to, co poslanci k rozumnému rozhodování potřebují a svým lidem doma to jistě dobře vysvětlí.

¹⁴ Tříška, D., Proč a jak kupovat a prodávat akcie za investiční kupóny, Gennes, 1991, str. 79

¹⁵ Zelený, M., Československo očima exilového ekonoma (na www.darius.cz/ag_nikola/clanek14.html)

Co se týče malé privatizace, měla proběhnout nejméně před půl rokem. Nestalo se. Ani zde nás však nečeká rychlost či jednoduchost a už vůbec ne dobré výsledky. Například po restituci, vrácení majetku původním vlastníkům, což je jediný světlý bod celého balíku, budou majetky nabídnuty tuzemským fyzickým osobám „formou aukcí za hotové“. Tuzemské fyzické osoby mohou ovšem zahraniční zájemce v aukci o prostory finančně snadno „zastupovat“. Nikoli současní zaměstnanci podniků, ale jen lidé s penězi, ať již tuzemskými či zahraničními, získají rychle cenné prostory. Také akce „aukce za hotové“ mi není jasná. Kdo zde co prodává a komu? Náš stát nám samým? Cožpak náš majetek státu patří? Cožpak může stát prodávat občanům cokoli, co jim již dříve přímo či nepřímo skrze vysoké daně a nízké mzdy zkonfiskoval? Jaký má smysl účetnický a zdlouhavě oceňovat něco, co si prodáváme sami sobě?“

V červenci 1991 v rozhovoru pro časopis Finance a úvěr¹⁶ řekl, že je spokojen se směrem, kterým se privatizace orientuje, ale není spokojen s rychlostí. Píše: „Jestliže jsem před přibližně rokem varoval před ukvapenou rychlostí průběhu privatizace, měl jsem na mysli především to, aby se privatizovaný majetek nedostal do rukou nomenklaturních kádrů. Nynější tempo mi však připadá pomalé vzhledem k bezprostředním okolnostem v Československu a bývalých státech RVHP. Optimální tempo by mělo být mnohem rychlejší.“

Shrnutí

Podle schváleného „Scénáře ekonomické reformy“ měla celá transformace ekonomiky „stát“ na rychlé a masivní privatizaci, cenové liberalizaci, liberalizace vnějších ekonomických vztahů a obnovení a udržení makroekonomické rovnováhy¹⁷. Chápání vytvoření fungující tržní ekonomiky jako hlavního a konečného cíle transformace lze považovat za tezi přijatou všemi ekonomy i politiky, kteří se diskusí zúčastnili. Nicméně se jejich názory v některých krocích transformace liší.

---

¹⁶ Švejnar, J., Základní kameny české ekonomické transformace, Finance a úvěr, 9/1991, str. 428

¹⁷ Klaus, V., Demontáž socialismu: předběžná zpráva, TOP Agency, Praha 1992, str. 78

Privatizace

Budeme-li chápat privatizaci jako proces odstranění převážně státního vlastnictví, tak zjistíme soulad všech zúčastněných. Neshody nastanou v případě použitých metod. Navrhované metody jako veřejná dražba, veřejná soutěž a další jsou přijímány i kritiky, problém nastane v případě kupónové privatizace. Tato byla vybrána pro svou rychlost a vhodnost v případě téměř žádných finančních rezerv ve společnosti (podle tvůrců, příznivců této metody). Kritikové naopak považují rychlost, resp. nepřipravenost celé privatizace, za zcela nepřijatelnou. Vadí jim asymetričnost informací, vysoká možnost spekulací. Zajímavé jsou zcela rozdílné pohledy například na samotný převod majetku na občany pomocí kupónů. Kritikové vidí „rozdání“ majetku, kdy „obdarovaný“ si svého dílu nikdy nebude vážit a odpovědně jej spravovat, zastánci (resp. tvůrci) tvrdí, že předávají občanovi odpovědnost a starost o majetek, a tudíž i zainteresovanost na výsledku hospodaření, a tím zvyšují efektivnost podniku.

Zde je nutno uvést, že privatizace měla několik částí, a to malou privatizaci, ve které se odstátnily obchody a provozovny, a „velkou privatizací“, kde se odstátnily velké státní podniky. Specifický rys československé transformace je pak restituce majetku předchozím vlastníkům či jejich potomkům. Někteří z autorů „Scénáře“ se sice obávali problémů spojených s dlouhými právními spory, které by mohly zpomalit privatizaci, nicméně restituce byla do privatizace zahrnuta. Předpoklady nekonečných právních sporů se nakonec nepotvrdily¹⁸. Bylo by možná oprávněné očekávat, že fakt rozdělení privatizovaných podniků do malé a velké privatizace, popř. restituce bude podnětem k diskusi, nicméně články zabývající se touto tematikou se téměř nevyskytují. Spory vyvolává pouze fenomén kupónové privatizace.

Rychlost

Otázka rychlosti transformace byla jednou z nejdiskutovanějších. Nabídnuty byly dvě možnosti, co nejrychlejší přístup a pomalá transformace, v literatuře často označovány jako šoková terapie a gradualismus. Příznivci šokové terapie argumentují tím, že pro zcela jasnou změnu ekonomického prostředí v Československu je nutný radikální zásah do

---

¹⁸ Večerník, J., Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998, Academia, 1998, str. 70

fungování ekonomického mechanismu. Jedině tak lze ukončit „závislost“ na centrálním plánu a přimět občany, aby začali „myslet jinak“. Příznivci proto kladou rychlost transformace na přední místo a jakékoliv „zdržování“ na hranici plánu a trhu považují za odklad a možný konec transformace.

Gradualisté naopak požadují čas na přípravu legislativního rámce transformace a důkladné zajištění celého procesu transformace. Argumentují také tím, že změna musí přijít od občanů, kteří „musí myslet jinak“, ale změna myšlení je otázkou dlouhodobou a proto nelze postupovat při transformaci rychle.

Liberalizace

Liberalizaci můžeme rozdělit do dvou částí, a to cenovou a liberalizaci vnějších ekonomických vztahů. Podle autorů „Scénáře“ je nutná bezpodmínečná liberalizace všech cen a jakákoliv deregulace (když už musí být) musí být plošná, odvětvově nediferencovaná. Pro fungování tržního mechanismu a pro vytvoření podmínek pro efektivní alokaci výrobních zdrojů je uvolnění cen podle příznivců absolutně nezbytné. Vyjadřují názor, že tržní systém může fungovat pouze za předpokladu, že budou stabilní cenové relace, devizové kurzy, úroková míra a mzdy. Liberalizací hospodářství se dosáhne stability a efektivnosti na trhu, vše zařídí „neviditelná ruka trhu“.

Kritikové scénáře nesouhlasí s liberalizací vnějších ekonomických vztahů. Argumentují nevhodností otevřít ekonomiku v situaci působení vnějších i vnitřních ekonomických šoků a zatím neexistujícím konkurenčním prostředím, respektive nekonkurenceschopností české produkce v zahraničí. Otázka „vnitřní“ liberalizace je pro ně pravděpodobně nezajímavá (s ohledem na nezpracování tohoto tématu ve zdrojové literatuře).

Restriktivní makroekonomická politika

Restriktivní makroekonomická politika se tradičně uplatňuje v okamžiku, kdy se ekonomika nachází ve fázi „prudké“ konjunktury, kdy růst poptávky je velmi rychlý a růst výrobních kapacit mu nestačí, a tím se vytváří inflační prostředí. Takto argumentují

kritikové vládního scénáře a na tomto základě tvrdí, že restriktivní makroekonomická politika se neslučuje s ekonomickým růstem.

Příznivci restriktivní makroekonomické politiky tvrdí, že existuje ekonomický růst motivovaný poptávkou a nabídkou. Poptávkově orientovaný růst je tažen expanzivní rozpočtovou a měnovou politikou, tzn. zvyšováním státních výdajů, nebo snižováním daní a zvyšováním množství oběživa. Oprávněnost restriktivní politiky obhajují růstem ekonomiky stimulovaným nabídkovou stranou. Tvrdí, že nabídkově stimulovaný růst je založen na nabídkové individuální motivaci (jsou to pracovitost, podnikavost a spořivost). Tyto motivace jsou podle klasiků politické ekonomie konečným zdrojem ekonomické prosperity a ekonomického růstu. Tyto individuální motivace fungují podle nich pouze v prostředí uvolněné kontroly hospodářství a při omezení přerozdělování národního důchodu.

3 Prosazení radikální strategie ekonomické transformace

Konečný scénář ekonomické reformy byl projednán ve federálním shromáždění, nicméně nebyl nikdy oficiálně přijat. Byl pouze zveřejněn jako program definující přechod mezi ekonomikou centrálně plánovanou a ekonomikou tržní. Byl založen na následujících systémových změnách, které jsou v literatuře často označovány jako „základní pilíře transformačního procesu“. Jedná se o následující zásady:

- rychlá a masivní privatizace
- cenová liberalizace
- liberalizace vnějších ekonomických vztahů
- obnovení a udržení makroekonomické rovnováhy.

Rychlá a masivní privatizace

Privatizační proces patří mezi hlavní priority všech transformujících se ekonomikách. Má-li se centrálně plánovaná ekonomika se státním vlastnictvím přeměnit na ekonomiku tržní, je nutné přesunout vlastnická práva z rukou státu do rukou soukromých. Překážkou rychlé transformace je však v transformujících se centrálně plánovaných ekonomikách nedostatek kapitálu.

Cenová liberalizace

Nezbytné pro fungování tržního mechanismu a pro vytvoření podmínek pro efektivní alokaci výrobních zdrojů je uvolnění cen. Po čtyřiceti letech centrálního plánování byla struktura cen důvodem pro okamžitou liberalizaci. Liberalizací cen se odstraňuje nutnost nadměrných zásahů vlády do ekonomiky nástroji, které nejsou založeny na tržní bázi, tedy na vztahu poptávky a nabídky. Okruh cen, stanovených administrativně, by měl být co nejmenší.

Liberalizace vnějších ekonomických vztahů

Zde jde o otevření ekonomiky světu a zavedení směnitelnosti měny. Jedná se o nejefektivnější nástroje politiky volné soutěže. Vytvoření peněžního trhu a možnost volného přístupu k cizím měnám pro podnikatele přibližuje domácí ceny světovým cenám, domácí podmínky na trhu podmínkám běžným v standardních tržních ekonomikách.

Obnovení a udržení makroekonomické rovnováhy

Jde o realizaci rozvážné makroekonomické stabilizační politiky. Všechny transformující se ekonomiky vstoupily do období systémových přeměn při existenci makroekonomické nerovnováhy. Cenová liberalizace uvolňuje potlačené inflace, proto opatrná monetární a fiskální politika předchází možnosti skluzu do inflační spirály a udržuje inflaci pod kontrolou.

V procesu transformace je nezbytné, aby byly vytvořeny nové instituce a organizace, které v centrálně plánované ekonomice prostě neexistovaly. Nově vzniklé instituce musí být vzájemně propojeny a to v optimální výši tak, aby vytvořily sourodý celek, ve kterém jsou jasně dané činnosti, které jsou zakázané a které povolené a jaké mají jednotlivé subjekty pravomoci a odpovědnosti. Pak je tento systém označován jako institucionalizovaný. Dále je nutné vytvořit fungující právní rámec, přijmout zákony a mechanismy, které budou schopny zajistit jejich spravedlivé dodržování. Znamená to tedy osvojit si lidmi vytvořená omezení, která přinášejí řád do lidského chování, to jsou pravidla, zákony, ústava (formální pravidla), ale i normy chování, zvyklosti, pravidla jednání v obchodě (neformální pravidla), které jsou pro většinu společnosti zcela nové.

V souvislosti se scénářem ekonomické reformy se mluví o „transformačních polštářích“. Jedná se o fenomén, který takto pojmenoval V. Klaus¹⁹. Jde o to, že při uskutečnění „šokové terapie“ dochází k citelnému poklesu reálných mezd a také tedy mzdových nákladů, a to jak v domácí měně, tak i v zahraničních měnách. Cenový skok zvýší ceny mnohem více, než jak byly schopny vzrůst nominální mzdy. Tím došlo k poklesu reálných mezd a mzdových nákladů v domácí měně. Devalvace zas podhodnotila domácí měnu vůči zahraničním měnám (vyjádřeno v paritě kupní síly), což znamenalo pokles dolarových mzdových nákladů. Cenový skok tedy vytvořil „mzdový polštář“ a devalvace vytvořila „kurzový polštář“. Oba polštáře zlepšily situaci výrobců a umožnily jim snáze a rychleji překonat „šoky“ z rozpadu socialistického trhu RVHP a z transformačního poklesu poptávky. Mzdový polštář vede k značnému poklesu nákladů, výrobci se potýkají s poklesem poptávky, zároveň ale realizují vysoké zisky z jednotky produkce. Velice důležitou roli sehrál kurzový polštář, který zlevňoval domácí zboží a

---

¹⁹ Klaus, V. Transformační pravidla: hypotéza dvou polštářů, Politická ekonomie 3, 1994, str. 307

umožňoval tím rychlé pronikání výrobců na nové trhy. Při spojení nízké inflace s dlouho udržovaným fixním nominálním kurzem, který se po počáteční devalvaci držel na poměrně nízké úrovni, mohli naši výrobci využívat poměrně dlouho výhody nízkých nákladů na zahraničních trzích. Transformační polštáře vytváří tedy podnikům prostor pro rychlou adaptaci na nový ekonomický systém a pro rychlé strukturální změny.

4 Realizace transformačních procesů čs. ekonomiky

Přijetím „Scénáře ekonomické reformy“ byl položen základ reformy mechanismů ekonomiky. Jeho hlavními cíly bylo v co nejkratším čase odstátnit, privatizovat (tj. v podobě podniků předat do vlastnictví subjektům odděleným od státu, tedy především soukromým subjektům) co největší část ekonomiky. Představa, že jde jen o předání do správy byla odmítnuta, neboť obsahovala jistou možnost, že by se podniky opět vrátily státu. Za vhodnou nebyla považována ani možnost, že by podnik byl částečně vlastněn státem a částečně soukromými subjekty (i když se toto řešení u řady podniků dočasně použilo). Celkový přechod k tržní ekonomice byl složitým mechanismem, jehož popsání je cílem následující kapitoly.

4.1 Vymezení pojmu privatizace

Privatizace je proces přeměny státních podniků na podniky soukromé. Představuje tedy zásadní změnu vlastnických vztahů. Běžnou ekonomickou příčinou privatizace bývají špatné výsledky státních podniků. Existují však i motivy politické, což je případ zemí tzv. východního bloku, kde je privatizace jedním z nejvýznamnějších problémů ekonomické i společenské transformace.

Privatizace může mít formu přímého prodeje podniků (nebo vyčleněné části podniku) jednotlivcům nebo právnickým osobám, pronájmu, převodu na akciovou společnost a prodeje akcií na burze (přičemž stát si může ponechat určitý, a to i většinový podíl kapitálu), přeměny na akciovou společnost zaměstnanců, joint venture nebo formu kupónové privatizace.

PRÁVNÍ RÁMEC PRIVATIZACE

Legislativní úpravou privatizace v České republice byly tyto zákony:

- Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého

- Zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, ve znění zákona č. 458/1990 Sb.
- Zákon č. 427/1990 Sb., o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby, ve znění zákona č. 541/0990 Sb.
- Zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích
- Zákon č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné právnické osoby
- Zákon č. 172/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (tzv. Zákon o půdě)

Přípravné kroky

Transformační proces nemohl být uskutečněn bez řady kroků, které byly v počátku učiněny. Bylo třeba zřídit instituce nezbytné pro fungování tržní ekonomiky, které v centrálně plánované ekonomické prostě neexistovaly – např. živnostenský úřad, úřad práce, finanční úřady, finanční burzy, obchodní soudy a soustavy ústředních, regionálních, průmyslových, obchodních a dalších komor. Bylo třeba změnit koncepci daňové reformy, změnit některé legislativní normy tak, aby byla umožněna realizace reformních opatření (Ústava ČSFR) a přijmout řadu nových právních norem (např. živnostenský zákon, zákon o zaměstnanosti, zákon na ochranu spotřebitele, obchodní zákoník, zákon o Státní bance československé).

Vládou byl také připraven návrh transformačního zákona, který určoval zásady transformace, upravoval podmínky pro zahraniční investory, podmínky změn vlastnických forem při privatizaci národního majetku apod.

ČSFR si zvýšila možnost získávat vnější zdroje pro reformní opatření vstupem do MMF (Mezinárodního měnového fondu). MMF byl spoluzaložen Československem, které však bylo roku 1954 z důvodu nesplnění základních povinností členství zrušeno. ČSFR se znovu stala členem MMF a zároveň i Světové banky v roce 1990. Tyto mezinárodní finanční instituce měly významný vliv na průběh ekonomických reforem svými

doporučeními, která byla formulována na základě praktické zkušenosti s fungováním ekonomiky, jejichž tržní systém je deformován, nezanedbatelný pozitivní vliv. Na realizaci těchto doporučení byla ČSFR poskytnuta finanční pomoc.

Velkou komplikací při realizaci transformačních kroků se stalo rozdělení ČSFR. Stalo se tak 1. 1. 1993 a následně vznikla samostatná Česká republika. Došlo k vytvoření společné měnové unie mezi Českou republikou a Slovenskem, ta však byla 8. 2. 1993 zrušena. 3. 5. 1993 vstoupila v platnost Smlouva o vytvoření celní unie a v jejím rámci vytvořen zvláštní platební mechanismus. Se Slovenskem byla uzavřena dohoda o odstranění cel na průmyslové výrobky ve vzájemném obchodě.

Po vzniku samostatné České republiky došlo také k rozvoji kapitálového trhu, jak z hlediska institucionálního, tak i z hlediska rozšíření nabídky cenných papírů. V dubnu roku 1993 byla založena Burza cenných papírů Praha a v květnu téhož roku se začalo obchodovat v rámci RM-S.

4.2 Průběh privatizace

O vypracování programu masové privatizace bylo rozhodnuto v dubnu 1990. Do vládního programu nové vlády byla zahrnuta v červnu 1990. Tvorba privatizační legislativy poté trvala celý další rok.

Privatizace byla rozdělena do několika samostatných programů, které byly zahájeny v letech 1990-1992. Jedná se o restituce, malou privatizaci, která byla zaměřená na prodej malých provozních jednotek, a na velkou privatizaci, která se týkala velkých podniků.

Tabulka č. 2 : Struktura české privatizace k 30. 9. 1999

	[mil. Kč]	[%]
Veřejná soutěž	32 258	3
Přímý prodej	65 884	6
Kupónová privatizace	332 825	32
Převod na a. s. - bez KP	424 362	41
Veřejná aukce	8 220	1
Restituce	100 000	10
Bezúplatný převod	66 518	7
Celkem	1 030 067	100

Pramen: FNM, 1999

^a Odhady restitucí činí 70-120 mld. Kč, ze zvolena arbitrárně částka 100 mld. Kč.

Kromě restitucí a tzv. velké privatizace proběhla ještě tzv. malá privatizace (35 mld.

Kč) a podle zákona o obcích byl na obce převeden majetek v hodnotě cca 350 mld. Kč.

Restituce

Jako první byl bývalým československým federálním shromážděním přijat program restituční (se kterým původní „Scénář“ V. Klause nepočítal), který umožnil návrat některých majetkových práv původním majitelům, popř. jejich přímým dědicům. Restituce podléhaly řadě omezení. Navráceny byly pouze majetky, které byly zestátněny bez náhrady po 25. únoru 1948. Majetek, který byl znárodněn před nástupem komunistického režimu byl z restitučního programu vyloučen. Restituce se týkala pouze československých státních příslušníků, ve specifických případech i církve.

V první fázi začal být vydáván na základě restitučních zákonů majetek znárodněný v letech 1955-59. Jednalo se o více než 70 000 nájemních domů a budov s nebytovými prostory, které sloužily a slouží zejména obchodu, službám a drobnému podnikání.

Dále byl program navrácení majetku znárodněného v letech 1948-55 rozšířen i na restituci zemědělského majetku a půdy. Tím bylo možno vrátit cca 30 tisíc průmyslových a administrativních objektů a takřka polovinu státních lesů, státního zemědělského majetku a zemědělské půdy. Hodnota majetku navrácená původním majitelům nebo jejich dědicům je odhadována na 70 – 130 mld. Kč. Přímou ze zákona byl vrácen obcím majetek v hodnotě větší než 350 mld. Kč.

Restituenti si mohli v rámci velké privatizace dokoupit části majetku, které s restituovaným majetkem souvisely, ale nebyl na ně restituční nárok.

Malá privatizace

V rámci malé privatizace podniků a provozoven obchodů a služeb byl majetek (s výjimkou majetku podléhajícího restituci) nabídnut tuzemským fyzickým osobám formou veřejných aukcí a přímých prodejů. První aukce se konala v lednu 1991 a poslední koncem roku 1993. Malá privatizace byla zaměřena především na malé provozovny v maloobchodě, ve veřejném stravování, ostatních službách a nezemědělské výrobě. Na velikosti jednotky ovšem žádný limit neexistoval.

V rámci malé privatizace bylo v české republice vydraženo více než 22 tisíc provozních jednotek. Celé podniky byly v rámci malé privatizace privatizovány jen zřídka. Ve většině případů byly od státních podniků odděleny menší části, které byly draženy samostatně.

Velká privatizace

Velká privatizace byla co do rozsahu i významu rozhodující částí privatizace. Zákon o velké privatizaci určil metody, jakými je možné majetek privatizovat. Jedná se o pět přípustných privatizačních metod, ze kterých si mohl předkladatel privatizačního projektu vybrat:

- Vklad majetku do obchodní společnosti s následnou privatizací jejich podílu
- Veřejná dražba
- Veřejná soutěž
- Přímý prodej předem určenému zájemci
- Bezúplatný převod obcím, institucím zdravotní a sociální péče či jiným veřejně prospěšným zařízením

Nejvíce zastoupenou metodou co do velikosti privatizovaného majetku je forma transformace majetku do akciové společnosti (759 mld. Kč, tj. 80% majetku) s následnou privatizací majetkových účastí. Při privatizaci akcií se mohl uplatnit přímý prodej

domácím či zahraničním zájemcům, prodej přes zprostředkovatele na kapitálovém trhu (prostřednictvím burzy cenných papírů nebo RM-S), bezúplatný převod akcií na obec a ovšem také distribuce akcií v rámci kupónové privatizace. Část akcií mohla být dočasně či trvale ponechána v rukou státu.

Jakmile byl schválen privatizační projekt na podnik ministerstvem privatizace nebo vládou, došlo k nominálnímu převodu vlastnictví na Fond národního majetku. Fond slouží k několika účelům:

- Realizuje převod či prodej privatizovaného majetku na vlastníka, navrhovaného privatizačním projektem a inkasuje výnosy z prodeje.
- Plní funkci dočasného vlastníka nad neprodaný majetkem a nad akciemi společností, dočasně či trvale vlastněných státem.

Převod státního majetku městům a obcím, transformace družstev

Kromě restitucí a malé a velké privatizace existovaly ještě dva důležité programy. Převod státního majetku městům a obcím začal mohutným jednorázovým převodem velkého objemu majetku v roce 1991 a později pokračoval v rámci velké privatizace.

V období 1992 - 93 proběhla majetkoprávní transformace družstev, spojená s přeměnou na nové podnikatelské subjekty. Každé družstvo mělo povinnost zpracovat svůj transformační projekt a předložit jej ke schválení valné hromadě všech, kteří uplatnili právo na členský podíl, a to do ledna 1993. Během roku 1992 se takto transformoval majetek v hodnotě cca 200 - 250 mld. Kč. Tato transformace družstev nejvíce zasáhla oblast zemědělství. Zemědělská družstva hospodařila na dvou třetinách veškeré zemědělské půdy. Z 1197 zemědělských družstev vzniklo 1321 nových soukromých družstev a obchodních společností. Menší měrou napomohla transformace družstev i privatizaci jiných odvětví. Do transformace bylo určeno zhruba 500 výrobních družstev, 100 spotřebních družstev a zhruba 100 družstev ostatních. Současně vznikla kategorie samostatně hospodařících rolníků (s málo významným podílem na celkové produkci). K obnovení převahy rodinných farem v našem zemědělství nedošlo, přestože vznik rodinných farem byl preferován poskytováním dotací.

4.3 Kupónová privatizace

Výše uvedené metody (odstavec Velká privatizace) privatizace se využívají (kromě kupónové privatizace) i v zemích s tržní ekonomikou. Metoda kupónové privatizace je specifická pro transformaci ekonomiky v Československu. Autoři procesu privatizace českých podniků při hledání nejvhodnějších metod přihlíželi k řadě faktorů. Mezi hlavní patřilo omezení pravděpodobnosti upadnutí do tzv. předprivatizační agonie. Dále brali v úvahu, že lidé nemají potřebný kapitál. Chtěli však dát možnost zapojit se do privatizačního procesu za cenu, kterou budou moci akceptovat. V té době ještě neexistoval kapitálový trh a občané ani neměli žádné zkušenosti, jak se v něm pohybovat. Překážkou byl nedostatek kapitálu. Podle mnoha kritiků českého způsobu transformace by optimálním řešením bylo nikoliv použití kupónů, ale privatizace zahraničním kapitálem. Bylo však nereálné očekávat, že by česká republika v rozmezí dvou či tří let přilákala kapitál ve výši okolo 30 mld. USD, který by se navíc zajímal o všechny podniky.

Autoři privatizace se přiklonili k nestandardní metodě, a to kupónové privatizaci. Autory myšlenky kupónové privatizace jsou Poláci Jan Szomburg a Janusz Lewandowski, kteří tuto metodu popsali v práci „Reforma vlastnictví jako základ společenské a hospodářské reformy“, vydané roku 1989. Kupónová privatizace se stala experimentem, který nemá v historii ekonomie obdoby, co do objemu nabízeného majetku, tak formou převodu do soukromých rukou. Je z kvalitativního hlediska, co do objemu privatizovaného majetku jednoznačně dominantní metodou privatizace akcií.

Tato forma privatizace měla být i určitým stimulem pro veřejnost. Každý občan starší 18 let se mohl s perspektivou budoucích požitků stát akcionářem a tím vlastně kladněji přihlížet na průběh ekonomických reforem.

Počáteční vývoj kupónové privatizace se podle očekávání autorů privatizace vyznačoval nezájmem obyvatelstva. Skutečným bodem obratu v průběhu kupónové privatizace byl razantní mediální nástup Harvardských fondů. Viktor Kožený zaručil, že do jednoho roku odkoupí počáteční tisícikorunovou investici za desetinásobek zaplaceného vkladu. K účasti na privatizaci tak nakonec byli řadoví občané přilákáni spíše vidinou jednorázového výnosu, než představou spoluvlastnictví podniků. V konečném důsledku

také občané poskytli privatizačním investičním fondům mnohem větší část svých kupónů, než se obecně očekávalo.

První vlny privatizace se nakonec zúčastnilo 5,95mil. a druhé vlny 6,16 mil. občanů České republiky. Většina akcií však byla následně občany prodána, ať již částečně či plně. Rozptýlené vlastnictví těch, kteří neodpadli, bylo koncentrováno investičními fondy, z nichž největší část kontrolovaly největší komerční banky prostřednictvím svých investičních fondů a Česká pojišťovna.

4.4 Způsob privatizace

Akciové společnosti byly často privatizovány kombinacemi různých metod. Kupóny byly ve většině případů převládající metodou. Ve druhé vlně ale byla již čtvrtina privatizována jinou, než kupónovou metodou. Nejčastěji aplikovanou metodou byl přímý prodej předem určenému vlastníkovi. Ten také obsahoval prodej části majetku bývalým vlastníkům, kteří část tohoto majetku dostali vrácenou již v restitucích. Tato metoda se používala hlavně pro ty menší odštěpené části velkých podniků a pro malé firmy. Druhou nejčastější metodou byl bezúplatný převod. Tato metoda se používala hlavně pro obytné domy, nemovitosti a zařízení pro poskytování služeb.

Z celkového objemu majetku určeného k velké privatizaci v hodnotě cca 934 mld. Kč byly pro kupónovou metodu v rámci obou vln použity majetkové podíly státu v akciových společnostech s nominální hodnotou ve výši 333 mld. Kč.

Kupónová privatizace proběhla ve dvou vlnách. První vlna velké privatizace byla realizována v druhé polovině roku 1992. Druhá vlna se začala připravovat na podzim roku 1993, spuštěna byla o půl roku později. V každé vlně byly nabídnuty akcie předem určené skupiny podniků. Domácí obyvatelstvo bylo zapojeno do procesu velké privatizace pomocí metody tzv. investičních kupónů. Každý československý občan starší 18 let si mohl zaregistrovat jednu kupónovou knížku za nominální poplatek 1000 Kč. Každý kupón byl rozdělen do deseti dílů po 100 bodech, za něž mohli občané poptávat akcie.

Druhá vlna kupónové privatizace byla dokončena v roce 1995. Většinu státního majetku se podařilo vládě převést do soukromých rukou v celkem krátkém čase. Objem zprivatizovaného majetku činí asi 80 % majetku státního. Prvořadý úkol, tedy nalezení nikoliv ideálního vlastníka, ale prvního soukromého vlastníka, byl splněn.

Stát nicméně stále zůstává klíčovým ekonomickým aktérem, neboť nepřímo kontroluje největší banky (kromě IPB a České spořitelny, které již byly zprivatizovány) a jejich prostřednictvím pak i nejdůležitější investiční fondy a jimi vlastněné podniky.

Oficiální program kupónové privatizace měl pouze dvě vlny, nicméně proces privatizace ve skutečnosti stále pokračuje. V roce 1995 odstartovala další fáze nazvaná „třetí vlna privatizace“. Jedná se o skupování zbývajících akcií v držení drobných akcionářů bankami a investičními fondy, včetně převodů mezi jednotlivými velkými investory za účelem získání většinového vlastnictví a optimalizace portfolia.

Většina podniků z kupónové privatizace vyšla bez dominantního vlastníka. Teoreticky jim mohly být investiční fondy, těm to však zakazoval zákon (investičním fondům obhospodařovaným jednou investiční společností bylo zakázáno mít v majetku více než dvacetiprocentní podíl v akciové společnosti). Ten, komu se podařilo shromáždit kontrolní balík akcií, mohl nabídnou tyto akcie potenciálnímu strategickému investorovi. Ceny akcií v tomto kontrolním balíku pak byly na vyšší úrovni než ceny jednotlivých akcií. Třetí vlna privatizace tedy představovala pro aktéry kapitálového trhu především zdroj zisků.

Za neoficiální třetí vlnu privatizace je tedy možné považovat shromažďování majoritních podílů v podnicích nejružnějšími formami: od výkupu akcií drobných akcionářů až po útoky na investiční fondy zprostředkovaně financované mateřskými bankami. Zdejší legislativní prostředí umožňovalo libovolně přesouvat peníze z ovládané firmy ve prospěch majoritního vlastníka, aniž by tomu mohli menšinoví akcionáři účinně zabránit. Proto také značná část převzetí podniků byla financována na dluh s tím, že dluhy budou uhrazeny z majetku ovládnuté firmy, čili tunelováním.

V blízké době čeká českou společnost další vlna přeskupování majetkových práv. Největší správce problematických aktivit v České republice, Konsolidační banka Praha, totiž spustila program urychleného řešení majetku ve své bilanci.

Do Konsolidační banky, státního peněžního ústavu, jsou neustále přesouvána aktiva, které se staly z nějakého důvodu pro původního majitele nepohodlné. Jedná se o špatně vymahatelné pohledávky nebo akciové podíly. Nakonec měla Konsolidační banka aktiva ve výši přesahující 200 mld. Kč. Kapacitní možnosti banky pro obsluhu tohoto majetku jsou v podstatě vyčerpány. Problematická aktiva je možné nabídnout na veřejném trhu. Lze pochybovat, že by se našel peněžní ústav, který by financoval odkup pohledávek, jichž se před nedávnem těžko zbavoval přesunem do Konsolidační banky (ta byla posléze přeměněna na Konsolidační agenturu). Problematická aktiva tedy bude možno koupit levně, ale bez vlastních finanční a velkých znalostí a zkušeností to nepůjde. V tom budou nastávající přesuny majetku průhlednější.

Konsolidační banka nabídne majetek ze své bilance privátním zájemcům několika způsoby. Prodej pohledávek buď prostřednictvím internetu, kde by měly být nabízeny spíše menší pohledávky a jednotlivě. Pro větší bloky bude Konsolidační banka zakládat společné podniky se specializovanými firmami, kde bude mít KoB blokační minoritu. Velké vybrané pohledávky bude KoB řešit individuálně.

4.5 Výhody a nevýhody kupónové privatizace

Hlavní výhodou kupónové privatizace je rychlost převodu státního majetku soukromým subjektům a zároveň absence nutnosti vložit vysoký kapitálový vklad do podniku. Nespornou výhodou jsou i malé realizační náklady. Není zde nutnost asistence drahých služeb západních poradenských společností. Držitelé investičních kupónů se přímo podílejí na reformách, které tímto získávají ve společnosti podporu.

Nevýhodou této formy privatizace je malý finanční přínos pro státní pokladnu, velká rozptýlenost akcií prostřednictvím DIKů spjatá s nedostatečným vykonáváním akcionářských práv a s následnou koncentrací kapitálu. Dalším problémem je nevyjasněná

činnost investičních fondů. Objevují se i obavy o potenciální inflační tlaky v návaznosti na možné masové prodávání akcií. Posledním negativem jsou velmi malé zkušenosti s její aplikací v zahraničí.

Při srovnání ekonomických výsledků podniků zpracovatelského průmyslu podle převažující metody privatizace dochází k výrazným rozdílům. Z porovnání vyplývá, že podniky, které byly privatizovány převážně kupónovou metodou, dosahují nejhorších hodnot v rentabilitě, produktivitě, závislosti na bankovních úvěrech a to i ve srovnání s podniky s převažujícím státním vlastnictvím. Podniky s převažující zahraniční kontrolou jsou v produktivitě, rentabilitě či platební morálce mnohonásobně lepší. Podniky privatizované převážně standardními metodami jsou mezi těmito dvěma krajními situacemi, stejně jako podniky s převažující veřejnou účastí.²⁰

Zahraniční kapitál

Privatizace probíhala v době hlubokého poklesu průmyslové výroby. Autoři konceptu velké privatizace odmítli předchozí restrukturalizaci s odůvodněním, že je to krok, který má následovat až po privatizaci a má být proveden až novými, soukromými majiteli. V době vzestupu domácí poptávky byla již značná část velkých průmyslových podniků v soukromém vlastnictví. Teoreticky se dalo očekávat, že se noví vlastníci pustí do restrukturalizace svého majetku, k níž však ve větší míře nedošlo. Existuje však několik výjimek, kde se restrukturalizace zdařila – typickým příkladem je Škoda a. s. Mladá Boleslav s relativně silnou a početnou skupinou domácích dodavatelů a subdodavatelů.

Za hlavní důvod je považována existence zvláštních vlastnických vztahů, které se vytvořily v důsledku kupónové privatizace. Jde o vlastnictví navzájem provázaných bank, investičních fondů a průmyslových podniků, kde všichni jakoby vlastní všechny a nikdo nikoho neřídí. Vlastnická práva jsou v podstatně vyšší míře využívána k realizaci krátkodobých ziskových záměrů než pro tlak na efektivní řízení průmyslových podniků k dlouhodobé prosperitě. Podíl investičních společností a bank na vlastnictví podniků je

---

²⁰ Zpráva vlády České republiky, 1999

značný, ale bez schopnosti ovlivňovat výrazněji chod vlastněných podniků. Navíc kapitálový trh nezajišťuje alokaci kapitálu směrem k efektivnějším výrobám.

Nedostatečná restrukturalizace se plně projevila v době, kdy domácí, zejména spotřebitelský trh byl již nasycen základními produkty. Domácí spotřebitelé se pak začali orientovat na dovozové zboží, které jim více vyhovovalo strukturou nabídky, kvalitou a již i cenou. Rovněž investoři se při modernizaci svých podniků obraceli více směrem k dovozům. Část fungující domácí produkce začala být vytlačována pružnější a agresivnější zahraniční konkurencí a utlumována, popř. neobnovována z důvodu neexistence poptávky či jejího obsazení zahraniční nabídkou.

Jádrem problémů české ekonomiky je tedy stav vlastnických struktur, které se staly jednoznačně bariérou ekonomického růstu. Vlastnické vztahy jsou neprůhledné a netlačí k restrukturalizaci. Způsobují skutečnost, že domácí nabídka se strukturálně, kvalitativně, případně i cenově neseťká s poptávkou. Výsledkem je tlak na dovozy a rostoucí vnější nerovnováha. Omezování domácí poptávky za účelem snížení vnější nerovnováhy je možné jen na krátkou dobu. Nebude-li toto období stabilizace využito k masivní restrukturalizaci domácího průmyslu, opět dojde k převisu domácí poptávky nad HDP a růstu vnější nestability.²¹

Jednou z prvních přímých investic v České republice bylo nabytí 70% základního jmění automobilky Škoda Mladá Boleslav skupinou Volkswagen, které proběhlo v roce 1991. Škoda Mladá Boleslav se ihned podrobila rozsáhlé restrukturalizaci. Podniky s převažující zahraniční kontrolou dosahují lepších výsledků např. v produktivitě a rentabilitě. K tomu přispěly nejen nové investice, know-how, manažerské zkušenosti, přístup na trhy, ale i to, že zahraniční investoři měli zájem pouze o podniky, které již před privatizací byly nejlepší. Zahraničním investorům byly zpravidla také vytvořeny zvýhodněné podmínky – oddlužení, ochrana trhu, ekologické očištění.

Bylo však nereálné očekávat, že by zahraniční kapitál projevil zájem o všechny privatizované podniky. Existovala zde však také další okolnost. V letech, kdy se

---

²¹ Křovák, J., Jáč, R.:Tajemství začarovaného kruhu, Ekonom, 1997,č.35

rozhodovalo o zásadní podobě české privatizace, většina veřejnosti, odbory a podnikatelské zájmové skupiny podporovaly rčení „české podniky do českých rukou“. Byl zastáván názor, že tzv. rodinné stříbro musí zůstat ve vlastnictví českého kapitálu. Teprve viditelné ekonomické úspěchy převážné většiny zahraničních firem v ČR změnilo tento postoj.

4.6 Porovnání průběhu reforem

Česká ekonomická transformace probíhala na začátku 90. let. Stavěla na výhodných startovních podmínkách (viz. 1. kapitola), které ji vynesly na přední místa mezi tranzitivními ekonomikami. Následující tabulka udává průběh reformních opatření v Československu a pro srovnání i roky zavedení těchto reforem v Polsku a Maďarsku.

Z této tabulky vyplývá, že řady opatření, která byla přijata v prvních letech po rozpadu socialistického zřízení v Československu, byla již dávno v Polsku nebo v Maďarsku realizována. Budeme-li tedy mluvit o fungujících pravidlech v době „startu“ přechodu československé ekonomiky, je na základě této Kornaiovy tabulky zřejmé, že tvrzení o lepších startovních podmínkách je v mírném rozporu s realitou. Tím ovšem nelze vyvrátit nesporný vliv tradice přísných monetárních podmínek, vliv nízké inflace a dalších podmínek (viz. 1. kapitola) na pozdější ekonomický vývoj československé (resp. české) ekonomiky.

Tabulka č. 3. : Chronologie reformních opatření do r. 1991²²

Reformní opatření	Československo *)	Maďarsko	Polsko
Zrušení systému povinných dodávek v zemědělství	1960	1956	1971
Zrušení závazných plánů	1990	1968	1982
Zrušení centrálních přidělů	1990	1968	1991
První kroky v liberalizaci cen	1991	1968	1957, 1975
Jednotný devizový kurs	1991	1981	1990
Vstup do MMF a Světové banky	1990	1982	1986
Svoboda podnikání a zakládání soukromých společností	1990	1982	bez omezení
Zákonodárství o bankrotech	1991, 1992	1986	1983
Dvoustupňové bankovníctví	1990	1987	1988
Nový systém daně z příjmů	1993	1987	1992
Systém daně z přidané hodnoty	1991	1988	1993
Zákonodárství o akciových společnostech	1991	1989	1990
Liberalizace obchodu	1991	1989	1990
Systém podpor v nezaměstnanosti	1991	1989	1990

*) V tabulce nejsou zahrnuta reformní opatření „Pražského jara“, která byla zrušena za Husákovu režimu

²² Kornai, J., Placení účtů za gulášový komunismus, Praha, 1996, str. 48

5 Rozdílné názory a kritické ohlasy na zvolenou strategii a její výsledky

Následující kapitola je pokusem o souhrn názorů na ekonomickou transformaci po uplynutí přibližně čtyř let od jejího začátku, tedy do roku 1995. Je rozdělena do několika částí. první část tvoří názory ekonomů a politiků ostatních transformujících se ekonomik, mezinárodních (OECD, MMF) a dalších institucí. Druhá část obsahuje ohlasy domácích představitelů ekonomické a politické veřejnosti.

5.1 Zahraniční názory na průběh ekonomické transformace v ČR

Tato kapitola mapuje názory představitelů těch zemí střední a východní Evropy, ve kterých také probíhá ekonomická transformace, i těch, kteří snahy o vytvoření fungujících trhů sledují „zvenčí“.

Estonský premiér Mart Laar v rozhovoru pro ČTK v červnu 1993 uvedl, že estonská vláda pečlivě sleduje ekonomickou transformaci v zemích východního bloku a má nejbliže k českému modelu. Ztotožňuje se s názory premiéra Václava Klause. Souhlasí zejména s tím, že nepotřebujeme pomoc od západních zemí, jen rovné podmínky na trhu, možnost obchodovat ve spravedlivé soutěži. Česká republika a další státy visegrádského seskupení mají podle Laara před bývalými baltskými sovětskými republikami značný náskok a "už klepou na dveře Evropského společenství".

Zajímavé je, že nesouhlasí s kupónovou metodou privatizace. Estonsko se na rozdíl od většiny bývalých sovětských republik (včetně Litvy a Lotyšska) rozhodlo zahrnout výraznou úlohu kupónu poskytovaných obyvatelstvu v procesu privatizace; v Estonsku obdoba těchto kupónů bude sloužit takřka výlučně k odkupování státních bytů obyvatelstvem. Laar tvrdí, že kupóny jsou sice populárním a líbivým, avšak málo účinným ekonomickým mechanismem.

Další zemí, ve které probíhá transformace ekonomiky je Litva. V červnu 1993 v rozhovoru pro ČTK uvedl litevský prezident A. Brazauskas toto: "Státům střední Evropy trochu závidíme. Mají daleko blíž k dosažení cíle, který jsme si vytkli i my, včetně

zapojení do všech evropských struktur. Litva musí zejména při ekonomické transformaci daleko více využívat zkušenosti nahromaděné za poslední tři roky v Praze, Budapešti a Varšavě. Jsme v situaci, kdy víme, jaké reformy provádět, jejich realizaci však musíme zdokonalovat. Proč za každou cenu experimentovat, když zkušenost už tady je, mnohdy ji stačí přizpůsobit našim podmínkám. Jsme jednoznačně pro restituci majetku bývalým vlastníků a stoprocentní privatizaci. Soukromé vlastnictví se musí stát základem státu."

Souhlas s radikální cestou transformace vyjadřuje i bývalý ministr financí polské vlády Leszek Balcerowicz (označovaný jako „otec“ polské ekonomické reformy) v rozhovoru pro ČTK v červnu 1994. Vyjadřuje zde myšlenku, že radikální reformy se v konečném součtu vyplácejí a že o dosavadních výsledcích reformy jednotlivých východoevropských zemí rozhodla spíše jejich hospodářská politika než celková výchozí pozice platná před čtyřmi lety.

Země jako Polsko a Česká republika, které se pustily do radikálních reforem a nevzdaly se jich, se zbavily vysoké inflace, rychleji uskutečnily strukturální změny a zaznamenaly menší pokles národního důchodu a mají i lepší vyhlídky na jeho růst.

Svoje tvrzení opírá o Ukrajinu, která na odmítání šokové terapie doplácí hospodářskou katastrofou s roční mírou inflace 10.000 procent. Tvrdí, že pokračování dosavadní politiky Ukrajinu nedostane z krachu a dokonce i ohrozí její územní celistvost a nezávislost. Východiska vidí v liberalizaci, privatizaci a odbourání dotací.

Balcerowicz se představil i jako hlasatel masové privatizace včetně kupónové, kterou se mu během dvou let ve vládním křesle nepodařilo prosadit. Tvrdí, že i kdyby jistá nebezpečí jako roztržštěnost vlastnictví přetrvala, neznamená to zavržení masové privatizace. Nevidí jinou alternativu. Stát je podle něj specialistou na výrobu ztrát, a ne zisku v podnicích. Nezná jedinou zemi na světě, kde by ziskovost veřejného sektoru dlouhodobě obstála v konkurenci se sektorem soukromým. Vyjadřuje i zajímavou myšlenku: „Je-li něco mimořádně důležité, je třeba to co nejrychleji zprivatizovat, protože stát hospodaří mizerně. Měřítka je přitom jasné: Zbankrotoval socialistický či kapitalistický systém?"

Jednoznačnou podporu zvolené strategie transformace nalezneme i ve finském tisku, konkrétně v největším deníku Helsingin Sanomat z 28. 3. 1994²³. Pro vyjádření obdivu nad výsledky transformace používá termíny jako „malý hospodářský zázrak“. Konstatuje „závratnou rychlost privatizace“, velký příliv zahraničního kapitálu, vlastní cestu k tržní ekonomice i k evropské integraci. Poukazují na rychlost a rozsah přeorientování české ekonomiky z východních na západní trhy a na otázku nezaměstnanosti. V České republice je nezaměstnanost zhruba 3,7%, zatímco ve Finsku je to více než 20%. Jiný finský list, hospodářský deník Kauppalehti zdůrazňuje politickou stabilitu ČR, kterou označuje za hlavní příčinu pozitivního hospodářského vývoje.

Další pozitivní ohlas na českou transformaci nalezneme v americkém týdeníku Newsweek ze dne 24. 1. 1993, který věnoval svou šestistránkovou zvláštní propagační rubriku České republice. Konstatuje, že od té doby český lid dosáhl nejpozoruhodnějších hospodářských a sociálních úspěchů ze všech bývalých socialistických států. Hospodářská reforma začala v ČSFR 1.ledna 1991 mohutnou devalvací koruny. Těžko si lze představit, že by reforma mohla být rychlejší. Je překvapující, že navzdory poklesu mezd se Češi příliš nebouří. Přes všechny své nedostatky po sobě socialismus ČSSR „zanechal spolu s nepatrným zahraničním dluhem nejlepší infrastrukturu a nejsilnější průmyslovou základnu ve střední Evropě“.

Jistou podporu ekonomické reformy vyjadřuje i ředitel Ústavu německého hospodářství Gerhard Fels. V dubnu 1992 při příležitosti zahájení česko-německého semináře „Strategie tržní transformace – privatizované podniky na cestě k prosperitě“ řekl, že Československo má vybudovanou průmyslovou strukturu a vzdělané lidi s relativně nízkými platy. Spolu s Maďarskem je pro západoněmecké investory zajímavější než nové spolkové země.²⁴

Naopak nespokojenost se stavem a postupem reforem vyjádřil prorektor Oxfordské university Ralf Dahrendorf na tiskové konferenci 11. března 1994 v Praze. Uvedl, že transformace v postkomunistických zemích pokračuje kupředu mnohem pomaleji a

---

²³ archiv ČTK

²⁴ archiv ČTK

obtížněji, než se domníval ve své knize Úvahy o revoluci v Evropě napsané před čtyřmi lety. „Změny, o kterých jsem se domníval, že budou trvat několik měsíců, se protáhly na několik let," řekl Dahrendorf. Dodal, že se postkomunistické ekonomiky transformují značně různě. Česká republika se podle Dahrendorfova názoru může opřít o zkušenosti z fungování vybudované hospodářské struktury a o neobyčejný zájem zahraničních investorů.

Další zajímavou zprávou je vyjádření analytiků zpravodajské služby CIA ze dne 17.7. 1994, o které informovala ČTK. Stojí v něm, že v některých zemích bývalého sovětského bloku je osud tržních reforem nadále nejistý, avšak v Rusku a zemích východní Evropy již kapitalismus zapustil pevné kořeny.

V zemích střední a východní Evropy se reformy staly v převážné většině nezvratnými a tržní síly se zde již plně uplatnily, uvedl ředitel oddělení evropské analýzy John Gannon. Ekonomická situace v tomto regionu se trvale zlepšuje a nikde nebyl v žádné důležité otázce zaznamenán ústup od tržní ekonomiky. V České republice, Polsku a Maďarsku se již soukromý sektor podílí na hrubém domácím produktu více než polovinou a východoevropské vlády se stále více spoléhají na stejné ekonomické nástroje monetární a fiskální politiky jako západní země.

Dále však upozorňují, že přes tento pozitivní trend nadále zůstávají mnohé problémy. Produkce zůstává na předreformní úrovni, zatímco nezaměstnanost a inflace jsou vysoké. Mezi jednotlivými zeměmi jsou však velké rozdíly. Nejlépe je na tom Česká republika, která je se svým úspěšným privatizačním programem, nízkou inflací a nezaměstnaností na dobré cestě dokončit ekonomickou transformaci v příštích několika letech. Přes dřívější začátek reforem (viz. níže – Janosz Kornai) se Polsko a Maďarsko pohybuje vpřed pomaleji než ČR, zatímco Slovensko, Rumunsko a Bulharsko zůstávají daleko vzadu.

Jako úspěšnou označuje naši privatizaci i profesor z Harwardovy university Jeffrey Sachs²⁵. Obdivuje rychlost institucionálních změn i úspěch radikálních reforem

---

²⁵ rubrika Panorama, Ekonom 1/1995, str. 10

v České republice. Ale tvrdí, že vzdor těmto reformám je dosavadní hospodářský růst stále málo dynamický, aby mohl zajistit rychlé změny také v životní úrovni. Překážky takového růstu vidí v příliš vysokých daních, v nepružném trhu práce a v malém rozsahu zahraničních investic. Proto, i když lze podle něj považovat vývoj posledních pěti let za zázrak, nenastal ještě čas na odpočinek.

5.2 Názory nadnárodních institucí a organizací

Významnou organizací, která pečlivě sleduje hospodářský vývoj transformujících se ekonomik je Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD).

V září 1995 zveřejnilo zprávu²⁶, že Česká republika již učinila značný pokrok na cestě k tržnímu hospodářství. Nicméně doporučuje nepřestávat v započatém úsilí. Dále zpráva mluví o tom, že pouze čtyři středoevropské státy (Polsko, ČR, Maďarsko a Slovensko) mají za sebou podstatu ekonomické transformace, tj. že prakticky dospěly na konec reformního procesu. Podle dosud provedených reforem a skutečné výkonnosti ekonomiky je Česká republika zařazena spolu s Polskem na první příčku pomyslného žebříčku transformujících se ekonomik. Doporučení plynoucí ze zprávy pro transformující se země lze shrnout do několika bodů. Prioritou by měla být pokračující privatizace s rovnými podmínkami subjektů, zlepšení systému bankovníctví a financování, kde je dosud často preferováno „politické řešení“. Dalším bodem je upevnění zákonných pravidel trhu a vztahu mezi podniky a státními orgány, protože dosavadní předpisy umožňují mnoho nešvarů.

Také další zpráva OECD z konce roku 1995²⁷ hodnotí vývoj v České republice po roce 1989 velmi kladně. Jako potvrzení této skutečnosti je možno chápat výzvu ke vstupu ČR do OECD. Ve zprávě se píše, že ČR zvládla velmi dobře přechod z centrálně řízené na tržní ekonomiku. Zvláště vyzvedává celkové výsledky vývoje hospodářství a označuje je jako obdivuhodné. Některé ukazatele dosažené v ČR patří prý k nejlepším v celé oblasti OECD, především v otázkách nezaměstnanosti. Dále OECD ocenilo stále pokračující integraci do mezinárodních trhů.

---

²⁶ archiv ČTK

²⁷ archiv ČTK

Tato příznivá hodnocení vývoje ČR jsou v rozporu se sborníkem OECD „Lekce z ekonomické transformace - střední a východní Evropa v 90. letech“²⁸. Zde ihned v úvodu vyjadřuje Laurent Zecchini, t.č. šéf Střediska pro spolupráci s transformujícími se ekonomikami, myšlenku, že potíže při transformování hospodářství bývalých komunistických zemí předčily veškerá očekávání. Dalším zmiňovaným problémem je existence „legislativního šoku“, který znamenal překotné přijímání zákonů v obavě vyhnout se právnímu vakuu po zrušení komunistické legislativy. Tato rychlost zabránila přijetí celkového legislativního programu, který by se kompletně zabýval různými částmi ekonomiky. Dále L. Zecchini píše, že žádná z transformujících se ekonomik neprošla „šokovou terapií“, pokud pod tímto pojmem chápeme drastické omezení domácí poptávky provázené úplnou liberalizací cen a obchodu a silným tlakem na restrukturalizaci podniků. Postupné zavádění reforem však bylo pro tyto země nezbytné, protože nebylo možné najednou spolu s liberalizací vybudovat legální a institucionální základy tržní ekonomiky, stabilizovat ceny a vyvolat růst výroby.

Dále vytyká vládám postkomunistických zemí, které považovaly transformaci za významný cíl, že o něj neusilovaly s pevným odhodláním po celou dobu, ani jí nedaly do čela svých politických priorit. Jedinou částečnou výjimkou je prý Česká republika. Podle Zecchiniho řada zemí volí vyčkávací taktiku a čeká na výsledky již zavedených reforem namísto toho, aby je dokončila a usilovala o makroekonomickou stabilitu. Závažný problém vidí ve zpoždění restrukturalizace veřejného sektoru. Masová privatizace je sice nejlepší cestou pro rychlý převod vlastnictví, ale nezaručuje stejně rychlou restrukturalizaci podniku. Obecně vzato tedy samotná privatizace nezaručuje dostatečnou stimulaci firem k efektivnějšímu fungování. Za velkou chybu považuje to, že jednotlivé země nepodporovaly soukromé podnikání s větším odhodláním a za pomoci řady přesně zacílených opatření. Nejde zde jen o urychlení privatizace a restrukturalizace veřejných podniků, ještě důležitější je vytvoření příznivého prostředí pro novou obchodní aktivitu, konkurenci a podporu malých a středních podniků. Dále vyčítá pomalé tempo při obnově bankovního a finančního sektoru. Politika země se omezila hlavně na řešení bankovních

---

²⁸ archiv ČTK

krizí a likvidace nekvalitních půjček, ale nepodařilo se jim doposud zabránit opakování těchto problémů.

Další zpráva hodnotící Českou republiku je v roce 1998²⁹. V části hodnotící transformaci ekonomiky se píše, že: „Česká republika prodělala velký pokrok v transformaci z nejméně centrálně řízené ekonomiky na světě na skutečnou tržní ekonomiku. Rychlost a metoda privatizačního procesu vytvořila silnou podporu transformace, ale vyústila v systém „corporate governance“, který nenapomáhá efektivní restrukturalizaci firem. Po měnové krizi v roce 1997 bylo v oblasti restrukturalizace uděláno mnoho, nicméně udělat se musí ještě mnoho.“ Koncept kupónové privatizace tedy vedl k vytvoření vlastnických struktur, které „brání efektivnímu podnikovému dozoru a restrukturalizaci“. Podstata problému spočívá v tom, že nedostatečně regulované privatizační investiční fondy vlastnily velké nebo kontrolní podíly mnoha firem privatizovaných kupónovou privatizací. Tato skutečnost byla důsledkem diverzifikace rizika občany prostřednictvím investování kupónových bodů do těchto fondů. Většina velkých fondů byla vlastněna největšími domácími bankami, ve kterých si stát ponechal kontrolní nebo majoritní podíl (tj. fondy jsou vlastněné státem³⁰). Vlivem fúzí a koupí dochází tedy k nepřehledné struktuře vlastnictví.

V závěru kapitoly OECD upozorňuje na problémy, na které by se měla ČR nejméně zaměřit. Jde o následující problémy:

- Revize zákona o bankrottech – urychlení vypořádání bankrotů neperspektivních firem a urychlení restrukturalizace těch, které mohou prosperovat. Přijmout mezinárodní účetní standardy tak rychle, jak jen to bude možné, aby bylo umožněno investorům a věřitelům správně vyhodnotit finanční situaci podniku
- Urychlení privatizace bank – Vytvoření konkurenčního bankovního systému, zlepšení alokace zdrojů, podpora restrukturalizace zvýšením dostupnosti zdrojů schopných firem.
- Jasnější definice role bank

---

²⁹ OECD Economic survey, 1998, str. 72

³⁰ viz. Mertlík, P.: Privatizace po česku: pět let putování od veřejného vlastnictví k veřejnému vlastnictví, Politická ekonomie 4, 1996, str. 504

- Regulace akciového trhu – vytvoření komise, která bude regulovat a udržovat nezávislost kapitálových trhů

Hospodářsko-politickou situaci hodnotil i MMF. MMF oceňuje zejména způsob, jakým se vláda vyrovnala s nejistotami a důsledky rozdělení federace a s rozpadem měnové unie se Slovenskem. Pochvalu si vysloužila také schopnost českých vývozců přeorientovat export ze zemí bývalé RVHP na západní trhy. Období let 1993 až 1995 potvrzovalo obecné povědomí o ČR jako o zemi, jež je v cele ekonomické transformace ve střední Evropě.

Další názor relativně kladně hodnotící českou privatizaci nalezneme v hodnocení expertů Světové banky. Zvolenou metodu velké privatizace, tzv. kupónovou privatizaci, jejímž prostřednictvím měl být převeden majetek státu na jiné osoby, považovali odborníci SB za způsob, který sice neaspíruje na vyhledání konečných vlastníků, ale je dobrým startem k tomuto procesu. "Jakákoliv privatizace je lepší než ponechat podniky v rukách státu," tvrdili experti.

5.3 Názory české ekonomické a politické veřejnosti

V polovině roku 1994 zahájil V. Klaus valné shromáždění Mezinárodního institutu spořitelů (ISBI) slovy: „Česká republika vstoupila do posttransformačního období, kde hlavními aktéry jsou podnikatelé a nikoli již "reformní politikové". Kdybych si dovolil srovnání úrovně transformace v postkomunistických zemích, přirovnal bych situaci k nemocnici. Mnohé státy stojí v čekárně ordinace a ještě přemýšlejí, zda jít na operaci či raději brát prášky na utišení bolesti. V pokročilejším stádiu transformace jsou státy, které se v té ordinaci nacházejí. Zůstává nám Česká republika. Ta je již v rehabilitačním středisku, kde posiluje a nabývá na síle".

Dále vyjádřil názor, že česká reforma začala makroekonomickou stabilizací. Byl to prioritní cíl a až po ní mohla následovat cenová liberalizace a privatizace. Některé transformující se ekonomiky podle tohoto plánu nepostupovaly a stále ještě se potýkají

s problémy. Dodal, že neexistuje cesta čistě gradualistická či jen tzv. šoková. Některá opatření jako cenovou liberalizaci je nutné provést rychle, ale není vhodné uspěchání, například privatizace (to je značný posun od myšlenky „rychlé“ transformace).

Dále V. Klaus v článku Transformační pravidla: Hypotéza dvou polštářů³¹ uvádí, že: „systémová transformace není perestrojkou, neboli, není změnou vnějších pravidel chování původně existujících ekonomických subjektů na mikro- i makroúrovni, ale je fundamentální změnou existujících vlastnických práv, je rozhodnou eliminací mikroekonomického rozhodování státu, je uvolněním trhů z jejich byrokratického sevření, je otevřením světu. Systémová transformace se týká celku, a proto není ani modernizací, ani rekonstrukcí, ani finanční stabilizací individuálních firem, protože toto všechno jsou až posttransformační úkoly. Systémová transformace není ani pouhým postupným zrodem soukromého sektoru na zelené louce, z čehož plyne, že systémová transformace je předně a především privatizací“. Dále popisuje rozdíly mezi privatizací v západních zemích (restrukturalizace individuální firmy) a v transformujících se zemích (systémový transformační krok). Píše: „... toto pochopila naše země lépe než jiné a právě z tohoto důvodu vymyslela a realizovala kupónovou privatizaci, která je u nás – z řady důvodů – katalyzátorem celého transformačního procesu. Tento proces má vedle privatizační samozřejmě i svou makroekonomickou, liberalizační i deregulační dimenzi“. Deregulační dimenzi rozumí:

- a) makroekonomická stabilizace musí být provedena dříve než dojde k liberalizaci cen a zahraničního obchodu (tj. vnitřních i vnějších trhů),
- b) liberalizace cen i zahr. obchodu musí být provedena současně (jinak hrozí důsledky chování zděděných monopolů či oligopolů),
- c) liberalizace zahr. obchodu musí předcházet výrazná devalvace měny a musí být doprovázena její interní konvertibilitou,
- d) liberalizační a deregulační kroky musí být co nejrozsáhlejší, ekonomické veličiny musí být proměnné, a to s jedinou výjimkou: měnový kurz musí být kotvou, na níž jsou vázány všechny další ekonomické veličiny.

---

³¹ Klaus, V., Transformační pravidla: Hypotéza dvou polštářů, Politická ekonomie 3/1994, str. 308

Toto vidí jako věci podstatné, píše: „všechno ostatní je druhotné a nedají se v tom udělat žádné osudové chyby. (To je argument proti ambiciózním teoretickým modelům optimálního řazení reformních kroků).

V rozhovoru pro Politiku ekonomii č. 1/1994 str. 4 uvedl ministr hospodářství ČR K. Dyba, že za nejdůležitější součást průmyslové politiky v nejširším slova smyslu je nutné považovat privatizaci, a to její rychlou formu, tzn. kupónovou privatizaci. Naprosto odmítá průmyslovou politiku v podobě úřednické „svévole“ při rozhodování o tom, který podnik má dlouhodobou perspektivu, a je proto třeba ho podržet, a který podnik je naopak možné nechat potopit.

Zajímavý pohled na transformaci nabízí ředitel Institutu ekonomie ČNB Jan Klacek. V rozhovoru pro ČTK dne 17. 2. 1993 „Československá transformace má své záhady“ předkládá zajímavé myšlenky a souvislosti. Jednou z nich je pokles hospodářské aktivity proti předlistopadovému období roku 1989 zhruba o čtvrtinu a současně minimální pokles zaměstnanosti v dnes již bývalém Československu (pokles zaměstnanosti je často spojován s restrukturalizací, stejně jako bankroty). Rozpor umocňuje skutečnost, že snížení přezaměstnanosti v podnicích mělo být jedním z hlavních rysů reformní strategie.

Druhou záhadou podle J.Klacka je, že při všeobecné převaze nabídky nad poptávkou v čs. hospodářství se cenová hladina neustále zvyšovala. Růst nominálních mezd a zisku podniku při eskalaci jejich zadluženosti je další záhadou.

Nabízející se odpovědi jsou podle něj pouze hypotetické. První je spojena s pochybami o věrohodnosti statistických dat, která navíc nemusí pokrývat veškeré hospodářské aktivity. Odpovědi na důvod nízkého propouštění jsou možné obavy manažerů "lokálních" podniku z tlaku veřejného mínění a předprivatizační atmosféra. Tvrdí, že pokud se mluví o oživení hospodářství, tak jeho nepřilíš dobrým rysem je, že není taženo poptávkou po investicích s pozitivními multiplikačními efekty, ale poptávkou obyvatelstva.

Výhrady proti české transformaci a privatizaci má i tehdejší předseda ČSSD Miloš Zeman³². Tvrdí, že česká vláda se snaží rozprodat poslední zbytky českého průmyslu, ať je to v oblasti Telecomu, nebo petrochemie. Optimálnější variantu vidí případě petrochemie v použití tzv. české cesty, která vede ke vzniku podnikatelské vrstvy silného domácího kapitálu a koneckonců i vrstvy kvalifikovaných manažerů.

Dále tvrdí, že: „...žijeme na dluh, podobně jako jsme žili za komunistického režimu. Tento dluh se dále zvyšuje. Jestliže vláda hodlá někdy rozprodat majetek za velice nevýhodné ceny, tak tím vlastně činí z budoucí české ekonomiky naprosto inferiorního partnera, který bude regulován ze zahraničí“.

Zajímavý názor předkládá poslanec Vratislav Votava. Na adresu projevu K. Dyby o stavu národního hospodářství v dubnu 1993 řekl, že vláda by měla více konzultovat s obyčejnými lidmi než s experty MMF. Osobně zastává názor, že restaurace kapitalismu v šokové variantě přináší ve všech zemích střední a východní Evropy většině občanů negativní důsledky. Pokud je na tom zatím ČR trochu lépe, není to zásluhou vlády, ale relativně stabilnějších výchozích podmínek pro ekonomické přeměny. Poslanec Votava dále navrhl, aby sněmovna doporučila vládě přehodnotit koncepci druhé vlny kupónové privatizace a jednoznačně preferovat jiné formy privatizace.

V polovině roku 1994 vyjádřil místopředseda vlády ČR a ministr financí Ivan Kočárník v rozhovoru pro Politickou ekonomii³³ spokojenost s dosaženými výsledky hospodaření ČR, kterých se podařilo dosáhnout i přes obtížné podmínky dané zánikem federace (tj. zmenšením domácího trhu, měnová odluka, nový daňový systém). Dále řekl: že „přičteme-li k tomu, že mezinárodní image České republiky je na vysokém standardu, k čemuž přispívá i to, že máme zdaleka nejlepší ocenění mezinárodních ratingových institucí mezi transformujícími se ekonomikami, je na místě konstatovat, že toto všechno jsou výsledky velmi dobré“. Vyjádřil také svůj souhlas s V. Klausem, který při udělení čestného doktorátu uvedl, že v dosavadním průběhu transformace nebyla udělána ze strany hospodářské politiky významnější chyba.

---

³² archiv ČTK, 29. 6. 1995

³³ Interview: Rozpočtová a fiskální politika české vlády, Politická ekonomie 4, 1994, str. 435

Další otázka se týkala probíhající restrukturalizace a adaptace (resp. neprobíhající adekvátní restrukturalizace a adaptace a nepropojení makroekonomické a mikroekonomické transformace). I. Kočárník odpověděl: „tyto názory (tvrdící, že restrukturalizace neprobíhá v dostatečné míře) znám, a musím říci, že povětšinou za nimi stojí naprosté nepochopení toho, co se u nás děje. O rychlé transformaci mikrosféry existuje řada kvantitativních dokladů. Ti, kteří říkají, že transformace na podnikové úrovni neprobíhá, však většinou vycházejí jen z jednoho dílčího pohledu, a to ze skutečnosti, že do současnosti proběhl jen relativně malý počet bankrotů. Často uvádějí příklad Maďarska, kde vlna bankrotů byla nesrovnatelně mohutnější než u nás. Tyto názory se opírají o mylný závěr, že bankrot je synonymem restrukturalizace, tedy není-li bankrot, není ani restrukturalizace. To samozřejmě není správné, bankrot nastupuje až tehdy, když byly vyčerpány všechny možnosti podnik restrukturalizovat jinými cestami. Proto se necítíme (vláda) znepokojeni nízkým počtem bankrotů, protože víme, že restrukturalizace probíhá“.

V článku Vládní selhání: Politický kapitál v přechodu³⁴ uvádí Milan Žák následující: „Politický kapitál vzniká následkem revolučního zvratu. Znamená to, že vlády získávají určitý časově omezený prostor pro realizaci základní transformační etapy, ve které od ní nejsou požadovány ekonomickou statistiku měřitelné úspěchy. Cílem vlády v tomto období musí být vytvoření základních podmínek pro rozvoj tržní ekonomiky zejména tvorbou systémového rámce změn. Nevyužití tohoto kapitálu (doba jeho trvání je v různých zemích odlišná, resp. je konečná, krátkodobá) vytváří z této skutečnosti další, v ekonomické teorii ještě nedostatečně zpracovaný druh vládního selhání“. Dále tvrdí, že ve světle této skutečnosti (možnosti nevyužití politického kapitálu) je teoretický spor o rychlost transformace irelevantní. I přes jeho závažné výhrady k šokové terapii je možno konstatovat, že potencionální možnost využití politického kapitálu vede vzhledem k jeho krátkodobosti k závěru, že reformní kroky je třeba provést co nejrychleji. Gradualistický přístup vede k vládnímu selhání téměř s jistotou.

V časopise Ekonom č. 36/1995 předseda výkonného výboru FNM Roman Češka obhajuje kupónovou privatizaci³⁵. Tvrdí, že kdyby se kupónová privatizace neprovedla a postupovalo se pouze standardními metodami, bylo by mnoho podniků dosud státních.

³⁴ Žák, M.: Vládní selhání: Politický kapitál v přechodu, Ekonom, 47/1995, str. 22

³⁵ Češka, R.: První vlastník není poslední, Ekonom 39/1995, str. 17

Uvádí příklad Polska, kde soukromá polovina ekonomiky dotuje ztrátu státních podniků. To, že v České republice neexistuje taková zátěž státních podniků, protože jsou odstátněny, považuje za velice důležitou skutečnost.

Asi nejbližší k transformaci má ministr pro správu národního majetku a jeho privatizaci Jiří Skalický³⁶. Na otázku „Jak je spokojen s výsledky práce svého úřadu?“ odpověděl, že s výjimkou několika málo desítek problematických podniků, byla ukončena privatizace všech podniků, které byly na seznamy pro první a druhou vlnu privatizace zařazeny. Vedle kupónové privatizace probíhalo schvalování tisíců projektů založených na standardních metodách privatizace. Je spokojen i s vyřešením problémů souvisejících s převody majetku na obce a dokončení privatizace podniků zřizovaných regionálními zakladateli. Posledním problémem je podle něj privatizace zdravotnictví. Dále přiznal, že velmi bolestnou problematikou jsou restituční náhrady podle malého restitučního zákona. Přesto je spokojen, protože se podařilo nastartovat mechanismus práce, který způsobil razantně rychlejší vyřizování žádostí.

Naopak jako neúspěch vidí výsledek české transformace M. Zelený³⁷. Tvrdí, že vždy vystupoval proti zvolené strategii transformace proto, že tato terapie nepovede ke zvýšení výkonnosti ekonomiky. Na adresu restrukturalizace říká, že: „... nezaměstnanost nevzrostla. Ale je otázka proč. Já si vzpomínám, že v roce 1991 jsem měl velké veřejné spory s ministrem Dlouhým na téma nezaměstnanosti. On tehdy říkal, že pokud nestoupne nezaměstnanost na více než 9%, bude to známka toho, že transformace nefunguje. Já jsem tenkrát říkal, že není dobré se stavět k problému tak, že čím větší je nezaměstnanost, tím lépe. Na druhou stranu je pravda, že absence růstu nezaměstnanosti svědčí o absenci restrukturalizace. A podniky – alespoň mnohé – se ještě drží nad vodou spíše díky různým stykům, bankovním machinacím a státním podporám než díky zlepšené výkonnosti.“

Na konci celkově hodnotí transformaci těmito slovy: „ Pokud transformaci chápeme jako nalezení skutečně odpovědným vlastníků, zvýšení motivace, růst výroby a exportu, pak máme k cíli ještě hodně daleko“.

---

³⁶ Skalický, J.: Konec privatizace v Čechách, Ekonom 11/1995, str. 13

³⁷ Zelený, M., Proti větrným mlýnům, Ekonom 24/1995, str. 13-15

Zajímavý názor předkládá Karel Kouba.³⁸ Zde tvrdí, že: „... obvyklá kvantitativní analýza neposkytuje dostatečné vysvětlení příčin poklesu ekonomických aktivit. Ty zřejmě spočívají hluboko v mikrosféře, v heterogenních, rozporných a divergentních vzorcích chování účastníků transformačního procesu. Ohnisko obnovení růstu a systémových změn je v posílení nabídkových faktorů a spočívá v mikrosféře, dobře definovaných vlastnických právech, efektivních vlastnických a motivačních strukturách. Jinak řečeno, zvolený privatizační program umožnil poměrně rychlý převod značné části státních podniků na nové vlastníky, avšak jejich vliv na změnu vzorců chování je ještě slabý. Postrádáme efektivní systém vedení obchodních korporací, který se může vyvinout jen evolučním způsobem“. Vyjadřuje tedy názor, že reálné změny v chodu transformované ekonomiky jsou velmi často větší měrou výsledkem spontánních aktivit a neformálních procesů než produktem dobře formulovaných ekonomických politik, kterými se tyto spontánní síly uvádějí do chodu. Změna tedy principiálně vychází „zespoda“, než že vzniká na základě principů daných formulovanými tezemi hospodářských politik.

5.4 Objektivní porovnání průběhu transformace v některých tranzitních zemích

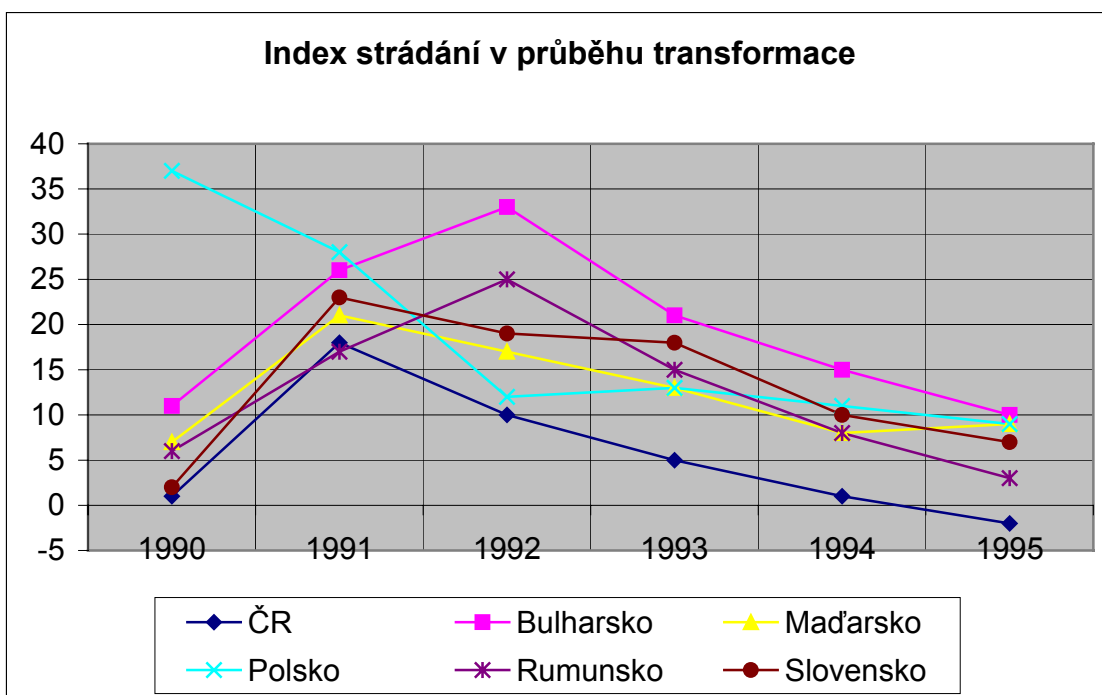
Následující kapitola pojednává o průběhu ekonomické transformace ČR v porovnání s některými dalšími tranzitními ekonomikami. Porovnání je založeno na měření nákladů transformace. V tržních ekonomikách se občas používá tzv. „misery index“, neboli index strádání. Je získán součtem míry nezaměstnanosti a míry inflace v daném období³⁹.

---

³⁸ Kouba, K., Systémová transformace a mikroekonomické základy makrostability, Politická ekonomie, 3/1994, str. 311

³⁹ Jonáš, J., Ekonomická transformace v České republice (Makroekonomický vývoj a hospodářská politika), Management press, Praha, 1997, str. 206

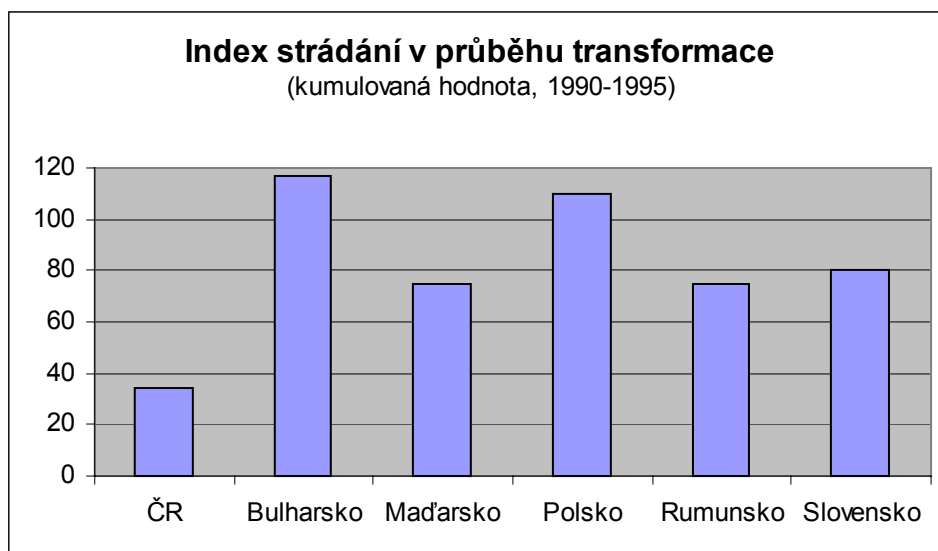
Graf č. 1: Index strádání v průběhu transformace⁴⁰

S výjimkou Polska, které zahájilo radikální reformu jako první, se hodnoty indexu strádání pohybovaly v roce 1990 na relativně nízké úrovni a prudce vzrostly v roce 1991. U většiny zemí začaly posléze hodnoty tohoto indexu klesat. Česká republika zaznamenala (s výjimkou roku 1991) po celé období nejnižší hodnoty indexu strádání a v roce 1995 dosáhl dokonce záporných hodnot, neboť tempo hospodářského růstu převýšilo součet míry nezaměstnanosti a upravené míry inflace. V následujícím grafu jsou kumulované hodnoty indexu strádání za celé období 1990-1995. ČR dosahuje hodnoty 35, což je polovina kumulovaného indexu strádání dvou následujících zemí, Maďarska a Rumunskem.

⁴⁰ Míra inflace dosahovala řádově vyšších hodnot než míra nezaměstnanosti a prosté sčítání těchto veličin by mohlo přinést zavádějící výsledky. Proto je míra inflace v jednotlivých zemích upravena při výpočtu hodnot indexu koeficientem 0,03, který byl vypočten jako podíl průběrné míry inflace a průměrné míry nezaměstnanosti za období 1990-1995 ve vzorku uvedených zemí. Další složka je v uvedených grafech hodnota poklesu u produkce.

Graf č. 2: Index strádání v průběhu transformace (kumulovaná hodnota 1990-1995)⁴¹

5.5 Hodnocení průběhu transformace veřejností

Dne 10. 10. 1994 zveřejnil Institut pro výzkum veřejného mínění⁴² výsledky šetření, které říká, že u obyvatel České republiky se utvrzuje přesvědčení o správnosti idejí ekonomické transformace i vhodnosti jejího tempa. Za správné pokládá myšlenky transformace ekonomiky deset procent a za převážně správné 56 procent dotázaných. Naopak 12 procent respondentů je hodnotí jako převážně nesprávné a pouze čtyři procenta za nesprávné.

Při obdobném výzkumu 14. 7. 1995 došlo k mírnému zhoršení názorů na průběh transformace. Dosavadní průběh transformace české ekonomiky považuje 26 procent občanů za úspěšný, 47 procent se domnívá, že je úspěšný "tak napůl", a 19 procent je přesvědčeno o jeho neúspěšnosti. Podíl pozitivních odpovědí sice převažuje, ale ve srovnání s minulým rokem je hodnocení méně příznivé.

Z hlediska vzdělání považují tyto základní myšlenky za vesměs pozitivní nejčastěji lidé s vysokoškolským (90 procent) a základním vzděláním (59 procent). V roce

⁴¹ Jonáš, J., Ekonomická transformace v České republice (Makroekonomický vývoj a hospodářská politika), Management press, Praha, 1997, str. 208

⁴² archiv ČTK

1995 hodnotí úspěšně transformaci jen 42 procent vysokoškoláků a 21 % občanů se základním vzděláním.

Shrnutí

Po začátku realizace ekonomických reforem vlivem liberalizace a deregulace cen skokově poklesly ukazatele výkonnosti (rok 1991) a poté se začíná ekonomika vzpamatovávat až k relativně slibným ekonomickým výsledkům v roce 1995. Zahraniční ratingové agentury i nadnárodní instituce považují tento ekonomický vývoj za „český hospodářský zázrak“, nešetří slovy chvály na adresu provedené privatizace, i když uznávají, že cesta k tržní ekonomice ještě není skončena. Stejná slova chvály a uznání se české transformaci dostávají i z úst představitelů ostatních transformujících se ekonomik (kromě Estonska, které má výhrady vůči kupónové metodě privatizace). Jejich transformace neprobíhala tak „hladce“ a bezproblémově jako u nás a v naší „cestě“ vidí vynikající příklad. Vyskytují se však i ohlasy (Darhendorf, Švejnar), které říkají, že transformace neprobíhá dostatečně rychle.

Kladný pohled na transformaci stále mají „konstruktéři“ privatizace. Nepřipouštějí si žádné pochybení a ve světle ekonomických výsledků tvrdí, že je vše v nejlepším pořádku, že na „českou“ cestu ekonomické transformace můžeme být právem hrdí.

Existují však i kritické hlasy na průběh transformace. Jedni vyčítají nedostatečnou rychlost restrukturalizace (M. Zelený), rozporuplnost ekonomické reality v ČR a teoretickými učebnicovými poučkami (Klacek) nebo neprovázanost makro a mikro stability (K. Kouba) a další (viz. výše). Nevidí problém pouze okem ekonomických ukazatelů, ale varovně zvedají prst a upozorňují na problémy, které ještě mohou vzniknout z nedostatečně legislativně zajištěných skutečností.

Zajímavý je pohled občanů na úspěšnost transformace. Grafy (Večerník a další) ukazující výši „výdělků“ jednotlivců v privatizaci mluví o jasném zisku většiny občanů. Zde se však ukazuje, že spokojenost občanů s transformací klesá. Je otázkou, je-li to způsobeno mediálními proslavenostmi jednotlivých skandálů privatizace, nebo uvědoměním občanů, že něco v naší transformaci není zcela v pořádku.

6 Situace v letech 1996 a 1997

V letech 1996 a 1997 dochází k zřetelnému zhoršení vývoje základních hospodářských ukazatelů. Dochází k výraznému zpomalení ekonomického růstu, deficitům běžného účtu platební bilance i státního rozpočtu a k nárůstu nezaměstnanosti. Vlivem částečné deregulace nájemného, cen energií a vlivem dopadu devalvace měny došlo ke zvratu v tendenci zpomalování inflace.

V důsledku této vzrůstající vnitřní a vnější nerovnováhy se začaly hledat způsoby a podmínky pro udržení stability a oživení ekonomického vývoje. Výsledkem je schválení materiálu nesoucího název „Korekce hospodářské politiky a další transformační opatření“⁴³ dne 16. dubna 1997, pracovníě označený jako balíček opatření. Rozděluje opatření do dvou částí. První část si klade za cíl zlepšení obchodní a platební bilance, přiměřené vyrovnaní státního rozpočtu, zabránění stagnaci ekonomického růstu a udržení dosavadní tendence vývoje cen. Tyto cíle jsou však v mnohem protichůdné a je zde patrná snaha o vyřešení problému magického pětiúhelníku – zabezpečení vysokého ekonomického růstu, nulové inflace, aktivní obchodní a platební bilance, vyrovnaného státního rozpočtu a vysoké zaměstnanosti při fungujícím trhu práce. Druhá část má za cíl prosazení změn ve fungování ekonomického systému a jeho institucí v zájmu dokončení transformace české ekonomiky. Šlo o:

- urychlené dokončení privatizace a posílení výkonu vlastnických práv,
- zprůhlednění a standardizaci kapitálového a finančního trhu,
- zlepšení podmínek pro podnikání a vývoz
- postihování hospodářské a finanční kriminality

V témž roce byl vytvořen ještě druhý balíček, který nesl název „Stabilizační a ozdravný program“. V něm vláda schválila rozhodnutí:

- o snížení výdajů státního rozpočtu pro rok 1997 a dosažení rovnovážného působení veřejných rozpočtů,
- na rok 1998 připravit mírně přebytkový rozpočet,

---

⁴³ Korekce hospodářské politiky a další transformační opatření, Ekonom 17, 1997, str. 27

- podpořit restriktivní politiku ČNB s cílem minimalizace nárůstu inflace a poklesu schodku běžného účtu platební bilance,
- devizovými opatřeními ČNB podporovat stabilitu měny
- tripartitním jednáním se sociálními partnery dosáhnout maximální mzdové zdrženlivosti,
- zmrazit objem mezd v rozpočtové sféře.

Výsledkem „balíčků“ bylo snížení výdajů o 45 mld. Kč za účelem utlumení nadměrné poptávky v ekonomice. Vláda poté přiznala, že pokles ekonomické výkonnosti je dlouhodobou tendencí způsobenou nepřehledností a nejasností vlastnických vztahů, absencí právního a správního prostředí a nízkou vynutitelností práva, která přispívá k rozsáhlé druhotné platební neschopnosti a přežívání neefektivních podniků, dále je rovněž nízká efektivnost bankovního sektoru, neprůhlednost kapitálového trhu a přílišná měkkost ekonomického prostředí.

Na konci roku 1997 se vláda rozhodla k dlouho oddalovanému kroku, a to k privatizaci bankovního sektoru, resp. odstátňování zbývajících podílů ve státních bankách. Dochází k jejich oddlužování, což je nutné, protože banky byly ve stavu, kdy byly téměř neprodejně. K tomu ovšem nemuselo dojít, kdyby byly banky privatizovány dříve a v době, kdy neměly problémy se špatnými úvěry, vymáháním pohledávek atd.

6.1 Názory prezentované v letech 1996-1997

Průběh privatizace hodnotí ve stati „Privatizace jako proces redistribuce vlastnických práv“ K. Kouba⁴⁴. Reaguje na častá kritická hodnocení privatizace jako na proces, který uvízl na mrtvém bodě stejně jako celá transformace. Připouští, že počáteční dynamika je již pryč, avšak argumentuje typem zbylých nezprivatizovaných podniků, které jsou podle něj strategické, tedy vyžadují přísnější a pečlivější přístup. Dále píše: „Chtěl bych proti tomuto zjednodušenému pohledu (že privatizace ztrácí dynamiku) vyslovit názor, že soudobá etapa privatizačních procesů strádá také jinými nemocemi než jen a

---

⁴⁴ Kouba, K.: Privatizace jako proces redistribuce vlastnických práv, Politická ekonomie 4, 1997, str. 473

především ztrátou dynamiky politických rozhodnutí dokončit privatizaci strategických podniků a čtyř velkých bank. Privatizace v přechodových ekonomikách není jen otázkou volby forem privatizace ale především následným dlouhodobějším evolučním procesem redistribuce vlastnických oprávnění, která jsou zdrojem ekonomické kontroly nad obchodními společnostmi. V české ekonomice z tohoto úhlu pohledu privatizační proces netrpí ztrátou dynamiky. Naopak. Převod zhruba 800 mld. Kč nominální hodnoty akcií dřívějších státních společností novým vlastníkům prochází na finančních a kapitálových trzích následným velmi dynamickým procesem redistribuce vlastnických práv. Jde o spontánní aktivity účastníků finančních a kapitálových trhů, které byly odstartovány první a druhou privatizační vlnou.“

Dále se vyjadřuje k hodnocení příznivosti podmínek pro podnikání vytvořených transformací. „Bylo a je naivní hodnotit formování tržního řádu v přechodových ekonomikách jen úzce z pohledu přímo explozivního vývoje malého a středního podnikání, které ostatně mělo spíše rétorickou podporu než skutečně zelenou cestu bez byrokratických překážek. Páteří každé výkonné tržní ekonomiky jsou velké obchodní společnosti. Je zarážející, jak málo víme o tomto procesu redistribuce vlastnických oprávnění, která jsou zdrojem kontroly obchodních společností.“

V této práci se přibližuje názorům L. Mlčocha o významu a vlivu institucí a morálky na úspěšnost transformace a utvoření tržního prostředí. V závěru říká: „Základní problém vidím v deficitu institucionálním a etickém. V těchto oblastech bych hledal perspektivnější řešení přezrálých problémů makroekonomické stability a restrukturalizace ekonomiky“.

Další názor předkládá Michal Mejstřík.⁴⁵ Zde se v jedné z kapitol zabývá hodnocením výsledků privatizace. Tyto výsledky rozděluje do dvou skupin.

První skupinu tvoří zamýšlené výsledky. Patří sem:

- rychlé vytvoření výchozí soukromovlastnické struktury doprovázené intenzivním procesem aktivního se učení elementů tržního investování většinou obyvatelstva,

---

⁴⁵ Mejstřík, M.: Evoluční proces české privatizace, Politická ekonomie 7, 1997, str.486

- probuzené vlastnické instinkty obyvatelstva v zemi s „tržními kořeny“ se odrazily ve volební podpoře politiků orientovaných na rychlou transformaci,
- centralizované uskutečňování všech transakcí za asistence Střediska cenných papírů, což pomohlo v naprosté většině případů ochránit nezkušené investory před nedůvěryhodnými cennými papíry, zamezilo manipulovatelnosti emisí managementy firem a tudíž na rozdíl od mnoha jiných privatizujících zemí nepodlomilo důvěryhodnost vlády,
- urychlené vytváření kapitálového trhu, spontánní vznik mnohých obslužných institucionálních subjektů,
- ponechání restrukturalizace firem v rukou nových vlastníků,
- předání nepopulárního rozhodnutí o prodeji zahraničním investorům do pravomoci soukromých (spolu)vlastníků převážně z řad domácích občanů

Druhá je skupina neočekávaných výsledků. Jsou to:

- změna charakteru privatizačního ministerstva nuceného volit mezi konkurenčními projekty,
- příliš vysoký počet obchodovatelných emisí i obslužných finančních prostředníků přináší vysoké transakční náklady,
- nečekaná výchozí vlastnická struktura nikoliv roztržštěná , ale s převahou institucionálních vlastníků (vlastníků mimo podnik – outsiderů), navíc koncentrovaných do několika mocenských skupin většinou okolo finančních ústavů. Ani zákaz vlastnění více než 20% akcií jedním fondem nezabránil relativně silní vlastnické koncentraci.

O neočekávaných výsledcích dále píše, že: „... byly důsledkem podcenění legislativní náročnosti standardizace obchodního práva (včetně adekvátního fungování výkonných složek – soudů) a zejména regulace kapitálového trhu a pomalu rostoucí vynutitelností pravidel. Kapitálový trh již nemůže mít oproti vysoce centralizované kupónové privatizaci zcela autonomní regulační mechanismus a téměř bezplatnou distribucí majetku pomocí vlastních „investičních“ peněz.

Vyslovuje zde myšlenku, že: „...česká vláda se stala obětí úspěchu v kupónové privatizaci. Přecenění výsledků laboratorní fáze kupónové privatizace umožnilo odkládat naprosto nezbytnou komplexní transformaci legislativního rámce obchodního práva, regulace i výkonu těchto funkcí, což evidentně poškozuje samotný proces privatizace“. Tvrdí, že mnozí majoritní vlastníci nepoužívají výkon soukromých vlastnických práv k restrukturalizaci podniků, ale ke krátkodobému vysávání („tunelování“) podniků. Řada správců zachází s penězi investorů jako s vlastními. Toto neetické chování často není možno postihovat, neboť díky nedokonalé či chybějící regulaci je v souladu s platnými pravidly a je podporováno vlivnými lobbystickými skupinami. Ztráta tempa privatizace (chybějící „moment“) vyvolává rostoucí politické obtíže.

V této práci však lze nalézt i souhlas s privatizací. V závěru píše: „ Sama privatizace nevytvořila konečné rozdělení vlastnictví a definitivní vlastnické struktury. To je již nekončící úkol kapitálového trhu“. A nalezení prvního vlastníka byl prvotní cíl privatizace.

Dalším, kdo se vyjádřil k privatizaci byl Josef Lašek⁴⁶. Tvrdí, že v ČR převládlo zjednodušené pojetí transformace, které redukuje podstatu privatizace na její formální stránku, tj. převedení státního vlastnictví na soukromé vlastnictví. Tato změna je nezbytná, ale smysl privatizace vidí ve vytvoření podnikatelských subjektů, které zabezpečí racionálnější a efektivnější fungování ekonomiky, budou garanty překonávání ekonomické a technologické propasti, jež se vytvořila mezi rozvinutými ekonomikami a centrálně plánovanou ekonomikou. a prosadí se v tvrdém konkurenčním prostředí domácího i mezinárodního trhu. Je tedy důležitější vytvořit „soukromé“ organizace schopné konkurenčního rozhodování, než zredukovat privatizaci na změnu vlastnictví. Tvrdí, že úloha privatizace (resp. její formální stránka) byla přeceňována v tom směru, že převedení státního vlastnictví na soukromé vlastnictví automaticky povede k realizaci „ozdravných“ procesů transformujících se ekonomik. Přitom se předpokládá, že tento automatismus bude pozitivně působit úměrně tomu, jak bude rozšiřován prostor pro liberalizaci ekonomických procesů a jak budou minimalizovány státní zásahy do tohoto procesu.

---

⁴⁶ Lašek, J.: Organizační a institucionální aspekty transformace ekonomiky ČR, Politická ekonomie 3. 1998, str. 362

Dále říká, že: „přecenění a jednostranné akcentování formální stránky privatizace je patrné také ze stále častěji opakovaného tvrzení ze strany vládních ekonomů, že v naší privatizaci nešlo o hledání končeného vlastníka, ale vlastníka prvního.“ Toto často opakované tvrzení označuje jako účelové, které má zbavit odpovědnosti architektky transformace za prokazatelné neúspěchy privatizace a podvody na cestě k hledání vlastníka, který provede restrukturalizaci a vytvoří konkurenceschopný podnikatelský subjekt. Uvádí citace V. Klause, kdy v roce 1993 (ještě převládá optimismus) v jednom článku píše, že v privatizaci jde o hledání vlastníka, který provede restrukturalizaci, a v druhém článku v jiném časovém horizontu (1995 – představa je ohrožena realitou) jde o nalezení vlastníka bez jakékoliv vazby na cíle transformace formulované ve Scénáři ekonomické reformy v ČR („cíl privatizace je najít vlastníka prvního, nikoliv konečného“).

Problém „nedokonalosti“ ekonomické transformace vidí tedy v nedocení důležitosti změny institucí v ČR. Vzorce chování vypěstované 40-ti lety centrálně plánované ekonomiky se musely nutně projevit v procesu formování moderní tržní ekonomiky. Píše: „Podcenění této skutečnosti a přecenění samoregulace tržních mechanismů má za následek existující nepřilíš radostnou realitu ekonomiky ČR“.

Problémy výkonu vlastnických práv jsou předmětem zkoumání J. Havla⁴⁷. Píše: „Znaky soukromého vlastnictví je možno rozdělit na formální a reálné. Formálními znaky soukromého vlastnictví se zejména rozumí jeho právní forma. Reálným znakem vlastnictví je to, kdo a jak vykonává vlastnická práva, popř. vykonává-li je vůbec. Právní forma vlastnictví sice v přísně ekonomickém věcném pohledu už natolik nerozhoduje, avšak v řadě případů je celý vlastnický adresář natolik nepřehledný, že nelze ani s jistotou tvrdit, v jakém „skutečném“ vlastnictví příslušný podnik vlastně je. Konečně značná část informací o vlastnictví akciových společností je předmětem tajemství, které nemohou znát ani statistické orgány. Má-li např. podnik akcie „na majitele“, tyto majitele nelze už vůbec přesně identifikovat. Podnik má sice povinnost publikovat vlastníky mající více než 10 % akcií, nemá však povinnost ani možnost publikovat, kdo vlastní tyto vlastníky; nastrčené společností s ručením omezeným či akciové společnosti tak zastírají bez větších problémů skutečné vlastnické poměry“. Další problém vidí v roztržitosti vlastnictví: „Jak se dívat

---

⁴⁷ Havel, J.: Chování subjektů v transformaci, Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky, 7/1997, str. 5

na podnik, kde sice stát vlastnil po dlouhé období transformace „pouze“ čtyřicet procent akcií, když ostatní akcie jsou „roztříštěny“ (třeba mezi DIKy a četnými dalšími pasivními správci portfolia) a těchto 40 % představuje absolutní kontrolní balík? V úhledných grafech privatizačních vítězství je tato věc naprosto jasná, v realitě poloviny devadesátých let už mnohem méně“.

Nepřehlednost s složitost vlastnických struktur shrnuje P. Mertlík v článku „Privatizace po česku: pět let putování od veřejného vlastnictví k veřejnému vlastnictví.“⁴⁸ Píše, že prostřednictvím všech forem privatizace přešlo vlastnictví významné části české ekonomiky do rukou soukromých fyzických a právnických osob, tj. jednotlivců nebo firem. Pokud jde o právnické osoby, jde většinou o společnosti s ručením omezeným, vytvořené managementy zprivatizovaných státních podnik. Ty jsou zpravidla těžce zadluženy u českých bank, díky jejichž úvěrům mohly uskutečnit odkup podniku (šlo většinou o malé a střední podniky). Velké podniky jsou kontrolovány investičními privatizačními fondy. Vystává otázka, jak jsou uspořádána vlastnická práva k fondům a kdo jsou jejich rozhodující vlastníci. Existují soukromé investiční fondy, fondy vlastněné zahraničními bankami a fondy kontrolované velkými českými bankami, zejména tzv. „velkou pětkou“ – tj. Komerční banka, Česká spořitelna, Československá obchodní banka, Agrobanka a Investiční a poštovní banka – a největší českou pojišťovnou – Českou pojišťovnou. Dále: kdo vlastnický kontroluje „Velkou pětku“? Stát v podobě Fondu národního majetku (a ministerstva financí a ČNB) a v případě Agrobanky i investiční fondy (nakoupily akcie na kapitálovém trhu). Píše: „Kruh je uzavřen. Skrz Fond národního majetku a soustavu návazných majetkových účastí kontroluje stát kostru víceméně celého českého hospodářství“. Došlo k situaci, kdy jedna třetina investičních společností získala kontrolu nad dvěma třetinami z celkového počtu akcií obdržených všemi fondy. Další koncentraci vlastnictví umožnilo laxní právní prostředí a absence povinností o oznámení a zveřejnění důležitých údajů. V takovém prostředí je obtížné jasně identifikovat vlastnické struktury, případně vliv vlastnictví na hospodářskou činnost podniku.⁴⁹

---

⁴⁸ Mertlík, P.: Privatizace po česku: pět let putování od veřejného vlastnictví k veřejnému vlastnictví, Politická ekonomie 4, 1996, str. 504

⁴⁹ Kočenda, E., Český podnik v české transformaci 1990-2000, Academia, 2001, str. 192

Kritika přístupu vlády k problémům při transformaci je v článku ČTK, z 2. ledna 1998, ve kterém ředitel Národohospodářského ústavu České akademie věd Jan Švejnar tvrdí, že: „Problémy české ekonomiky vyplývají z nadhodnocené měny. Po počáteční silné devalvaci převyšovala míra inflace v ČR inflaci v ostatních zemích světa a české zboží se tak stávalo na světových trzích méně konkurenceschopné. Opatření, která měla vláda přijmout již dávno se přijímají až v současnosti, když ČR utrhla rány týkající se reputace, hospodářských výsledků a zahraničního kapitálu.“ Na otázku privatizace českých bank odpověděl, že: „Privatizace českých bank by se měli zúčastnit silní partneři, nejlépe zahraniční. Je důležité, aby ČR získala renomé na světových trzích, a to závisí na tom, jak se vyčistí finanční trhy a privatizace bank je v tomto směru základní opatření.“

Problematikou sociálního systému se zabývá Rudolf Kučera.⁵⁰ Píše: „V České republice jsme v podstatě zdědili socialistický systém sociální péče a stále ho udržujeme při životě, až na malé změny. Velmi nepravdivé je tvrzení, že zavádíme nějaké tržní hospodářství bez přívlastků – zavádíme ho se starým socialistickým pečovatelským systémem, což je chyba, kterou nebude snadné jen tak napravit. Oba systémy sociální péče, tržní i socialistický, se totiž v mnoha ohledech liší, i když zdánlivě směřují ke stejnému cíli, k řešení hlavních sociálních problémů společnosti, chudoby, nezaměstnanosti, stáří, nemoci atd. Stávající systém sociální péče v ČR je financovatelný pouze na základě vysokého daňového zatížení produktivně činných lidí. To ale jejich produktivitu omezuje, potlačuje, demotivuje.“ Další zajímavý názor se týká pokračování vývoje: „Jestliže sami představitelé státní moci dnes hovoří o tom, že období transformace je již za námi, měli by také uvažovat, jak dál v rozvoji společnosti. Jestliže tak nečiní, může to znamenat, že se transformace plně nezdařila a že je nutné ještě mnoho vykonat pod řízením centralizované státní moci.“ Dále se vyjadřuje podobně jako K. Kouba a J. Lašek o tom, že: „...se zde sedm let hovořilo pouze o politické a hospodářské transformaci a ne o transformaci morální a intelektuální. Význam mravů pro demokracii byl hrubě podceněn a zanedbán, i když je nutné hned uvést, že to byla doba především majetkových přesunů obrovského rozsahu, srovnatelných pouze s tím, co se dělo po válce a po únoru 1948, a že vláda mohla řešit pouze to, na co jí síly stačily. Nyní však toto období končí a snad nastane čas, kdy bude možné vytvářet podmínky pro vznik občanské společnosti.“

---

⁵⁰ Kučera, R.: Omyly české transformace (Politické analýzy z let 1993-1998), Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998, str. 83

Shrnutí

Po několika hospodářsky úspěšných letech přichází částečné vystřízlivění z euforie uskutečnění „českého hospodářského zázraku“. Klesá tempo růstu produktivity práce, zvyšuje se nezaměstnanost na 5,2 % na konci roku 1997, roční změna reálné mzdy klesla z 8,8 % v roce 1996 na 1,8 % v roce 1997⁵¹. Situace vyústila až k přijetí „vládních balíčků opatření“. Příčiny hledají kritikové především v neprovádění restrukturalizace vlastníky podniků, rozříštěnou vlastnickou strukturu podniků, ať již mezi mnoho fyzických osob, nebo mezi institucionální vlastníky koncentrované do několika mocenských skupin okolo finančních ústavů. Další příčinou může být přílišná orientace na formální stránku privatizace, tj. převedení státního majetku na soukromý. V této době se začíná prosazovat dříve velmi opomíjený názor, že utvoření tržního prostředí závisí na vytvoření určitých mravních a etických hodnot (institucí). Zastáncem tohoto proudu myšlení je L. Mlčoch, ale začíná pro tento názor získávat podporu stále více ekonomů.

Dalším problémem je složitost vlastnických vztahů v ekonomice. Jedním z velkých kritiků vlastnických struktur je P. Mertlík. Poukazuje na fakt, že majetek je přes podíly ve fondech nadále vlastněn státem. Jako problém je označována i „neprivatizace“ bankovního sektoru. Privatizace bank J. Švejnar označuje jako základ pro získání jména na světových trzích, kde čistota finančních trhů je pro investory důležitá.

Celkově je patrný posun názorů od situace „rychle nebo pomalu“ k nastolení problému jak dál pokračovat v české ekonomické transformaci. Výtky kritiků se týkají především specifických částí transformace, jako je kupónová privatizace, nedostatečný posun v oblasti institucí a další problémy jejichž řešení je možné ještě v budoucnu ovlivnit.

---

⁵¹ materiály Českého statistického úřadu

7 Po deseti letech

Tato kapitola mapuje názory ekonomů na ekonomickou situaci s odstupem deseti let od začátku transformačních procesů v České republice.

Společenské změny a transformační vývoj jsou tématem práce „Transformace a modernizační výzvy“⁵² kolektivu P. Machonina, W. Adamskiho a W. Zappa. V závěru práce shrnují svoje poznatky slovy: „Radikální ekonomická reforma, jež přejala jak způsoby vehementně doporučované ze zahraničí tak i originální české prostředky zdaleka nepřinesla trvalý hospodářský růst a zvýšení životní úrovně. Navíc připustila nezákonné a/nebo nemorální ekonomické chování a extrémní formy ekonomické a sociální diferenciaci, s nimiž mnozí občané nesouhlasili.“ Dále vyjadřují názor, že všechny naše těžkosti pramení z našich vlastních chyb a že většinu problémů lze vyřešit prostřednictvím promyšlených postupných kroků vycházejících z vědeckých poznatků a pragmatického přístupu.

Dalším kritikem je L. Mlčoch.⁵³ Ve svém článku přehodnocuje svoje minulé názory o tom, že východiskem z nedokončené, formálně pojaté a špatně pochopené české transformace je nevyhnutelně vynucené období „opakovaného“ státního kapitalismu, smíšené ekonomiky, kterou vyspělé země mají už za sebou. V případě některých podniků v opětovném „zestátnění“ vidí jedinou možnost, nemá-li dojít k nejhorsímu. Dnes se tomuto názoru brání. Píše: „Ztratil jsem víru, že by český stát s natolik oslabenou suverenitou byl s to provozovat režim smíšené ekonomiky a sám organizovat tak potřebnou restrukturalizaci ohrožených velkých podniků a bank. Dnešnímu zestátnění již rozumím jen jako krátké záchranné epizodě, po níž by měla následovat opakovaná privatizace a skutečná deaktivizace státu ze sféry vlastního podnikání.“

---

⁵² Machonin P., Adamskiho W., Zapp W.: Transformace a modernizační výzvy, Sociologický ústav AVČR, Praha 2001, str. 56

⁵³ Mlčoch, L.: Postsuverénní stát v situaci nedokončené transformace, Finance a úvěr, 11/1999, str. 645

Kritický názor na transformaci, resp. privatizaci předkládá Jan Mládek.⁵⁴ Na základě vypracované studie o výsledcích privatizovaných podniků podle privatizačních metod ve zpracovatelském průmyslu dochází k závěrům, že privatizace se povedla jen v případě přítomnosti zahraničních investorů (kteří si ale vybrali pouze podniky, které byly v době privatizace na dobré úrovni). Podniky privatizované kupónovou metodou nebo standardně nemají lepší výkonnost než podniky státní. Vyvozuje zde i závěr pro hospodářskou politiku, a to podporovat příliv zahraničního kapitálu a řešit problémy neúspěšné privatizace.

V dalším svém článku hodnotí Jan Mládek transformaci jako celek.⁵⁵ Rozděluje své hodnocení na dvě části a to část politickou a část ekonomickou. Z politického hlediska vidí transformaci jako jednoznačný úspěch V. Klause a jeho ODS. Tvrdí, že ve dvou vlnách každý DIK získal deset tisíc korun, což označuje jako nejlépe provedený transfer obyvatelstvu, čímž ODS získalo přízeň voličů.

Z ekonomického hlediska kupónovou privatizaci označuje slovy „holé neštěstí“. Přiznává, že v první polovině devadesátých let byl v principu stoupencem kupónové privatizace a pouze nedostatečně kritizoval některá slabá místa. Píše, že: „... byl přesvědčen, že stačí zavést důslednou regulaci kapitálových trhů a nedovolit okrádání minoritních akcionářů a starat se o „corporate governance“ ve zprivatizovaných podnicích.“ Tvrdí, že je to dnes názor hlavního proudu, ale tehdy to byl jeho okrajový názor, protože: „... v módě by trh liberální bez jakýchkoliv pravidel.“ Dnes se domnívá, že pravdu měli ti, kteří tvrdili, že je to chybou od samého začátku, neboť to ohrožuje fungování českých podniků a vůbec celkový výkon české ekonomiky. V závěru svého článku vyjadřuje domněnku, že koncept kupónové privatizace není naprosto špatný. Velkou chybu však vidí v tom, že byla umožněna: „... divoká hra o kontrolu nad podniky doprovázená navíc slabými mechanismy pro odchod z trhu, neochotou budovat instituce a nezájmem o „corporate governance“. Snaha vytvořit domácí kapitalisty pak paradoxně vedla k výsledku, že jsme na zahraničním kapitálu závislejší více než bylo nutné.“

---

⁵⁴ Mládek, J., Nejhorší výsledky mají kupónové privatizované průmyslové podniky, *Hospodářské noviny*, 15. 2. 1999, str. 5

⁵⁵ Mládek, J., Kupónová privatizace: politický úspěch, ekonomické selhání, *Kupónová privatizace*, Sborník textů Centra pro ekonomiku a politiku č. 13/2002, str. 124

Nedostatečnost změny právního a institucionálního prostředí vidí jako problém Vojtěch Speváček.⁵⁶ Vyslovuje názor, že přechod k tržnímu systému a dosažení vyšší a dlouhodobě udržitelné ekonomické výkonnosti vyžaduje delší čas a splnění širšího spektra předpokladů, tj. že: „...jednorázové radikální ekonomické reformy či schválení nových zákonů nevedou k automatickému, spontánnímu vytvoření odpovídajícího institucionálního rámce.“

Kriticky hodnotí českou transformaci L. Mlčoch.⁵⁷ Zde zdůraznil, že: „...jednou z klíčových příčin transformačních neúspěchů bylo podcenění formálních i neformálních institucí včetně etiky podnikání. Takto prosazovaná transformace pak byla příliš zjednodušená a příliš ideologická. Uskutečněná privatizace nevytvořila nové vlastnické struktury a v důsledku vestavěných zájmů kompaktních skupin se nedařilo budovat ani standardní rámec tržní ekonomiky. Tvůrci reform také nejednou zneužili čistou teorii pro obhajobu špinavých praktik reálného světa. Kromě ekonomů selhali v procesu i právníci, kteří důrazem na formální pozitivní právo z let komunizmu mnohdy popřeli smysl pro přirozené právo a spravedlnost. V důsledku tohoto přístupu k transformaci bude cesta k moderní tržní ekonomice mnohem delší, než si řada z nás před 10 lety představovala.“ Ve svém příspěvku definoval deset bodů (označuje je lekce), v nichž transformační strategie selhala z hlediska tvorby právního a institucionálního rámce. Zdůrazňuje v nich především to, že bez pevných a vynutitelných pravidel a bez morálních základů tržní ekonomika nemůže fungovat.

Kritický pohled je patrný i v pohledu Otakara Turka⁵⁸ a Václava Klusoně. Problém vidí v tom, že zredukováním transformace na privatizaci a liberalizaci vznikly kvazitržní subjekty, které dostaly příležitost chovat se neodpovědně, když zde nebyl řád, který by chránil zájmy druhých i zájem obecný. To bylo základem pro chování „urvat něco pro sebe na úkor společnosti“ namísto slibované neviditelné ruky trhu, která zařídí, že úsilí směřující k vlastnímu užítku obohatí i společnost. Klusoně píše, že soukromé vlastnictví

---

⁵⁶ Speváček, V., Transformace české ekonomiky, 2003, str. 25

⁵⁷ Mlčoch, L., Deset lekcí z deseti let české transformace, Finance a úvěr, č 4/2000, str. 193

⁵⁸ Turek, O., Velká mezera v naší transformaci, Listy 3/2004, str. 9

zdaleka není postačující podmínkou pro vznik tržního soutěžního řádu, že záleží především na tom, do jakých hospodářských a politických podmínek (řádů, soustav) je zasazeno.⁵⁹

Dalším kritikem způsobu transformace je Joseph E. Stiglitz.⁶⁰ V článku píše, že kupónová privatizace byla již od počátku odsouzena k nezdaru. Základní problém vidí v neslučitelnosti funkce vlastnické a řídicí. V závěru článku vyjadřuje myšlenku, že se pohybujeme v kruhu: „Jedním z hlavních úkolů privatizace bylo vytvořit přirozené stimuly soukromého vlastnictví, aby nebylo nutno tvořit složité pobídky manažerských smluv. Jenže schémata rychlé privatizace prosazovaná standardními radami západních expertů a založená na kupónové privatizaci a investičních fondech nevytvořila řídicí vlastníky motivované k tomu, aby restrukturalizovali podniky s cílem dosahovat dlouhodobého ekonomického úspěchu. Rady dnes končí u zdůrazňování potřeby lepší regulace a uzdy pro manažery – v případě české ekonomiky především pro manažery investičních společností. Končí tak proto, že doporučená forma privatizace nesplnila svůj úkol. Je čas se nad touto formou privatizace znovu zamyslet.“

Na výročním zasedání MMF a SB⁶¹ v Praze 22.9.2000 srovnával J. E. Stiglitz počáteční představy ekonomů o efektech transformace a výsledky transformačních procesů po 10 letech reform. Poukázal na to, že pouze několik zemí překročilo úroveň HDP na osobu z roku 1989 a že tempa růstu mnoha zemí dramaticky poklesla, rozšířila se chudoba a snížila se střední délka života. Za hlavní příčinu označil „bolševický“ přístup k reformám, založený na neschopnosti reformátorů pochopit základní aspekty současných tržních ekonomik a vybudovat takový právní a institucionální rámec, který v konečném souhrnu vytváří podněty pro ekonomicky škodlivé aktivity typu hospodářské kriminality, tunelování a korupce.

Další názor prezentuje J. Kornai ve stati „Deset let po cestě ke svobodné ekonomice: Autorovo hodnocení sebe sama“⁶². Zabývá se zde rychlostí transformace, která byla jediným měřítkem. Píše: „Přílišný důraz na rychlost vede k netrpělivosti, agresivitě a

---

⁵⁹ Klusoň, V., *Instituce a odpovědnost*, Karolinum, 2004, str. 28

⁶⁰ Stiglitz, J. E., *Hraběcí rady západních expertů*, *Ekonom* 24, 1999, str. 22

⁶¹ *Finance a úvěr*, č. 4/2001, str. 190

⁶² Kornai, J.: *Deset let po cestě ke svobodné ekonomice: Autorovo hodnocení sebe sama*, *Politická ekonomie* 5/2001, str. 631

aroganci. Ironicky vzato, výraz hromadná privatizace používaný jako synonymum pro předání majetku a kupónový program je pravým opakem masové kolektivizace za Stalina. Přejít od socialismu ke kapitalismu musí být organickým procesem, Je to podivná směsice revoluce a evoluce. Je to proces pokusů a omylů, který ponechává nebo likviduje staré instituce a zkouší, přijímá nebo odmítá nové. Každý prvek by mohl být velmi rychlý, dost rychlý nebo pomalý. Každý má svou přiměřenou rychlost. Některé události žádají jednorázový zásah. Existují důležitější kritéria než rychlost. Je třeba klást důraz na konsolidaci a stabilitu a zároveň na to, aby se růst stal udržitelným, nikoliv aby lámal rekordy.“ Ve své publikaci „Cesta ke svobodné ekonomice“ doporučoval radikální program. Ani po deseti letech se této myšlenky nevzdává ale kritizuje špatně položený důraz. Příliš mnoho pozornosti se věnovalo tomu, co lze dosáhnout balíčkem drastických změn, a ne tomu, jak upevnit nově vytvořenou situaci a nastolit další, trvalé zlepšení. Pro udržitelný růst je nutné provést ne jeden makroekonomický zásah, ale hluboké komplexní institucionální reformy.

V dalším svém článku⁶³ Janosz Kornai rozděluje transformační strategie na dva typy. První je strategie organického vývoje, založená na vytvoření podmínek rozvoje soukromého sektoru zdola, privatizací státních podniků, vytvoření systému preferencí, napomáhajících vzniku struktury vlastnictví a určení předpisů, jimiž se firmy musí řídit. Druhá je strategie urychlené privatizace, zahrnující co nejrychlejší zrušení státního vlastnictví, metodou privatizace je jedna z forem rozdělování (např. kupónová metoda) a nepodnikají se kroky proti rozptýlenému vlastnictví. Druhou strategii vidí jako základ české transformace a jako příčinu současných českých problémů. Tvrdí, že kupónová privatizace nepřinesla očekávané výsledky. Státní majetek se soustředil v investičních fondech, těm však chyběl kapitál na modernizaci zastaralých podniků a nové investice, vázla i restrukturalizace. Fondy byly propojeny s bankami, v nichž hlavním nebo jediným vlastníkem byl stát. Tvrdí, že privatizace formou odprodeje státních podniků: „...generuje ústrojný výběr, rozdělování vlastnických práv však jen konzervuje existující strukturu.“ Za důvod stagnace ekonomiky označuje vedle špatné strategie transformace i: „... závažné omyly makroekonomické politiky.“ Tuto myšlenku však dále nerozvádí.

---

⁶³ Kornai, J., Přestavba společnosti není koňský dostih, Listy, 3/2002. str. 57

Jako jednoznačný úspěch vidí privatizaci jeden z jejích autorů T. Ježek⁶⁴. V článku uvádí, že: „Největší finanční skandály vznikly v prvních pěti letech existence kapitálového trhu, tedy 1993-1998, kdy nad ním neexistoval žádný dohled. Já jsem napsal zákon o komisi pro cenné papíry, ale Klaus o tom nechtěl ani slyšet.“ Základy problémů sice vznikly už v době jeho působení jako ministra při chybném nastavení pravidel pro privatizační fondy, zde ale hlavní vinu prý nese zase V. Klaus, protože nedbal jeho varování.

O úspěchu privatizace je přesvědčen i bývalý předseda výkonného výboru Fondu národního majetku Roman Češka. V článku „Privatizace v ČR byla úspěch a malý zázrak“⁶⁵ zveřejněném v časopisu Newsletter v únoru 2003 píše, že: „Restituce, malá privatizace, kupónová privatizace a velká privatizace jsou všechno procesy, které byly samy o sobě absolutním úspěchem. Všechno pozitivní, co se v naší ekonomice děje, příliv zahraničních investic, rozvoj malých a středních firem, investice na zelené louce, krach neúspěšných a rozvoj úspěšných firem, rozbití socialistických vlastnických i dodavatelsko odběratelských monopolů, to všechno má kořeny v radikálních vlastnických změnách, které proběhly v letech 1991-1996. Přitom to, co se nepovedlo (neplatiči, rozkrádání majetku privatizovaných společností), bylo v řádově menším rozměru, než se obecně míní.“ Dále píše, že: „Neúspěchem bylo jenom to, co se neudělalo včas, s čím se váhalo, kde nám chyběla odvaha.“

Spokojenost vyjadřuje i bývalý náměstek ministra financí pro privatizaci Dušan Tříška. V časopisu Newsletter (str. 4) píše: „Hrdě se hlásím ke spoluautorství privatizační části transformační strategie a vyměnil bych asi cokoli za příležitost ještě jednou se účastnit něčeho podobně velkolepého.“ Dále zde vyjadřuje názor, že privatizační náklady, ať již ekonomické nebo politické, byly ve skutečnosti nižší, než se při zahájení privatizace obecně předpokládalo. V závěru uvádí zásadní a možná i alibistickou myšlenku, že zúčastnění autoři transformace předem věděli, že žádný privatizační výsledek nebude veřejností považován za dobrý.

---

⁶⁴ Ježek, T., Očištěný táta se vrací, Týden, 28/2004, str. 28

⁶⁵ Češka, R., Privatizace v ČR byla úspěch a malý zázrak, Newsletter únor 2003, str. 6

Ve stejném časopise (Newsletter, únor 2003, str. 4) píše Jiří Skalický, bývalý ministr privatizace, že je přesvědčen, že idea kupónové privatizace byla správná (aniž to blíže vysvětluje). Zamýšlí se zde nad tím, proč je výsledek procesu privatizace vnímán negativně a dochází k dvěma závěrům. Píše, že: „...a) kupónovou privatizaci v očích společnosti diskvalifikoval komplex procesů, v nadsázce parafrázovaným pojmem „třetí vlna privatizace“. Tehdejší vládní koalice nenalezla ze sporů o efektivní regulaci kapitálových trhů včas rozumné východisko a v tomto ohledu selhala; b) koncept the first, not the best owner (první, ne ten nejlepší vlastník) může být úspěšný jen tehdy, fungují-li následné mechanismy směřující k optimalizaci. To v našem případě díky stavu bankovníctví a justice splněno nebylo.“

Kritičtější pohled na privatizaci má bývalý předseda výkonného výboru Fondu národního majetku Jiří Havel⁶⁶. Píše zde, že: „V hodnocení privatizace je důležité prizma, kterým se na věc díváme. Jde-li o rychlost privatizace, byla první část privatizace, tedy kupónová privatizace, nepochybně vcelku úspěšná. Pokud zařadíme do tohoto pohledu jiná kritéria, pak budeme hodnotit tuto privatizační fázi určitě kritičtěji. Zejména spuštění masového reje privatizačních fondů bez odpovídající regulace bylo určitě špatné, a třeba polský model omezeného počtu fondů vedl k menším ztrátám investorů a jistě i k menším ziskům falešných hráčů.“ V závěru článku vyjadřuje přesvědčení, že: „Přes všechny četné omyly, kterých jsme se dopustili, musíme ocenit finální výsledek: Česká republika má dnes fungující tržní ekonomiku, kterou lze stále více srovnávat s tím, co je považováno za standard. Privatizace, která nebyla černobílým procesem, má na tom svůj nezastupitelný podíl.“

I přes četné chyby považuje českou transformaci za úspěch i bývalý ministr hospodářství Vladimír Dlouhý. Ve stejném časopise⁶⁷ píše, že: „Bez ohledu na řadu velmi hanebných případů (za které jsme zaplatili politickou cenu), česká privatizace během minulých 13 let vytvořila velmi rozumnou ekonomickou bázi pro hospodářský růst a návrat na evropský standard. To byl také úkol, který před námi na počátku 90. let stál.“

---

⁶⁶ Havel, J., Newsletter, únor 2003, str. 3

⁶⁷ Dlouhý, V., Česká privatizace – úspěch, či neúspěch?, Newsletter, únor 2003, str. 3

Pozitivní pohled na českou transformaci (resp. spíše kupónovou privatizaci) má Jiří Schwarz⁶⁸. Souhlasí s tím, že Československo bylo zemí, která splňovala základní předpoklady pro použití kupónové metody (obrovský rozsah majetku určeného k privatizaci, nedostatek domácích finančních zdrojů, omezená poptávka zahraničních investorů a politický zájem o aktivní zapojení co možná největšího počtu občanů do společensky nákladného procesu zásadních hospodářských změn). Zdůrazňuje zde však myšlenku, že většina kritiků kupónové privatizace nesprávně pochopila rozměr tohoto procesu a dodnes mu přikládá daleko větší ambice, než je z podstaty tohoto procesu vůbec možné.

Podporu zvolenému způsobu transformace lze nalézt ve článku Martina Sommera a Zdeňka Tůmy⁶⁹. Rozdělují transformaci do dvou částí. První, revoluční část (1991-1993), měla za úkol vytvořit základní podmínky pro spuštění a průběh reformy a nastartování tržní ekonomiky, druhá část, evoluční, má za úkol upevnění nově vzniklých struktur. Autoři vyjadřují názor, že: „...koaliční vlády až do prvního „balíčku opatření“ v roce 1997 zpochybňovaly existenci této druhé fáze transformace, zlehčovali nutnost provádění dalších reformních kroků a výrazně snížili svou transformační aktivitu.“ Současnou situaci tedy nechápu jako důsledek špatně zvolené strategie transformace, ale jako utlumení transformačních aktivit vlády po skončení kupónové privatizace.

Shrnutí

I nadále setrvává rozdělení na stoupence a kritiky zvolené strategie transformace. Stoupenci (zčásti autoři transformace) stále považují výsledky na vynikající. Argumentují splněním cíle – vytvořením tržní ekonomiky (i když stále ještě ne na optimální úrovni). Jsou ochotni připustit určité chyby, ale považují vytyčený cíl (fungující tržní ekonomika) za dosažený.

---

⁶⁸ Schwarz, J., Transformace, reforma a třetí cesta, otištěném v Politická ekonomie 3/2003, str. 407

⁶⁹ Sommer, M., Tůma, Z., K transformaci české ekonomiky po deseti letech, Finance a úvěr, 12/1999, str. 687

Odpůrci vidí problém transformace v tom, že se kladl přílišný důraz na formální stránku problému, tedy na privatizaci a liberalizaci. Většina kritiků začíná akceptovat dříve spíše okrajový názor L. Mlčocha o významu etiky a morálky (označuje je jako instituce) pro kvalitní fungování tržní ekonomiky. Chyby vidí v důrazu na rychlost transformace. Správnější cestu vidí ve snaze o ozdravení (konsolidaci) ekonomiky a vytvoření podmínek pro stabilní a udržitelný ekonomický růst.

Závěr

Cílem práce bylo vyhledat a popsat názory ekonomů a politiků na českou ekonomickou transformaci. Teoretická část práce přibližuje ekonomické prostředí a průběh transformace, praktická část představuje názory různých představitelů ekonomické veřejnosti zveřejněných jak v jejich vlastních publikacích, tak i v článcích publikovaných v odborných ekonomických časopisech.

Po skončení éry socialismu vyvstala nutnost nahradit centrální plán jiným ekonomickým systémem. Za cíl snah bylo zvoleno vytvoření tržní ekonomiky. K tomuto cíli byla vytyčena cesta ve „Scénáři ekonomické reformy“, založená na rychlé a masivní privatizaci, cenové liberalizaci, liberalizace vnějších ekonomických vztahů a obnovení a udržení makroekonomické rovnováhy. Sám scénář i jeho realizace se stal podnětem mnoha diskusí. V první fázi se jako největší problém zdála rychlost transformace, která de facto rozdělila ekonomickou veřejnost na radikály (rychlá transformace) a gradualisty (pomalá transformace). Objevily se však i hlasy, že ani rychlá forma transformace není dostatečně rychlá (Dahrendorf, Švejnar).

Asi nejzajímavější je posun názorů od „českého zázraku“ a vzoru pro ostatní transformující se země v roce 1995 k střízlivějším hodnocením a posléze k přijetí „vládních balíčků“ v roce 1997. Část ekonomů to přisuzuje „usnutí na vavřínech“ a zpomalení transformačních snah po roce 1995, nicméně se objevují názory, že pomalejší postup je vyžádán nutností pečlivějšího přístupu k zbývajícím podnikům. Kritické transformace neúspěchy připisují špatně zvolené strategii. Problém vidí v nedostatečné právní zajištěnosti transformace a privatizace v jejich začátcích, což umožnilo obohacování na úkor majetku podniku (tunelování). Nedokonalost legislativy se projevila překotným přijímáním nedostatečně kvalitních zákonů z důvodu strachu z nedostatečné právní úpravy probíhající transformace a vzniku tzv. předprivatizačního vakua.

Zajímavé je i postupné přijímání dříve okrajového názoru L. Mlčocha o důležitosti institucí v tržní ekonomice. Svůj názor prezentoval od samého začátku transformace a dnes po uplynutí 14 let získává stále více stoupenců. Ti tvrdí, že problémy s nedokončenou

transformací jsou způsobeny především nedostatečnými změnami v právním a institucionálním prostředí, že se celá transformace zaměřila na to, jak vytvořit rychle tržní systém, ale kladl se malý důraz na vytvoření širšího rámce, který bude zastřešovat změny probíhající v mikrosféře a dokáže upevnit nově vzniklou situaci a umožnit trvalé zlepšení.

I přes značnou kritiku způsobu a rychlosti transformace si skupina jejích autorů a dalších ekonomů aktivních v procesu transformace stále udržuje názor, že celý proces byl perfektně zvládnutý. Jsou ochotni připustit, že se staly některé dílčí chyby, ale považují hlavní vytyčený cíl, tj. tržní ekonomiku, za dosažený. Příčiny negativního hodnocení transformace vidí ve velké medializaci těch několika privatizovaných podniků, které se staly předmětem tunelování a skončily krachem.

Hodnocení české cesty transformace národního hospodářství je nejednoznačné, a to nejen z důvodů teoretické rozdílnosti, ale i proto, že se stalo předmětem politického boje, který využívá nebo zneužívá hodnocení transformačního procesu k politickým cílům, což jen potvrzuje úzké sepětí politiky a ekonomiky.

Zde je nutné ještě uvést, že v žádné tranzitivní ekonomice neproběhla transformace bez problémů a zcela čistě, vždy se vyskytly činitelé devalvující efektivnost celého procesu. Po patnácti letech transformace má Česká republika tržní ekonomiku, otázkou zůstává, na jak kvalitativní úrovni se nachází a zda bylo možno ji dosáhnout s nižšími náklady.

Seznam použité literatury

Monografie

- [1] Havel, J.: Chování subjektů v transformaci, Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky, 7/1997
- [2] Jonáš, J.: Ekonomická transformace v České republice (Makroekonomický vývoj a hospodářská politika), Management press, Praha, 1997
- [3] Klaus, V.: Nemám rád katastrofické scénáře, SAGIT, Ostrava 1991
- [4] Klaus, V.: Demontáž socialismu: předběžná zpráva, TOP Agency, Praha 1992
- [5] Kornai, J.: Cesta ke svobodné ekonomice (Vášnivý pamflet ve věci ekonomického přechodu), Praha, Academia 1990
- [6] Kornai, J.: Placení účtů za gulášový komunismus, Praha, 1996
- [7] Kočenda, E., Český podnik v české transformaci 1990-2000, Academia, 2001
- [8] Kučera, R.: Omyly české transformace (Politické analýzy z let 1993-1998), Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998
- [9] Matějka, M.: Spor o reformu, Nakladatelství Alternativy, Praha, 1992
- [10] Machonin P., Adamskiho W., Zapp W.: Transformace a modernizační výzvy, Sociologický ústav AVČR, Praha 2001
- [11] Mlčoch, L., Machonin, P., Sojka, M.: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989, Karolinum, Praha, 2000
- [12] Němcová, I., Žák, M.: Hospodářská politika, Grada, Praha 1997
- [13] Slaný, A. - Žák, M.: Hospodářská politika, 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1999
- [14] Speváček, V.: Transformace české ekonomiky, 2003
- [15] Šulc, Z.: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995, Doplněk 1998
- [16] Švejnar, J.: Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě, Academia 1997
- [17] Tříška, D.: Proč a jak kupovat a prodávat akcie za investiční kupóny, Gennes, 1991
- [18] Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998, Academia, 1998
- [19] Zelený, M.: Československo očima exilového ekonoma, Alternativy, 1992
- [20] Zpráva vlády České republiky, 1999

POLITICKÁ EKONOMIE

- [21] Holman, R.: Restriktivní politika nebo ekonomický růst?, 2/1991
- [22] Hrnčíř, M.: Alternativy přístupů k realizaci ekonomické reformy, 38/1990

- [23] Klaus, V., Imperativy dlouhodobé prognózy a dominantní charakteristiky současné ekonomie, 37/1989
- [24] Klaus, V.: Transformační pravidla: hypotéza dvou polštářů, 3/ 1994
- [25] Kornai, J.: Deset let po cestě ke svobodné ekonomice: Autorovo hodnocení sebe sama, 5/2001
- [26] Kouba, K.: Privatizace jako proces redistribuce vlastnických práv, 4/1997
- [27] Kouba, K.: Systémové změny v československé ekonomice a její otevírání světovým trhům, 38/1990
- [28] Kouba, K., Systémová transformace a mikroekonomické základy makrostability, 3/ 1994
- [29] Lašek, J.: Organizační a institucionální aspekty transformace ekonomiky ČR, 3/1998
- [30] Mlčoch, L., Ekonomická transformace a pojem řádu, 3/1994
- [31] Mejstřík, M.: Evoluční proces české privatizace, 7/1997
- [32] Mertlík, P.: Privatizace po česku: pět let putování od veřejného vlastnictví k veřejnému vlastnictví, 4/1996
- [33] Turek, O.: Úvěr jako privatizační alternativa,
- [34] Schwarz, J., Transformace, reforma a třetí cesta, 3/2003

EKONOM

- [35] Češka, R.: První vlastník není poslední, 39/1995
- [36] Křováč, J., Jáč, R.: Tajemství začarovaného kruhu, 15/1997
- [37] Skalický, J.: Konec privatizace v Čechách, 11/1995
- [38] Zelený, M., Proti větrným mlýnům, 24/1995
- [39] Žák, M.: Vládní selhání: Politický kapitál v přechodu, 47/1995

FINANCE A ÚVĚR

- [40] Holman, R., Úspěchy a úskalí ekonomické reformy, 7/1991
- [41] Mlčoch, L., Deset lekcí z deseti let české transformace, 4/2000
- [42] Sommer, M., Tůma, Z., K transformaci české ekonomiky po deseti letech, 12/1999
- [43] Švejnar, J., Základní kameny české ekonomické transformace, 9/1991

OSTATNÍ

- [44] Češka, R., Privatizace v ČR byla úspěch a malý zázrak, Newsletter únor 2003
- [45] Dlouhý, V., Česká privatizace – úspěch, či neúspěch?, Newsletter, únor 2003
- [46] Havel, J., Newsletter, únor 2003
- [47] Ježek, T., Očištěný táta se vrací, Týden, 28/2004
- [48] Kornai, J., Přestavba společnosti není koňský dostih, Listy, 3/2002

- [49] Mládek, J., Nejhorší výsledky mají kupónové privatizované průmyslové podniky, Hospodářské noviny, 15. 2. 1999
- [50] Mládek, J., Kupónová privatizace: politický úspěch, ekonomické selhání, Kupónová privatizace, Sborník textů Centra pro ekonomiku a politiku č. 13/2002
- [51] OECD Economic survey, 1998

INTERNET

- [52] www.ctk.cz
- [53] www.mfdnes.cz
- [54] www.financeauver.org
- [55] www.newton.mfdnes.cz

ÚDAJE PRO KNIHOVNICKOU DATABÁZI

Název práce	Vývoj názorů na českou cestu ekonomické transformace v odborné veřejnosti
Autor práce	Jan Sejval
Obor	Hospodářská politika a správa
Rok obhajoby	2004
Vedoucí práce	Ing. Jan Šolta, CSc.
Anotace	Práce dokumentuje názory různých představitelů ekonomické veřejnosti na průběh transformace české ekonomiky zveřejněných jak v jejich vlastních publikacích, tak i v článcích publikovaných v odborných ekonomických časopisech.
Klíčová slova	Transformace Privatizace Názory Česká cesta